

**FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
BAYKAN SEZER'İN TOPLUM VE DİN GÖRÜŞÜ
YÜKSEK LİSANS TEZİ**

Hazırlayan

Müseyip ARSLANBENZER

Danışman

Dr. Öğretim Üyesi Abdurrahman YALÇI

KARS-2024

T.C.

KAFKAS ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

BAYKAN SEZER'İN TOPLUM VE DİN GÖRÜŞÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan

Müseyip ARSLANBENZER

Danışman ve Jüri Üyeleri

Dr. Öğretim Üyesi Abdurrahman YALÇI

Prof. Dr. Emine ÖZTÜRK

Doç. Dr. Behram HASANOV

KARS-2024

KAFKAS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Müseyip ARSLANBENZER tarafından hazırlanan “Baykan SEZER’in Toplum ve Din Görüşleri” başlıklı bu çalışma, [..2024] tarihinde yapılan tez savunma sınavı sonucunda [başarılı] bulunarak jürimiz tarafından [Felsefe ve Din Bilimleri] Anabilim Dalında Yüksek Lisans tezi olarak (oy birliğiyle) kabul edilmiştir.

TEZ JÜRİSİ ÜYELER (Ünvanı, Adı ve Soyadı)

Başkan : İmza:

Üye : İmza:

Üye : İmza:

ONAY

Bu tezinkabulüSosyalBilimlerEnstitüsüYönetimKurulunun...../...../.....
tarihve/.....sayılıkararıleonaylanmıştır.

Doç. Dr. Yaşar KOP

Enstitü Müdürü

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Yüksek Lisans Tezi olarak hazırladığım "**Baykan Sezer'in Toplum ve Din Görüşü**"adlı çalışmanın öneri aşamasından sonuçlanmasına kadar geçen süreçte bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle uyduğumu, tez çalışması içindeki tüm bilgileri bilimsel ahlak ve gelenek çerçevesinde elde ettiğimi, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığım bu çalışmamda doğrudan veya dolaylı olarak yaptığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu beyan ederim.

SCIENTIFIC ETHIC STATEMENT

I declare that I complied with the rules of academic and scientific ethics from the proposal stage to the process of completion of the study titled "**Baykan Sezer's View of Society and Religion**" as a Master Thesis I prepared, that I obtained all information in term Project with the framework of scientific ethics and traditions, that I showed sources to the each quotation I made directly or indirectly in this study I prepared as a term Project in accordance with the writing rules and works which I used have been shown in the bibliography.

.../.../2024

Müseyip ARSLANBENZER

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
ÖZET	ii
ABSTRACT	iii
KISALTMALAR	iv
GİRİŞ	1
Araştırmanın Konusu	1
Araştırmanın Amacı Ve Önemi.....	2
Araştırmanın Yöntemi.....	4
Araştırma ile İlgili Temel Kavramlar	4
Hayatı (1939-2002).....	8
Eserleri	10

I. BÖLÜM

BAYKAN SEZER'İN SOSYOLOJİK YAKLAŞIMI

1.1. Tarihçi Sosyolog	13
1.2. Batı'da Sosyoloji.....	17
1.3. Sosyoloji Türkiye İçin Hem İmkân Hem Açmaz	19
1.4. Sosyoloji ve Diğer Bilimler	21
1.5. Sosyolojinin XIX. Yüzyılda Batı Avrupa'da Ortaya Çıkmasının Nedenleri	24
1.6. Kuram ve Alan Araştırması Çatışması.....	25
1.7. Toplum Olayları Tarih İçinde Gerçekleşir	26
1.8. Kimliğimiz ve Çıkarlarımız Ötekiyle İlişkilerimizde Belirlenir.....	30

II. BÖLÜM

BAYKAN SEZER'İN SOSYOLOJİ VE TOPLUM ANLAYIŞI

2.1. Doğu-Batı Çatışması Ekseninde Konu Seçimi	32
2.2. Bilimsel Yansızlık Değil Bilimsel Dürüstlük	33
2.3 Hristiyanlığın Yerine Psikoloji Mi?	38
2.5. Sosyoloji Endüstrileşmenin mi Batı Yayılmacılığının mı Çocuğu?.....	39
2.6. Marks Da Yaygın Görüşlerin Tutsağı	41
2.7. Alt Yapı Üst Yapı; Din Mi Ekonomi Mi, Weber Mi Marks Mı?	45

2.8. Baykan Sezer'in Gözünde Sosyoloji, Doğu ve Türkiye	55
2.9. Baykan Sezer'e Göre Türkiye'de Sosyolojinin Başlıca Konuları	60

III. BÖLÜM

BAYKAN SEZER'DE DİN

3.1. Sosyoloji ve Din.....	64
3.2. Din Sosyolojisinde Kavramlaştırmanın Önemi	67
3.3. Temel Etken Din Mi Ekonomi Mi?	70
3.4. Tarım Başlangıcında Dinler.....	75
3.5. Doğu Dinleri	78
3.5.1. Brahmanizm.....	79
3.5.2. Budizm	80
3.5.3. Uygarlıklar Karşısında Batı	83
3.5.4.. Bozkırlar/Şamanizm Bir Din mi Meslek mi?	85
3.5.5. Doğu'nun Tepkisi; Asur ve İran Dinleri, İki Tanrı	86
3.6. Yahudilik; Birlik Bilinci.....	88
3.7. Hristiyanlık	91
3.8. İslamiyet ve Dünya Egemenliği.....	98
3.8.1. Hz. Muhammed.....	102
3.8.2. İslamiyet'in Kaynakları	104
3.8.3. Cihat	107
3.8.4. Hilafet	109
3.8.5. İslam'da Mezhepler	111
3.8.6. Anadolu Türklüğü ve İslamiyet	112
SONUÇ.....	122
KAYNAKLAR.....	128

ÖNSÖZ

Yaptığı çalışmalar ve geliştirdiği kuramlarla Baykan Sezer Türk sosyologu ünvanını fazlasıyla hak eden bir bilim adamıdır. 1983-1987 yılları arasında öğrencisi olma şerefine erdiğim hocam üzerine ilerleyen yaşında bir yüksek lisans tezi hazırlamak benim için bir bahtiyarlıktır. Bu süreç içerisinde onun eserlerini yeniden okumak, hakkında yazılanları elden geçirmek beni fazlasıyla heyecanlandırdı. Ruhu şad olsun.

Çalışmamı hazırlarken katkılarını esirgemeyen Prof. Dr. Emine Öztürk ve tez danışmanım Dr. Öğretim Üyesi Abdurrahman Yalçı hocalarıma, tashihinde yardımcı olan şair Hakan Kalkan'ateşekkürlerimi sunarım.

13.05.2024

Müseyip ARSLANBENZER

KAFKAS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
BAYKAN SEZER'İN TOPLUM VE DİN GÖRÜŞÜ
YÜKSEK LİSANS TEZİ
YÜKSEK LİSANS/DOKTORA TEZİ

Hazırlayan
Müseyip ARSLANBENZER
Danışman
Dr. Öğretim Üyesi Abdurrahman YALÇI
2024 – VI + 132

ÖZET

Baykan Sezer Türk sosyolojisinde çığır açan bir sosyolog olduğu halde hakkında yapılan çalışmalar oldukça sınırlıdır. Baykan Sezer ve din olgusu üzerine bazı çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmada Baykan Sezer'in din olgusuna bakışı onun temel tezi olan Doğu-Batı çatışması içerisine tam oturtulmaya çalışılacaktır. Baykan Sezer İslam dinini Doğu-Batı çatışmasında Doğu için bir imkân olarak görmektedir. Bu çalışmanın konusu İslam dininin Baykan Sezer'de Doğu'nun Batı karşısında bir güç olarak nasıl savunulduğunun belirlenmesidir.

XIX. yüzyılda, sosyolojinin bağımsız bir bilim olarak kurulduğu çağda, bir değişken olarak dinin bilim karşısında gittikçe gerileyeceğine inanılıyordu. Pozitivistler bilimin aydınlatamadığı alanda dinin iddialarının benimsendiğini savunuyorlardı. Oysa din olgusu bilimdeki ilerlemelere rağmen her geçen gün kendisini daha çok hissettirmektedir. XXI. yüzyılda dünyamız yeniden dinler arası savaşa sahne olmaktadır. Batı, yerli işbirlikçilerinin sağladığı çıkarlarla yetinmeyip Doğu'da, özellikle İslam coğrafyasında doğrudan işgallere girişmekte, İslam ülkelerini parçalamaktadır. Etrafındaki ülkeler parçalanır, en azından zayıflatılırken Türkiye açısından tehlike büyümekte, çember daralmaktadır. Yeniden gündeme gelmesi gereken "Türkiye nasıl kurtulur?" sorusunun Baykan Sezer'in bakış açısıyla da değerlendirilmesi içinde bulunduğumuz sosyo-politik ortam açısından isabetli olacaktır. Baykan Sezer'e göre Türkiye bir Doğu ülkesidir. Çıkarları Doğu-Batı çatışması ekseninde Doğulu özelliklerini koruması ile mümkündür. İslam dini Doğulu özelliklerimizin en önemli unsurlarından biridir.

Anahtar Kelimeler: Baykan Sezer, Doğu-Batı çatışması, Din, İslam dini, din sosyolojisi, Osmanlı İmparatorluğu

Kafkas University
Institute of Social Sciences
Department of Philosophy and Religious Sciences
Baykan Sezer's View of Society and Religion
Master's Thesis
Müseyip ARSLANBENZER
Supervisor
Assist Prof. Dr. Abdurrahman YALÇI
2024 – VI + 132

ABSTRACT

Although Baykan Sezer is a groundbreaking sociologist in Turkish sociology, the studies on him are quite limited. Some studies have been conducted on Baykan Sezer and the phenomenon of religion. In this study, Baykan Sezer's view on the phenomenon of religion will be tried to be fully placed within his basic thesis, the East-West conflict. Baykan Sezer sees Islam as an opportunity for the East in the East-West conflict. The subject of this study is to determine how the religion of Islam is defended as a power against the West by the East in Baykan Sezer.

XIX. In the 19th century, when sociology was established as an independent science, it was believed that religion as a variable would gradually decline in the face of science. Positivists argued that the claims of religion were adopted in areas that science could not illuminate. However, the phenomenon of religion makes itself felt more and more every day, despite the advances in science. XXI. In the 21st century, our world is once again the scene of war between religions. The West is not satisfied with the benefits provided by its local collaborators, and is directly invading the East, especially in the Islamic geography, and disintegrating Islamic countries. While the countries around it are falling apart, or at least weakened, the danger for Türkiye is growing and the circle is narrowing. The question that needs to be brought to the agenda again is "How can Türkiye be saved?" It would be appropriate to evaluate the question from Baykan Sezer's perspective in terms of the socio-political environment we are in. According to Baykan Sezer, Türkiye is an Eastern country. Its interests are possible by preserving its Eastern characteristics in the axis of the East-West conflict. The religion of Islam is one of the most important elements of our Eastern characteristics.

Keywords: Baykan Sezer, East-West conflict, Religion, Islamic religion, sociology of religion, Ottoman Empire

KISALTMALAR

Bkz.	: Bakınız
Ed.	: Editör
S.	: Sayı
C.	: Cilt
Y.	: Yıl
s.	: Sayfa
vb.	: Ve benzeri
yy.	: Yüzyıl
B.S.	:BaykanSEZER

GİRİŞ

Araştırmanın Konusu

Bu çalışmada sosyolog Baykan Sezer'in din ve toplum görüşü araştırma konusu yapılacaktır. Sezer, Batı'da beş yıl kadar öğrenci olarak bulunmuştur. Bu yıllar Cezayir'in bağımsızlık savaşına denk gelmektedir. Öğrencilik yılları Sezer'in düşüncelerinin oluşmasında etkili olmuştur. Batı düşüncesini ve Batılı aydınının -Batı çıkarları söz konusu olduğunda- nasıl bir tavır gösterdiğini yakından müşahade etmiştir. Sezer görüşlerini temellendirirken bazı temel argümanlar ileri sürmektedir. Ona göre toplumlar tarihi ve toplumsal koşullar içerisinde birbirleriyle ilişki içerisinde oluşmuştur. Bu ilişkiler ticaret gibi iyi ilişkiler olacağı gibi belki daha fazla çatışma ilişkisidir. Toplumların oluşumunda temel etken toplum içi çelişkiler değil toplumlar arası çatışmalardır. Din toplum farklılıklarının oluşumunda önemli etkenlerden biridir. İşte bu çalışmada Sezer'in çatışmacı bir yaklaşımla toplumsal farklılaşmalara ve farklılaşmayı sağlayan din olgusunu nasıl anladığına bakılmaya çalışılacaktır.

İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Bölümü, Durkheim'in Fransa'da açtığı ilk sosyoloji kürsüsünden kısa süre sonra Darülfünun'da açıldı. Kurucusu ilk sosyologumuz Ziya Gökalp'tır. Sezer Gökalp'le başlayan sosyologlar zincirinin önemli bir halkası, kendi şahsına münhasır, önemli ve çığır açan bir bilim adamıdır. Bu çalışmada Sezer'i önemli yapan görüşleri din ve toplum bağlamında ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Sezer, Batı'dan gelen tüm bilgilerin sorgulanması gerektiği görüşündedir çünkü ona göre Batı çıkarını kodlamadığı hiçbir bilgiyi Doğu'ya aktarmaz. Sezer sosyolojinin sunduğu imkânlardan yararlanarak Türk toplumunun tanınabileceğini düşünür. Din de toplumları oluşturan önemli faktörlerden biridir. Diğer tüm faktörlerde olduğu gibi din olayında da toptancı bir yaklaşım hatalıdır ona göre. Baykan Sezer din olayını bağımsız bir eserde ele alacak kadar din olgusuna önem vermektedir. "Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı" onun din konusundaki eseridir. Baykan Sezer'in toplum ve din konusundaki görüşleri çözümlenerek sosyoloji tahsili ve etüdü gayretimize önemli katkı sunacağı görüşündeyiz.

Baykan Sezer Türk sosyolojisinde çığır açan bir sosyolog olduğu halde hakkında yapılan çalışmalar, özellikle din üzerine görüşlerinin çözümlendiği çalışmalar oldukça sınırlıdır. Baykan Sezer ve din olgusu üzerinde yapılmış birkaç çalışma olsa da bu çalışmalarda Baykan Sezer'in din olgusuna bakışı onun temel tezi olan Doğu-Batı çatışması içerisine tam oturtulamamıştır. Baykan Sezer İslam dinini Doğu-Batı çatışmasında Doğu için bir imkân olarak görmekteydi. Bu araştırmada İslam dininin Baykan Sezer'de Doğu'nun Batı karşısında bir güç olarak nasıl savunulduğu çözümlenmeye çalışılmıştır.

Sezer, olaya sistematik yaklaşılması, araştırma konuları ile ilgili kavramlara açıklık getirilmesi, temel kuramların oluşturulması, meselelerin Doğu-Batı çatışması gibi bir temel eksene oturtulması ve en önemlisi de Batı'da üretilen bilgilerin Türk tarihi ve toplumu çıkarları süzgecinden geçirilmesinden yanlısıdır. ¹

Araştırmanın Amacı Ve Önemi

XIX. yüzyılda, sosyolojinin bağımsız bir bilim olarak kurulduğu çağda, bir değişken olarak dinin bilim karşısında gittikçe gerileyeceğine inanılsa da çağımızda din, toplumsal oluşum ve değişmelerde önemli bir etkidir. Sosyolojinin isim babası Auguste Comte üç hal yasasını ortaya atmış, teolojik aşamanın geride kaldığını iddia etmiştir. Baykan Sezer hem din konusunu bağımsız bir eserde ele alacak kadar önemseyen hem de dinleri toplumların kimliklerinin en başat ifadeleri olarak ele alan bir sosyolog olarak üzerinde çalışılmayı sonuna kadar hak ediyor.

Baykan Sezer din kurumunu önemli bir toplumsal değişim etkeni olarak görmektedir. O tüm dinler için ortaya konan toptancı yaklaşımı kabul etmemekte, dinler arasında, özellikle İslam ve Hristiyanlık arasında önemli farklar görmektedir. Sezer bu farklılıkların dinlerin özünden kaynaklandığı gibi içinde doğup geliştikleri toplum yapısı ile de ilgili olduğunu savunmaktadır. Sezer'e göre Doğu ve Batı toplumları ayrı gelişim çizgileri takip etmiştir. Din de bu gelişimi belirleyen önemli etkenlerdendir. İslam dini Doğu'nun Batı'ya karşı savunmasında önemli bir unsurdur.²

¹Sezer, Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı, İÜ Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1981, s.18-19

² Sezer, Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı, s.177-178

Baykan Sezer sosyolojisi birkaç bağımsız eserde ve onlarca makalede ele alınmıştır. Bu çalışmalarda Sezer'in yerli sosyoloji veya Türk sosyolojisi kurma çabaları incelenmiştir. Bağımsız eserlerden Gökhan V. Köktürk'ün Baykan Sezer'de Doğu-Batı Sorunu adlı çalışmada genel olarak din, özel olarak da İslamiyet'e bir başlık altında değinilmemiştir. Oysa ileride görüleceği gibi Sezer, İslamiyet'i Doğu'nun Batı karşısında en büyük kozu olarak görmektedir. Yine Sezgin Çelik'in Baykan Sezer'in Sosyoloji Anlayışı adlı eserinde Sezer'de din konusuna iki-üç sayfa yer verilmiş, toplumların oluşum ve değişiminde din olgusunun önemi hakkında vurgulanmamıştır.

Araştırmacı Sezer'in din ve toplum görüşlerini ele alan yüksek lisans tezlerinde de İslamiyet'in savaştı yönünün yani cihat kurumunun yeterince yer almadığı kanaatinde. Bu çalışmada Sezer'de neden Doğu-Batı çatışmasında Doğu toplumlarının Batı karşısında İslamiyet'i çabucak benimsediği ve bu dinin kısa bir sürede Doğu'nun birliğini nasıl sağladığı Sezer açısından gösterilmeye çalışılacaktır.

Araştırmada Baykan Sezer'in toplum ve din ile ilgili görüşleri irdelenmeye çalışılmıştır. Sezer alan araştırmalarını göz ardı etmemek koşuluyla toplumların tanınmasının tarihe bakmakla mümkün olabileceğini savunan sosyologlardandır. Ona göre her toplumun bir tarihi gelişme çizgisi vardır. Bu çizgi o toplumun geçmişten günümüze devam edegelen temel karakterini ifade eder. Din, toplumların kimliklerini Sezer'in deyişiyle kişiliklerini ifade eden en önemli unsurdur. Araştırma Sezer'in toplum ve din ile ilgili görüşleriyle sınırlandırılmaya çalışılmıştır ancak Sezer sistematik bir düşünürdür. Onun bu konulardaki görüşlerini anlamak için tarihe nasıl baktığını, Doğu Batı çatışması ekseninde tarihi nasıl değerlendirdiğini de görmek gerekir. Hatta Sezer sosyolojinin kendisini ve yöntemlerini de tarihi bağlamda tartışma konusu yapar. Bu sebeple sosyoloji ve sosyolojide yöntem konularındaki görüşleri de irdelenecektir.

Baykan Sezer'in anlaşılması, anlatılması, tanınması, yolunun takip edilmesi sosyal bilimler alanında araştırma yapanlara ve ülkemize çok katkı sağlayacaktır. Onun Kemal Tahir ile ilgili yaptığını biz onunla ilgili yapmalı, kendisini, görüşlerini aydınlığa çıkarmalıyız.

Din fertle Allah arasında bir ilişki olarak görülüp ibadethanelere hapsedilemeyecek kadar önemli, temel bir etkidir. Toplumumuzu tanıma İslam'ın toplumsal yapımızın kılcal damarların kadar tesir eden tesirini çözümlenmekle mümkündür. Bu da Baykan

Sezer'in görüşlerini çözümlemekle olur kanaatindeyiz. Felsefe ve din bilimleri başlığı altında yapılacak bu çalışma diğer araştırmacılar açısından yüreklendirici ve çığır açıcı olabilir.

Araştırmanın Yöntemi

Bu araştırmada dokümantasyon yani belge tarama yöntemine başvurulmuştur. Baykan Sezer'in eserleri metin içerik analizi yöntemine de tabi tutulmuştur. Öncelikle Baykan Sezer'in sosyoloji, sosyolojide yöntem, Doğu ve Batı toplumlarının tarih bağlamında çözümlendiği eserleri ve din konusundaki bağımsız eseri okunup incelenmiş, gerekli notlar alınarak değerlendirmelerde bulunulmuştur. Sezer hakkında yazılmış kitaplara, akademik tezlere ve çeşitli platformlarda yayımlanmış makalelere ulaşılmaya çalışılmıştır. Sezer'in etkilendiğinin düşünüldüğü veya ele alıp tartışma konusu yaptığı sosyologlar ve tarihçilerin eserleri gözden geçirilmiş, bir yüksek lisans tezinin sınırları çerçevesinde bu sosyologlarla Sezer'in benzer ve farklı yönleri belirlenmeye çalışılmıştır.

Ayrıca Sezer'in bir konuyu ele alırkenki temel yaklaşımı da dikkate alınmaya çalışılmıştır. Sezer bir araştırmada konunun sınırlarını çizmek, konu ile ilgili yapılmış araştırmaları tartışmak, konu karşısında genel tutumunu belirlemek, konunun tarihi boyutunu ve içinde geçtiği çevrenin tahlilini yapmak gerektiği görüşündedir. O özel bir toplum türünün açıklanması ve gelişim yasalarının gün yüzüne çıkarılması gerektiğini vurgulamaktadır.³

Araştırma ile İlgili Temel Kavramlar

Bilim, sınırları belirlenmiş bir alanda, belirli yöntemlerle elde edilen düzenli bilgiler topluluğudur. Her bilim kendi sınırlanmış alanı ile ilgili araştırmasını sürdürür. Bu rastgele bir çaba değildir. Bir yöntem takip edilir. Yöntem bir amaca ulaşmak için takip edilen doğru ve sistemli yoldur. Her bilim kendi alanı ile ilgili genellemelere, kanun ve kuramlara varmaya çalışır. Sosyolojinin amacı toplumun oluşumu ve değişimini çözümlenektir. Comte'tan beri toplum, sosyal statik ve sosyal dinamik

³ Baykan Sezer, Batı Dünya Egemenliği ve Endüstri Devrimi, Doğu Kitapevi, İstanbul,2018, s. 5

olarak ayrılmıştır. Değişen toplumsal yapı içerisinde değişmeyen özleri bulmak elbette kolay değildir.⁴

Baykan Sezer başka bir şekilde sosyolojiyi şöyle tanımlar: “Sosyoloji toplum ve toplum olayları ile ilgili sistemli bilgilerimizdir.”⁵ Sosyoloji bu durumda toplumun bütünü ve her türlü toplum olayını kapsamalıdır. Sosyoloji toplum olaylarını açıklamak çabası içindedir. Toplumu açıklamak için toplumsal olayların uydukları genel yasaları araştırır ve ortaya çıkarır. Bu genel yasalara dayanarak rastgele bilgileri sistemli bilgilere dönüştürebiliriz. Bu şekilde sosyoloji bir bilim kimliği kazanabilir.⁶

"Sosyoloji, toplum sorunlarını açıklama ve çözümleme girişim ve deneylerinin bir toplamı ve ürünüdür."⁷ Sezer toplumsal kurumların ve olguların Doğu-Batı çatışması ana ekseninde gerçekleşen toplumlar arası ilişkilerin bir ürünü olduğunu savunur. Toplumsal bir olayın nedeninin yine başka bir toplumsal olay olduğunu savunarak Durkheim ile birleşirken temel etkenin toplumların iç çatışmalarının değil toplumlar arası çatışmalardan kaynaklandığını savunarak Marks'tan ayrılır. Sosyal olayların birçok sebebi bulunabileceğini ancak bunlardan birinin diğerlerine göre daha etkili olduğunu savunur, bu etkene temel etken denir. Burada yine Marks'tan ayrılarak ATÜT ve asker devletlerde temel etkenin ekonomi değil siyaset olduğunu tarihten örneklerle temellendirir.⁸

Sezer'e göre "*din, manevi bir birlik meydana getiren topluluğun kutsal şeylerle inanma ve tapınmalarından doğan dayanışmalı bir sistemdir.*"⁹

Durkheim'da ise *bir din, kutsalla, yani diğerlerinden ayrılmış ve yasaklanmış şeyle ilgili inançlar ve amellerden oluşan tutarlı bir sistemdir. Bu inançlar ve ameller, kendilerine inanan bütün insanları kilise/cemaat diye isimlendirilen tek manevi bir toplum halinde bir araya getirir.*¹⁰ "Dinin sosyolojik anlatımı, dinin varlığını sürdürebilmek için bir cemaate ihtiyaç duymasıyla neşvünema bulur. Ne var ki dini

⁴ Aydın Usta, Sorunsaldan Sonuçlara Bilimsel Araştırma Süreci: Bir Araştırma Raporu Model Örneği, ODÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, Sayı 5, s. 137

⁵ Baykan Sezer, Sosyolojinin Ana Başlıkları, Doğu Kitapevi, İstanbul, 2019, s.21

⁶ Sezer, Sosyolojinin Ana Başlıkları, s.21

⁷ Sezer, Sosyolojinin Ana Başlıkları, s.17

⁸ Baykan Sezer, Sosyolojide Yöntem Tartışmaları, Ders Notları, 1985, s.82-83

⁹ Sezer, Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı, s.29

¹⁰ Emile Durkheim, Din Hayatının İlkel Biçimleri, Andaç Yayınları, 2005, s.67

cemaatleşme, inanç ve ayinlerin yanı sıra, bireyler arası çok yoğun ve karmaşık ilişkiler sonucunda oluşur."¹¹

Din sosyolojisi, dini kurumlar ve grupları diğer toplumsal unsurlarla ilişkisi ve etkileşimi açısından inceleyen bir sosyoloji alt disiplini. Din sosyolojisi belirli bir dini kendisine konu edinmez, dinler hakkında değer yargısında bulunmaz. Bu disipline göre din toplumsal oluşum ve değişimin temel dinamiklerinden biridir.

Ünver Günay din sosyolojisinin önemli temsilcilerinden JoachimWach'ın din Sosyolojisi adlı eserine yazdığı önsözde Wach'ın dini tecrübenin anlatımlarını teorik, pratik ve sosyolojik olarak üçe ayırmasının bu bilime en büyük katkısı olduğunu, kendisinin özellikle sosyolojik anlatım üzerinde durduğunu ifade eder. "...din sosyolojisi, din ve toplumun karşılıklı ve karmaşık ilişkilerinin, etki ve tepkilerinin ve dini grupların sistematik ve tipolojik incelenmesinden ibaret"tir.¹²

Baykan Sezer sosyolojinin konusunun toplum ve toplum olayları olduğunu, yöntemin ise genel olarak, karşılaşılan güçlüklerin sistemli bir çözümleme çabası olduğunu hatırlatır. Toplum olayları hiçbir zaman kendi başlarına ve mutlak anlamlar taşımazlar. Toplum olayları değişik ilişkiler içinde değişik anlamlar kazanabilir. Bu ilişkiler arasında bizzat araştırmacı ve araştırma konusu arasındaki ilişki de bulunur. Araştırmacının kişiliği ve kimliği konunun özellikleri ve ele alındığı düzey kadar önemlidir. İstanbul'un fethi bir Türk ve Batılı araştırmacı için aynı anlamda ve önemde olmayacaktır.¹³

Sosyolojik olayların çözümlenmesinde Batı ve Türk sosyolojisinde kullanılan ana kavramlardan ikisi kültür ve uygarlıktır. Uygarlık, sosyal, kültürel, siyasal ve ekonomik/maddi yaşam alanları üzerinde etkileyen ve etkilenen bir rol oynamaya adaydır. Uygarlık kimliği, birçok toplumu kapsayabilir. Bu nedenle uygarlıklar, "kurumsal olarak imparatorluklar ve kültürel olarak dünya dinleri tarafından entegre edilen toplumların aileleri olarak düşünülür."¹⁴

Kültür değişimleri en basit tanımına göre iki farklı toplumun karşılaşması ve ilişkileri sonucu kültür yaşamlarında görülen değişiklikleri dile getirmektedir. Kültür

¹¹ Emine Öztürk, Niyazi Akyüz, Din Sosyolojisi, Akademisyen Kitabevi, 2020, s.124

¹²JoachimWach, Din Sosyolojisi, M.Ü. İlahiyat Fak. Yayınları, İstanbul,1995, s.9

¹³ Sezer, Sosyolojide Yöntem Tartışmaları, s.63

¹⁴ Fahri Çakı,Uygarlık- Modernlik Söylemlerinde Alternatifler ve Baykan Sezer, Sosyologca Dergisi,2022, Sayı 24, s.94

değişmeleri üçe ayrılmış, erime, kaynaşma ve tepki ya da direnmeden söz edilmiştir. Çin'e sızan Türklerin durumu erime, Osmanlı'nın Batılılaşması kaynaşma sayılacaktır. Ancak bu kaynaşma bir kesimde görülecek ve bu kesimde iki kültürün kaynaşması görülürken halkla bunlar arasında kültür kopukluğu gerçekleşecektir.¹⁵

Ziya Gökalp de kültür ve uygarlık ayırımını benimsemiştir. Osmanlılık uygarlık, Türklük kültürdür. Uygarlık değiştirilebilir, kültür değiştirilemez. Osmanlı uygarlığını değiştirip Batı uygarlığına geçebiliriz. Din de bu arada kültür unsuru sayılıyor. Batı'nın getirdiği düzen bütün uluslarca benimsenmelidir. Ama bu düzende ulusların yeri bir olmayacaktır. Aralarındaki farklılıkları koruyacaklardır çünkü kültürde ortaklık söz konusu değildir.¹⁶

ATÜT¹⁷ Doğu insanının sorunlar karşısında kendi örgütlenmesi ve devlet örgütünün gücüyle durabilmesidir. Doğu uygarlığında bireyin topluma ve doğaya uyumu esas alınırken Batı uygarlığında birey toplum ve doğayla savaş halindedir. Batı uygarlığı kişisel çözümler ürünüdür.¹⁸

Osmanlı İmparatorluğu'nda Batıcılışma, her şeyden önce Batı devletleri ile yeni ilişkilere girmektir. Osmanlı yüzyıllar boyu aralarında hiçbir ayırım yapmadan çarpıştığı bazı Batı devletleri birlikte başka Batı devletlerine karşı savaşmaya başlayacaktır. Osmanlı İmparatorluğu Kırım Savaşı'nda Fransa ve İngiltere'nin yanında Rusya'ya karşı savaşmıştır.¹⁹

Tarih-toplum: Toplum olayı soyut düzeyde gerçekleşen ve soyut yasalara bağlı bir olay değildir. Toplum olayı yaşanan, canlı bir olaydır. Bu nedenle toplum olayları yalnızca saptanılmayı değil açıklamayı da gerektirir. Toplum olayları ile gözlem ve deneyle sınırlı bir ilişki kurabiliriz. Tarihi boyutu olduğu için toplum olaylarını ancak tarih içine yerleştirerek aydınlığa çıkarabiliriz.²⁰ Sezer, toplum tanımları arasında Toynbee'nin "toplum, insanlar arasındaki toplam ilişkiler ağıdır" şeklindeki tanımını da önemseyerek ele almaktadır.²¹

¹⁵ Sezer, Sosyolojinin Ana Başlıkları, s.149

¹⁶ Sezer, Sosyolojinin Ana Başlıkları, s. 130

¹⁷ Asya Tipi Üretim Tarzı

¹⁸ Sezer, Sosyolojide Yöntem Tartışmaları, s.15

¹⁹ Sezer, Sosyolojinin Ana Başlıkları, s.182

²⁰ Sezer, Sosyolojide Yöntem Tartışmaları, s.57

²¹ Baykan Sezer, Türk Sosyolojisinin Ana Sorunları, Kızılelma Yayıncılık, İstanbul, 2006, s. 29

Sezer, Gordon Childe'in "toplum, ihtiyaçlarını karşılayacak üretim yollarını bulmak için, yani yeniden üretmek ve yeni ihtiyaçlar yaratmak için kurulmuş bir işbirliği örgütüdür" tanımını açık seçik olmak ve bütün toplumlari kapsamak gibi bir üstünlüğü olduğu için benimsemektedir.²²

Olgu: Bireyleri dıştan kuşatıp kendisine uymaya zorlayan, uymayanlar için yaptırımların söz konusu olduğu, genel toplumsal fenomenlerdir.²³

Sezer'e göre farklı laiklik anlayışları vardır. Bu farklı laiklik anlayışlarının ortak yönleri; siyasetin dinden bağımsızlığının bilincine ulaşılmasıyla bu olaya bağlı olarak din adamlarının siyasi etkinliklerini yitirmeleridir.²⁴

Hayatı (1939-2002)

1939 yılında Malatya'da dünyaya geldi. Ailenin ikinci çocuğu idi. Bir de ağabeyi vardı. Babası hekim, annesi muallimdi. Babasının İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesine doçent olarak atanmasından sonra İstanbul'a taşındılar. Kendisi ile yapılan bir mülakatta Malatya yıllarına dair pek bir şey hatırlamadığını, bu kadim Anadolu şehriyle ilgili izlenimlerinin büyüklerin anlatılarının yansıması olabileceğini belirtir. Baykan Sezer, ilkokulu İstanbul'da Büyük Reşit Paşa İlkokulunda, ortaokul ve liseyi Galatasaray Lisesinde okur (1950). Hem annesi hem de babası çalıştığı ve iki çocuklu bir ailede büyüdüğü için Sezer'in ekonomik açıdan rahat bir çocukluk ve gençlik geçirdiği söylenebilir. Babasının tıp doktoru olması ve Galatasaray Lisesinde okuması Sezer'in olumlu bilimlerle²⁵ daha çocukluk çağında tanışmasını ve içselleştirmesini sağlamış, nesnelliği, araştırmacılığı, eleştirel bakabilmeyi kişiliğinin ve kimliğinin bir parçası haline getirmiş olduğunu varsayabiliriz.²⁶

Liseden sonra bir süre gazete ve dergilerde sinema üzerine yazılar yazdı. Ardından yurt dışına, Fransa'ya, Paris'e gitmiştir (1960). Beş yıl kaldığı Paris'te Sosyoloji tahsili yapmıştır. Sezer'i biraz olsun tanıyanlar Fransa'nın sosyolojinin anavatanı olduğu için bilinçli bir tercih olduğunu söyleyecektir. Onun bilim hayatında tesadüfe yer yoktur. Henüz lisans bitirme tezinde bile olay ve olgulara tarih perspektifinden ve Doğu-Batı çatışması temel tezi çerçevesinden baktığı görülmektedir. Askerliği

²² Gökhan V. Köktürk, Baykan Sezer'de Doğu Batı Sorunu, İstanbul, Doğu Kitapevi, 2013, s.65

²³ Emile Durkheim, Toplumbilimsel Yöntemin Kuralları, B/F/S Yayınları, İstanbul,1985, s.45

²⁴ Sezer, Sosyolojinin Ana Başlıkları, s.147

²⁵ Sezer pozitif bilimler tabiri yerine olumlu bilimler tabirini kullandığı için bu şekilde kullanılmıştır.

²⁶ Gökhan V. Köktürk, Baykan Sezer'de Doğu Batı Sorunu, s.15

sırasında hazırladığı lisans bitirme tezinin adı “Doğu-Batı Çatışmasında Yunanlılığın Yeri”dir. Diğer eserleri de düzenlilik içerisinde, yine temel tezi çerçevesinde Doğu ve Batı toplumlarının geçirdiği tarihi gelişme çizgisi temelinde yaptığı araştırmalar ve verimler etrafındadır.²⁷

1983-1987 yılları arasında talebeliği şerefine nail olduğum hocamız derslerinde, ilk sosyoloji kürsüsünün Fransa’da kurulduğunu, ikincisinin de çok kısa bir süre sonra İstanbul Üniversitesinde açıldığını sık sık belirtirdi.

Fransa’da kalma ve Türkiye’ye dönme arasında kalınca ülkesini tercih etti. Bu tercih onun bilim hayatının da temel tercihidir. Batı çıkarlarına karşı Doğu ve Türk toplumu çıkarlarını öne almak, bunun savunucusu olmak Sezer’in hayat felsefesi ve bilimsel tavrını belirlemiştir. Türkiye’ye dönünce İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Bölümüne kaydoldu. Bu bölümü 1968 yılında bitirdi. Önce İstanbul Üniversitesi Davranış Bilimleri Kürsüsünde, sonra da Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümünde asistan oldu. Asistanlığı başka türlü geçimini sağlayamayacağı ve rahat kitap okuyabildiği için tercih etmiştir. Baykan Sezer'in kitapseverliği mesleğinin ileriki yıllarında da devam ediyordu. Öğrencilik yıllarımızda Sezer bölüm başkanı idi. Onu sık sık Edebiyat Fakültesinin bodrum katındaki depodan bir kucak dolusu kitapla çıktığını görürdük.

Akademik çalışmaları “Doğu-Batı İlişkileri Açısından Batı Tarımı” yüksek lisans tezi, “Asya Tarihinde Su Boyu Ovaları ve Bozkır Uygarlıkları” doktora tezi, “Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı” doçentlik tezi başlıkları altında devam etmiştir. 1982 yılında Sosyoloji Bölümüne bölüm başkanı olmuştur. 1993 yılına kadar bu görevi sürdürmüştür. 1988 yılında "Sosyolojinin Ana Başlıkları" çalışmasıyla profesör oldu. 1993'te kendi isteği ile bölüm başkanlığından ayrıldı. 1998'de emekli oldu. Birçok çalışmasını emekliyken tamamladı. 7 Eylül 2002'de kalp krizi sonucu vefat etti.²⁸

Öğrencilerinden Ertan Eğribel ve Yüksel Yıldırım, " *Baykan Sezer'i dünya sorunları üzerinde kendi sözü olan bir sosyolog ve düşünür olarak görüyoruz. Günümüzde sosyolojinin kendi kimliğinin tartışıldığı ve bütünsel kuramların küçümsendiği bir*

²⁷ Ertan Eğribel, Ufuk Özcan, Baykan Sezer Bibliyografyası, Sosyoloji Konferansları, Sayı 28, 2003, s.5-14

²⁸ Ertan Eğribel, Ufuk Özcan, Baykan Sezer Bibliyografyası

*dönemdeyiz. Adeta sosyoloji önemsiz hale gelmiş, kuram sahibi pek çok sosyolog küçümsenmektedir. Buna karşılık günümüz koşulları ve sorunları Baykan Sezer'in görüşlerinin güncelliğini artırmıştır."*²⁹ demektedirler.

Recep Ertürk, Baykan Sezer'in öncelikle bir Türk sosyologu olduğunu, Türk sosyolojisinde bir sıçramanın, yeni bir dönemin ifadesi olduğunu belirtir. Ona göre Türk sosyolojisi Sezer'in çabasıyla bir dönemi tamamlamış, Türk toplumunun önüne düşünülmesi, tartışılması ve aşılması gereken yeni sorunlar koymuştur.³⁰ Ertürk, Sezer'in çalışmaları ile Türk toplumunun dünya üstünde bir yer edinme, dünyayı ve tarihi gelişmeleri kendi bilinci ile kavrama, onları tasnif etme ve yeni bir biçim verme bilincine ulaştığını sarahatle ifade eder.³¹

Eserleri

Türk Sosyolojisinin Ana Başlıkları (2015), İstanbul, Doğu Kitapevi

Türkiye'de Sosyolojinin 75. Yılı (2004), İstanbul, İstanbul Ü. Sosyoloji Yıllığı

.Türk Sosyolojisinin Ana Sorunları (2017), İstanbul, Doğu Kitapevi

Doğu-Batı İlişkileri Açısından Batı Tarımı (2018), İstanbul, Doğu Kitapevi

Türk Sosyolojisinin Tarihle İlişkileri (1991), İstanbul, Doğu Kitapevi

Sosyolojide Yöntem Tartışmaları (2022), İstanbul, Doğu Kitapevi

Batı Dünya Egemenliği ve Endüstri Devrimi (2018). İstanbul, Doğu Kitapevi

Asya Tarihinde Su Boyu Ovaları ve Bozkır Uygarlıkları(2021), İstanbul, Doğu Kitapevi

Toplum Farklılaşmaları Ve Din Olayı (2017), İstanbul, Doğu Kitapevi

II. Makaleleri

Lisans Tezi olarak sunulmuş olan "Doğu-Batı Çatışmasında Yunanlılığın Yeri"

(1968)

Baykan Sezer'in ilk çalışmalarından biri olan "Osmanlı'nın Batıcılılaşması", (1968)

²⁹ Ertan Eğribel, Yüksel Yıldırım, Baykan Sezer'in 20. Ölüm Yıldönümü Anısına: Tarihte Doğu-Batı Çatışması Ve Yöntem, Sosyologca Dergisi, 2022, Sayı 24, s. 2

³⁰ Recep Ertürk, Ölümünün 1. Yıl Dönümünde Baykan Sezer, Sosyoloji Konferansları, 2002, Sayı 28, s.1-5

³¹ Recep Ertürk, Ölümünün 1. Yıl Dönümünde Baykan Sezer, Sosyoloji Konferansları, s.1-5

- “Türk Toplum Tarihi Üzerine Tartışmalar: 1- Feodalizm”, (Toplum ve Bilim-1978)
- “Ziya Gökalp ve Durkheim”, 60. Ölüm Yıldönümünde Ziya Gökalp, İ.Ü. Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 1986.
- “Osmanlı Eğitim Sisteminden Günümüz Eğitim Birliğine”, İ.Ü. Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yıllığı II, 1987.
- “Baticılaşmanın Bedeli”, Altınoluk, sayı: 17, Temmuz 1987.
- “Ziya Gökalp Üzerine İki Değerlendirme”, İ.Ü. Basın-Yayın Yüksekokulu Yıllığı I, İstanbul, 1988.
- “Kemal Tahir Üzerine”, 4. Boyut, sayı: 6, Nisan 1991
- “Doğu-Batı Çatışması ve Marksizm”, Türkiye Günlüğü, s 15, 1991.
- “Türk Sosyolojisinin Önündeki Sorunlar”, 75. Yılında Türkiye’de Sosyoloji, (Yay. Haz. İsmail Coşkun), Bağlam Yay., İstanbul, 1991.
- “Batı Sosyolojisinin Doğu Topluluklarına Yaklaşımı”, 75. Yılında Türkiye’de Sosyoloji, (Yay. Haz. İsmail Coşkun), Bağlam Yay., İstanbul, 1991.
- Tarih ve Sosyoloji Semineri 28-29 Mayıs 1990, İstanbul, 1991.
- “Toplumumuz ve Sosyolojimiz, Sosyoloji Konuşmaları, Yay. Haz. Sadettin Elibol, Ecem Yay., Ankara, 1991.
- “Çağdaşlaşma: Batı Egemenliğinin Günümüzdeki Tasası”, Yeni Toplum, sayı: 1, Mayıs-Haziran 1992.
- “Kemal Tahir, Türk Sosyolojisi ve Doğu-Batı Çatışması”, (röportaj), Dergâh, cilt: 2, sayı: 25, Mart 1992.
- “XX. Yüzyılın En Büyük Romancısı”, Matbuat, sayı: 13, Mayıs 1995.
- “Hilmi Ziya Ülken’e Övgü” - Osmanlı Tarihçiliği, Sosyoloji Yıllığı 1, İstanbul, 1997.
- “Kemal Tahir Üzerine”, Ülke, sayı: 27, Temmuz 1997.
- “Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Birkaç Söz”, Osmanlı, cilt: 7, Yeni Türkiye Yay.

Ankara, 1999.

“Endüstrileşme ve Yükselen Burjuva Sınıfı”, Sahn-ı Seman, sayı: 4-5, 2001.

“Şarkiyatçılık Üzerine...”, Türk Kültürü Araştırmaları, cilt: 35, sayı: 1-2, 2001.

“II. Meşrutiyet’ten Cumhuriyete Düşünce Mirası”, Sosyoloji Yıllığı Kitap 9, İstanbul, 2002.

“Türk Sosyolojisinin Dünü-Bugünü-Yarını”, Sosyoloji Yıllığı Kitap 9, İstanbul, 2002.

“Osmanlı İstanbul: Bizans’ın Yokluğu”, Sosyoloji Yıllığı Kitap 9, İstanbul, 2002.

“Toplum Bilimleri ve Sosyolojinin Sonu Görüşleri Üzerine”, Sorgulanan Sosyoloji, ed. M. Çağatay Özdemir, Eylül Yayınları, Ankara, 2002.

“Hilmi Ziya Ülken”, Doğumlarının 100. Yılında Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu ve Hilmi Ziya Ülken, Yay. Haz. Nevin Güngör Ergan, Ankara, 2002.

“Kemal Tahir Üzerine - İki Televizyon Konuşması”, Kemal Tahir’in 30. Ölüm Yıldönümü Anısına, Sosyoloji Yıllığı Kitap 10, Kızılelma Yay. İstanbul, 2003.³²

³² Önder Bozkurt, Baykan Sezer’in Sosyoloji Anlayışı, Türk İdare Dergisi, Sayı 485, s. 546

I. BÖLÜM

BAYKAN SEZER'İN SOSYOLOJİK YAKLAŞIMI

Bilimsel yansızlık olmasa bile bilimsel dürüstlük...³³

H. Bayram Kaçmazoğlu, Baykan Sezer'de Yöntem Tartışmaları adlı çalışmasında şu değerlendirmelerde bulunuyor; Türk sosyologları Batı sosyoloji akımlarından en az birine mensuptur, bu akımların içinde yapısalcı, işlevselci, çatışmacı, tarihi maddeci akımlar ağırlık kazanmıştır. Bazı sosyologlar da bu akımları sentezlemiştir. Türkiye'deki sosyoloji yaklaşımlarında Batı sosyolojisinin ezberci yansımalarını bulmak rahatlıkla mümkündür.³⁴

Baykan Sezer'in tarihçi bir sosyolog olduğu ve Batı sosyolojisinden yararlanmasının yanında özgün bir sosyolog olduğu tezin ilerleyen sayfalarında görülecektir.

1.1. Tarihçi Sosyolog

Baykan Sezer yöntem konusunda tarihçidir. Bu çerçevede sosyolojin içine doğduğu XIX. Yüzyılı, bu yüzyıldaki toplumsal gelişmelerle bilim alanındaki gelişmeleri sık sık ele alır. Bu yüzyıla, sosyolojinin doğuşuna dönüp durur çünkü Sezer'e göre sosyolojinin ortaya çıkışı da yine sosyoloji biliminin konusudur. Diğer bir deyişle sosyolojinin doğuşu da sosyal bir olaydır. Sosyolojiyi belirli toplumsal ve tarihi koşulların ürünü olarak gördüğü için bu bilimi aynı zamanda toplumsal bir olay olarak görür. Sosyolojinin kendisi üzerinde soru sorması, sürekli bu soruları yinelemesi gerektiği görüşündedir. Yeni bir bilim olmasının yanında eski bilim anlayışının sosyolojiye tesir ettiğini iddia eder. “Eski bilim anlayışına göre bilim, özel bilgiler alanıdır. Gündelik ve kendi deneylerimiz içinde elde edeceğimiz bilgilerden önemli farklılıklar gösterir. Bu nedenle de bilim adamları sıradan adamlar olmaktan çıkmaktadır. Ayrıca bilim dili de giderek gündelik dilden uzaklaşmıştır. Bilim, gerçeklerin bazı ayrıcalıklı kişilere kendilerini göstermeleri biçiminde düşünölmektedir.”³⁵

³³ Baykan Sezer, Sosyolojide Yöntem Tartışmaları, Ders Notları, 1985, s.35

³⁴ H. Bayram Kaçmazoğlu, Baykan Sezer'de Yöntem Tartışmaları, Sosyologca Dergisi, 2022, Sayı 24, s. 20

³⁵ Sezer, Sosyolojide Yöntem Tartışmaları, s.1

Sosyoloji bu eski bilim anlayışından kendisini tümüyle kurtaramamış olsa da o insanlık tarihi içinde insanın toplumsal olaylar karşısında takındığı yeni bir tavrın ürünüdür. Batılı insan Doğu karşısında emperyalizmle elde ettiği üstünlükten yola çıkarak kendi yaşamını ve çevresini yeniden ve kendi istekleri doğrultusunda düzenleyebileceğini görmüştür.³⁶

Sezer toplum yaşamının ortaya çıkışını tarihi bir olay olarak görmektedir. ‘İnsan sosyal bir hayvandır’, ‘insandaki koyun içgüdüsü’ gibi yakıştırmaları safсата olarak değerlendirmektedir. Aksi durumda sosyoloji bir bilim olamaz, felsefe ve teoloji sosyolojinin yerine geçebilirdi. Toplum, insanoğlunun doğa ile ilişkilerinde mümkün hatta en elverişli biçimdir. Hiçbir biçimde insanlık için Tanrı yargısı değildir. Bu nedenle sosyoloji mümkündür. Doğa ile ilişkilerde bir deneyim birikimi sağlanması sonucu bir toplumsal ilerlemeden söz edilebilir. Bu birikimin zamanla sosyolojiyi doğurduğu söylenebilir. Sosyoloji, kaderinin belirlenmesinde son sözün insana ait olmasının ürünüdür.³⁷

Sosyoloji bir yandan toplumsal olaylarla ilgili doğru ve geçerli bilgiler sağlamaya çalışırken diğer yandan olaylar üzerinde etkinlik kurmaya çalışmaktadır. Bu iki etkinlik sanıldığı kadar birbirinden bağımsız değildir.³⁸ Diğer sosyal bilimler de toplumu ele almakta ancak kendi ilgi alanıyla ilgili hususları öne çıkarmaktadır. Sosyoloji her ne kadar dar ve sınırlı olaylara yönelse de tek yönlü ve sınırlı açıklamalara karşı çıkmaktadır. Toplum olaylarını diğer olaylardan tecrit etmek mümkün değildir. Tek tek toplumsal olaylar bütün ile olan ilişkilerinde gerçek anlamlarını bulacaktır. Toplum olaylarını ‘özel olay’ ve ‘genel çerçeve’ ilişkisi içerisinde ele almak gerekir.³⁹

Sezer, Durkheim’ın toplumsal olayla ilgili açıklamalarını doğru bulmakta ancak onun toplumsal olayların en önemli özelliği olan bu olayların aynı zamanda tarihi olaylar olduğunu ve tarihi boyutu olduğunu görmezden geldiğini ifade etmektedir. *“Toplum olayı soyut düzeyde gerçekleşen ve soyut yasalara bağlı bir olay değildir. Toplum olayı yaşanan, canlı bir olaydır. Bu nedenle toplum olayları yalnızca saptanılmayı değil açıklamayı da gerektirir.”* Toplum olayları ile gözlem ve deneyle

³⁶ Sezer, Sosyolojide Yöntem Tartışmaları, s.1

³⁷ Sezer, Sosyolojide Yöntem Tartışmaları, s.46-47

³⁸ Sezer, Sosyolojide Yöntem Tartışmaları, s.52

³⁹ Sezer, Sosyolojide Yöntem Tartışmaları, s.53-54

sınırlı bir ilişki kurabiliriz. Tarihi boyutu olduğu için toplum olaylarını ancak tarih içine yerleştirerek aydınlığa çıkarabiliriz.⁴⁰

Ejder Okumuş, yerli sosyolog olarak değerlendirdiği Baykan Sezer'in Durkheim sosyolojisini eleştirirken kendisinin de bir tür sosyolojizme düştüğünü iddia etmektedir. Okumuş Sezer'in dini toplumsal temelde ele alarak Durkheim sosyolojisinden yararlandığını ancak özgün bir sosyoloji geliştirmeye çalıştığını vurgulamaktadır. " *Bu bağlamda denilebilir ki, Sezer, toplum merkezli din yaklaşımında, klasik sosyolojizmden kaçarken başka bir sosyolojizme düşmüştür.*" Okumuş, Sezer sosyolojisinde dinin bütünüyle toplumsal şartlarla izah edilirken o dinin toplumun kimliğini ve toplumlar arası farklılıkları nasıl belirlediğinin açık olmadığını savunuyor. " *Sezer dinin bir yandan toplumsal hayatta çok önemli bir olay olduğunu, pek çok toplumsal olayı etkileyen bir güç olduğunu belirtir, ama öte yandan toplumla, toplumun kimliği olarak, toplum farklılaşmalarıyla ortaya çıkan bir olay olduğunu savunur. Bu durumda Sezer'de Durkheim'in din açıklamasında olduğu gibi bir paradoksun varlığı kendini belli etmektedir.*"⁴¹

Sezer'e göre Türk sosyolojisinin benliğini ve kimliğini bulabilmesi için ona büyük imkânlar sağlayan Türk tarihine yönelmesi gerekir. Bunu yaparken Kölecilik, Feodalizm, tarihi çağlar gibi Batı tarihi kalıp ve şemalarının tarihimize, toplumumuza uygulanmasına karşı çıkmalıdır. Kolayca Doğu'da felsefe yoktur denilirken büyük bir zenginlik gösteren Doğu tarihi Batılılarca da inkâr edilememektedir. Tarihi zenginliğimizin inkâr edilememesinin yanında tarihçiliğimiz de vakanüvislik suçlamasıyla küçümsenmektedir.⁴² Doğu ile Batı düşüncesi tarihi koşullar nedeniyle farklılaşmıştır. Batı, uygarlığa kendi gücüyle geçmemiş, Doğu ile ilişkilerinden dolayı Eski Yunan döneminde uygarlaşmıştır. Batı, uygarlığın ortaya çıkışında etkili taraf değildir. Doğu, uygarlığa, ATÜT gibi toplumsal çözümlerle geçmiştir. Doğu insanı sorunlar karşısında kendi örgütlenmesi ve devlet örgütünün gücüyle durabilmiştir. Doğu uygarlığında bireyin topluma ve doğaya uyumu esas alınırken Batı uygarlığında birey toplum ve doğayla savaş halindedir. Batı uygarlığı kişisel çözümler ürünüdür.⁴³ İleride tekrar yer verileceği gibi Sezer, temel tezi olan

⁴⁰ Sezer, Sosyolojide Yöntem Tartışmaları, s.57

⁴¹ Ejder Okumuş, "Yerli Sosyolog" Baykan Sezer'de Dine Sosyolojik Yaklaşım-Bir Giriş Denemesi, Journal of İslamicResearch 2017;28(3):372

⁴² Sezer, Sosyolojide Yöntem Tartışmaları, s.13

⁴³ Sezer, Sosyolojide Yöntem Tartışmaları, s.14-15

Doğu-Batı çatışmasını tarihe dayandırmaktadır. Toplumsal oluşum ve değişmelerde temel etken sınıf çatışması gibi toplumların iç çelişkileri değil toplumlar arası ilişkilerdir. Bu ilişkiler yerine göre ticarete olduğu gibi iyi ilişkiler biçiminde gerçekleştiği gibi çoğu zaman da çatışma biçiminde gerçekleşmiştir.

İbrahim Aksakal, Sezer'in tarihçi yaklaşımını Kemal Tahir'in etkisiyle kazandığını ifade etmektedir. Aksakal, Sezer'in Tahir'le tanışma ve görüşme fırsatını bulduğunu, bu ilginin ve etkinin eserlerine yansıdığını, Sezer'i anlamak için Kemal Tahir'i bilmenin ve anlamının gerekliliğine işaret eder.⁴⁴

Baykan Sezer'in öğrencilerinden Ertan Eğribel Kemal Tahir'in Batıcılışma paralelinde oluşan edebiyat eğiliminin dışına çıkışını ve önemini vurgulamaktadır. Eğribel'e göre Batıcılışma Türkiye'de devletin yeri ve rolü ile ilgili köklü bir kimlik değişimi getirmiştir. Devletin bu temel seçimine bağlı olarak Türk toplum düşüncesinde de konu ve sorunlar değişmiştir. Yeni kimliğin tanıtılmasında ve tartışılmasında genelde Türk edebiyatı, bu arada Kemal Tahir önemli bir rol oynamıştır.⁴⁵

Eğribel, Sezer'in Kemal Tahir hakkındaki bir değerlendirmesinde Kemal Tahir'in ulusal evrensel ilişkisini çok iyi kavradığını, bunu romanlarına yansıtılabildiğini, evrenselliğin ortaya konulan kalıpların uygulanmasıyla değil dünyayı ilgilendirir sözlerin sahibi olmakla yakalanabileceğini vurguladığını ifade etmektedir.⁴⁶

Sezer tarafından eleştirilse de Batılı sosyologlardan Marks ve Weber gibilerinin tıpkı Sezer'de olduğu gibi tarihçi yaklaşıma başvurduğu söylenebilir. Nitekim Weber tarihçi yaklaşımını şu sözlerle ifade ediyor.

*"...dini düşünceleri, tarihi gerçeklikte çok seyrek rastlanan bir "ideal tip" bütünlüğü içinde göstererek, ilerleyebiliriz. Çünkü tarihi hakikat içinde kesin sınırlar çizmenin olanaksızlığı yüzünden, ancak onların en uyumlu biçimlerini araştırarak özel etkilerini görmeyi umabiliriz..."*⁴⁷

⁴⁴ İbrahim Aksakal, Kafkas Ü. Sosyal Bilimler E. Dergisi, 2021, Sayı 28, s. 541-558x

⁴⁵ Ertan Eğribel, Türk Toplum Düşüncesinde Batıcı Üç Tarz Siyaset Anlayışı: Kemal Tahir Ayrımı Ve Osmanlı/Doğu Devrimciliği, Sosyologca Dergisi, 2023, Sayı 26, s. 139-148

⁴⁶ Ertan Eğribel, Türk Toplum Düşüncesinde Batıcı Üç Tarz Siyaset Anlayışı: Kemal Tahir Ayrımı Ve Osmanlı/Doğu Devrimciliği, s.139-148

⁴⁷Weber, Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu, s.84

Sezer, kurucu sosyologlardan Durkheim'ın daha çok alan araştırmalarına dayanan yöntemini eleştiri konusu yapar. Önder Bozkurt, Sezer'in Durkheim'ın yöntemini eleştirmesi hususunda Sezer'in toplumların tarih içerisinde oynadıkları rol üzerinde durduğunu, toplumsal olayların aynı zamanda tarihi olaylar olduğu tespitini yaptığını belirtmektedir. Bozkurt, Sezer'in Durkheim'ın olayların tarihi boyutunu ihmal ettiğini vurguladığını, sosyolojide sorunların çözümü noktasında tarih ile işbirliğine gidilmesi gerektiği üzerinde durduğunu, ifade etmektedir. Sezer sadece saptamada bulunmanın yeterli olmayacağını aynı zamanda açıklama yapmanın gerekli olduğu tezini ileri sürer.⁴⁸

Sezer'in değerlendirmesinden sonra Durkheim'ın bu konudaki görüşlerine bakmak gerekir. Durkheim, "...toplumsal bir görüñün (fenomen) açıklamasına girişildiği zaman, onu meydana getiren etkili nedenler, yerine getirdiği işlevin ayrı ayrı araştırılması gerek"tiğini savunmaktadır. Ona göre sonuç ile neden karşılıklı birbirine gereksinim duyar. Ele alınan olgu ile toplumsal organizmanın genel gereksinimleri arasındaki uyuma bakmak gerekir. Burada nedenin toplumsal fonksiyonlarının bulup çıkarılması hedeftir denebilir.⁴⁹ Anlaşılan Durkheim, olay ve olguların ortaya çıkışını sağlayan tarihi nedenlerden çok bunların toplumsal yapı ile ilgili fonksiyonlarının belirlenmesiyle ilgilenmiştir.

1.2. Batı'da Sosyoloji

Batı insanı toplumu yeniden düzenleme çabasında yol olarak sosyolojiyi görmüştür. Bu açıdan her ne kadar üzerinde oy birliği sağlanamamış olsa da sosyolojide yöntem konusu ayrı bir önem arz etmektedir. Ancak sosyoloji başlangıç çağında tartışma dışı ve üstü, uzmanlık gerektiren, soyut ve mutlak bir yöntem peşindedir.⁵⁰ İşte eski bilim anlayışının etkisi tam da buradadır. Sosyoloji sıradan insanın üstüne çıkmak istemekte, kimliğini belirleyebilmek, uzmanlığını vurgulayabilmek için izlediği yöntemeye ayrı bir önem, bir kutsallık, bir dokunulmazlık atfetmektedir. Matematik'in

⁴⁸ Önder Bozkurt, Baykan Sezer'in Sosyoloji Anlayışı, Türk İdare Dergisi, Sayı 485,s.525

⁴⁹ Emile Durkheim, Toplumbilimsel Yöntemin Kuralları, s.45

⁵⁰ Sezer, Sosyolojide Yöntem Tartışmaları, s.2

sosyolojide daha çok kullanılması kendisini tartışma dışına çıkarma çabasına dayanak olmuştur.⁵¹

Baykan Sezer daima başa dönerek sosyolojiyi tartışma konusu yapmaktadır. Sosyoloji sömürü düzeniyle dünya egemenliğini tarihte görülmemiş bir baskınlıkla elde eden Batı'nın bu egemenliği tartışma dışı bırakarak Batı'nın iç çelişkilerini çözümleme çabasıdır.⁵²

Sezer, sosyolojide ve sosyolojide yöntem konusunda hazır değer yargılarından, ilke ve temel sorunları küçümser bir uzmanlıktan ve yol göstericilikten kaçınma çabasıdır. O meseleleri Türkiye ve Doğu açısından yeni baştan ele almaya gayret eder. Batı bize Amerika'nın keşfedildiğini söylese de biz bunun doğru olup olmadığını kendimiz deneyerek bulacağız. Bu çaba Türk sosyolojisinin kendi kimliğini buluncaya kadar gerekli ve kaçınılmazdır. Uzmanlık adına toplumumuzun çıkarlarını görmezden gelemeyiz.⁵³

Sezer'in Fransa'da bulunduğu yıllar Cezayir Bağımsızlık Savaşı'na denk gelmektedir. Sosyologumuz evrensel değerlerden bahseden Batı'nın, çıkarları söz konusu olduğunda nasıl bir tutum sergilediğini yakından görmüş, tartışmaları kaynağında izleme imkânı bulmuştur.⁵⁴ Belki bu yüzden ısrarla Türk toplumunun çıkarlarına vurgu yapmaktadır.

Baykan Sezer sosyolojinin XIX. yüzyılda ortaya çıkışını irdelerken önceki çağlarda insanların toplumun yapı ve kuruluşlarını Batı'da felsefe, Doğu'da tarih çerçevesinde⁵⁵ anlamaya çalıştıklarını ancak toplum üzerinde bilim yoluyla etkili olmayı amaçlamadıklarını savunmaktadır. Ona göre eskiden insanlar toplumsal olayları 'Tanrı buyruğu' ve kadercilikle açıklama eğilimindeydiler. XIX. yüzyılda olumlu bilimlerin doğa üzerinde oluşturdukları etki, Batı'nın dünya egemenliğini perçinlemesi ve geniş halk kitlelerinin toplumun kaderinde rol oynamaya başlaması gibi nedenlerle sosyoloji bir bilim olarak doğmuştur. Sosyoloji bazı iddialarla ortaya çıkmıştır. Kendisi ile birlikte olumlu düşünceye yönelik olmuş, boş inançlardan kurtulmanın sosyolojinin önünü açtığı iddia edilmiştir. Nitekim pozitivizmde üç hal

⁵¹ Sezer, Sosyolojide Yöntem Tartışmaları, s.2

⁵² Sezer, Sosyolojide Yöntem Tartışmaları, s.2

⁵³ Sezer, Sosyolojide Yöntem Tartışmaları, s.2

⁵⁴ Gökhan V. Köktürk, Baykan Sezer'de Doğu Batı Sorunu, İstanbul, Doğu Kitapevi, 2013, s.16

⁵⁵ Sezer, Sosyolojide Yöntem Tartışmaları, s.11

kanunu ileri sürülmüş, en ilkel devir dinin etkisinde olan, en son ve en ileri aşama olarak da olumlu düşüncenin etkin olduğu devir vurgulanmıştır.⁵⁶ Bu ekol düşüncenin toplumlara, dolayısıyla tarihe yön verdiği iddiasındadır.⁵⁷ Sosyoloji üçüncü evrenin sonuçlarından ve temel belirleyicilerindedir.⁵⁸

Baykan Sezer Sosyolojinin bağımsızlığını kazanabilmesi için bilimlerin alanı en az karmaşıktan başlayarak felsefeden bağımsız oldukları, alanı en fazla karmaşık olan sosyolojinin ise en son bağımsız olduğu iddiasını kabul etmemektedir. Sosyolojinin doğuşunda Batı Avrupa'da art arda gelen inkılâplar, ayaklanmalar ve yüz yıl süren kargaşa sonucunda geniş halk kitlelerinin denetim altına alınması isteğinin etkili olduğunu savunmaktadır.⁵⁹

Sosyolojide konular değil, konuyu ele alış biçimleri yenidir. Sosyolojide objektiflik konusu diğer bilimlerden daha dramatik bir hal almıştır. Batı'da farklı toplum kesimlerinin çözüm önerileri kendi çıkarlarını yansıttığı için birbirleriyle uyumsuz ve karşıttır. Sosyoloji ekolleri ve sosyalizm yöntem tartışmalarıyla kendilerini ispata yönelmişlerdir.⁶⁰

1.3. Sosyoloji Türkiye İçin Hem İmkân Hem Açmaz

Sosyoloji yurdumuz için ithal bir bilimdir. Bu bizim için hem imkân hem de açmazdır. Bir yandan bazı yanlışlar ve kısır döngüler bize aktarılırken öte yandan olaya dışarıdan bakma imkânı sosyolojinin çok istediği objektifliğe ulaşmayı sağlayabilirdi. Oysa Türk sosyolojisi başlangıçta Batı sosyolojisinden gelen bütün açıklamaları mutlak doğrular olarak benimseyebilmiştir.⁶¹ Burjuvazi ve proletarya gibi Batı toplum kesimlerinin çıkarlarına uygun olarak üretilmiş açıklamalar bizim kendi çıkarlarımıza uygun mu diye sorgulanmalıdır.⁶²

Her ülke kendi özellikleri içinde ele alınmalıdır. Türkiye'nin kendine özgü sorunları vardır ve bu sorunlar yeni ve özel yöntemler gerektirmektedir. Önerilecek çözümlerin toplumda umulan sonuçları vermesi ancak toplumların daha iyi

⁵⁶ Sezer, Sosyolojide Yöntem Tartışmaları, s.3-4

⁵⁷ Sezer, Sosyolojide Yöntem Tartışmaları, s.12

⁵⁸ Sezer, Sosyolojide Yöntem Tartışmaları, s.12

⁵⁹ Sezer, Sosyolojide Yöntem Tartışmaları, s.5

⁶⁰ Sezer, Sosyolojide Yöntem Tartışmaları, s.6

⁶¹ Sezer, Sosyolojide Yöntem Tartışmaları, s.7

⁶² Sezer, Sosyolojide Yöntem Tartışmaları, s.8

tanınmasıyla mümkündür.⁶³ Türk ve Batı toplumlarının karşılaştırmasının yapılması gerekir. Bu nedenle her iki toplumun iyi tanınması gereklidir. Batı toplumlarının tanınması sosyoloji sayesinde mümkün olmuştur. Türk toplumu için sosyolojinin ortaya koyduğu görüşler gerçek önünde sınanmalıdır.⁶⁴ Sezer, sosyolojinin önerilerinin Türk gerçeği önünde sınanmasını yeterli görmemekte, bu gerçeği anlayabilmek ve açıklayabilmek için kendi yasalarına uygun kavram ve yöntemleri de sosyolojimizin geliştirmek zorunda olduğunu ifade etmektedir. Ona göre aksi takdirde elimizdeki modelleri sınamak yerine Türk gerçeğini sınamak, yargılamak söz konusu olacaktır.⁶⁵

Kendisi ile yapılan bir söyleşide Sezer yerli sosyoloji ya da Türk sosyolojisinin olması gerektiğini, Batı sosyolojisinin sonuçlarının geçersizliği veya Türk toplumunun sorunlarını anlamada yetersizliği nedeniyle savunmadığını, Batı öğretilerinin yetersizliğinin toplumlarımızın çıkarlarının farklılığından kaynaklandığını vurgulayarak şöyle devam etmektedir:

Biz yerli sosyolojiden söz ederken görüş alanını, kendisini sınırlandırmış bir sosyoloji değil sorunları kendi çıkarlarımız, kendi tarihimiz açısından değerlendiren bir sosyolojiyi anlıyoruz.

Sezer'e göre Türk Toplumunu kimliğini ve tarih içindeki yerini Batı ile mücadelesi sırasında kazanmıştır. Kiminle mücadele ettiğimizi, niçin mücadele ettiğimizi bilmeden kendimizi tanımamız, sorunlarımızı anlamamız mümkün değildir.⁶⁶

Kenan Çağan, Sezer'in sosyoloji de dahil bütün meselelere Doğu-Batı ikilemi ile baktığını, Doğulu bir toplum olan Türkiye'nin Batılı bakış açısıyla analiz edilemeyeceği kabulüne yaslandığını ifade etmektedir. Ona göre Sezer, yerli bir sosyolog olarak Batı sosyolojisini eleştirmiş, Türk sosyolojisinin Batı sosyolojisi karşısında ayırıcı niteliklerini belirlemeye çalışmış, tarihe sosyolojiyi ilişkilendirerek Türk sosyolojisini tarihe yaslamaya çalışmıştır.⁶⁷

Baykan Sezer sosyolojiye ve yöntemine eleştirel bir bakışla bakmaktadır. Ortaya koyduğu kendi görüşlerinin de eleştirilmesi gerektiğini belirtmektedir. Soruların

⁶³ Sezer, Türk Sosyolojisinin Ana Sorunları, s. 10

⁶⁴ Sezer, Türk Sosyolojisinin Ana Sorunları, s.11

⁶⁵ Sezer, Türk Sosyolojisinin Ana Sorunları, s.39

⁶⁶ Baykan Sezer, Kemal Tahir Türk Sosyolojisi ve Doğu-Batı Çatışması, Sosyologca Dergisi, 2023, Sayı 26, s. 129-138

doğru karşılığını bulabilmek için önce doğru sorular sorulması gerektiğini ifade eder.⁶⁸ Yöntem tartışmalarını sürdürürken sosyolojinin bir bilim olarak kimliğini belirlemeye çalışır, öbür bilimler önünde bağımsızlığını savunur. Aynı kişilik ve bağımsızlığı Türk sosyolojisi için de kanıtlama çabası içindedir.⁶⁹ O yerli ve milli bir Türk sosyolojisi kurma amacındadır. Batı'da olsun ölkemizde olsun bütün çalışmaları kendi günü ve koşulları içinde deđerlendirmeyi⁷⁰ tercih eder. Tarihiçi yaklaşımını sosyolojinin iddialarını tartışırken de sürdürür. Türk sosyolojisi belli bir serüven sonunda kişiliğini bulacaktır. Toplum olarak kendi özelliklerimizin bilincine varıp, kendi sorunlarımız önünde kendi sözümüzün bulunması⁷¹ sosyolojimizi şekillendirecektir. Sosyoloji serüveninin toplumdaki karşılığı 'tarihi gelişim çizgisi'dir.

Tüfekçioğlu, Sezer sosyolojisinin birinci özelliğinin eleştirel boyutu olduğunu belirtir. Sezer'in Batı sosyolojisini ve düşüncesini yakından takip eden bir düşünür olduğu tespitini yapar. Ancak Türk sosyolojisinin yaygın yaklaşımı Batı düşüncesini izlemek ve aktarmaktan ibarettir. Sezer Batı sosyolojisini tanımaya, ondan yararlanmaya çalışırken buradan gelen düşünceleri ciddi bir eleştiri süzgecinden geçirir. O bu yönüyle genel eğilimden ayrılır."⁷² Tüfekçioğlu ikinci olarak Sezer'in ilk çalışmalarından itibaren Doğu toplumlarının özelde de Türk toplumunun yapısı, kimlik ve kişiliği, tarihi gelişme aşamalarının Batı toplumlarından farklılığını, vurguladığı tespitini yapıyor.⁷³

1.4. Sosyoloji ve Diğer Bilimler

Sezer sosyoloji ile felsefeyi yakınlılaştırma çabalarına karşı çıkar ancak felsefenin fazla teorik olduğu iddiasını kabul etmez. Onun kabul etmediği, felsefe olarak sadece Batı felsefesinin ileri sürölmesidir. Bu durumda sosyoloji ile felsefenin yakınlılaştırılması sosyolojinin Batı düşüncesine bağımlılığı anlamına gelecektir. Bu arada alan araştırmalarına yönelerek temel kuram geliştirme çabasından uzaklaşan sosyolojiyi de eleştirir. Sosyoloji ile felsefe ilişkilerine evet, sosyolojinin felsefenin

⁶⁸ Sezer, Sosyolojide Yöntem Tartışmaları, s.8

⁶⁹ Sezer, Sosyolojide Yöntem Tartışmaları, s.9

⁷⁰ Sezer, Sosyolojide Yöntem Tartışmaları, s.9

⁷¹ Sezer, Sosyolojide Yöntem Tartışmaları, s.10

⁷² Hayati Tüfekçioğlu, Türk Sosyolojisinin Ana Sorunları'nın Rusça Baskısı Üzerine Önsöz, Sosyoloji Dergisi, 3. Dizi, 22. Sayı, 2011, s.584

⁷³ Tüfekçioğlu, a.g.e s.584

uydusu yapılmak istenmesine hayır diyecektir. Sosyolojinin diğer insan bilimleri ile ilişkisini makul görür.⁷⁴

Baykan Sezer sosyolojinin işletme matematiği veya mühendislik benzeri uygulamalı bir bilim olup olmadığını tartışır. Bunun gerekli olmadığı sonucuna varır. Sosyoloji toplum ve insanla ilgilidir. Bazı doğruların elde edilmesi zorunlu bir biçimde olaylar üzerinde bilincimizin gelişmesine, zenginleşmesine yardımcı olacaktır. Bu bilgiler henüz uygulama alanı bulmasa bile doğru bilgi yeni bir tutum ve olayların yeni yorumunu getirdiği için uygulama alanına bütünüyle yabancı değildir. Sosyoloji öbür uygulamalı bilimlerin aksine kendi elde ettiği bilgilere dayalı bir bilimdir. Akraba bilimlerden geniş ölçüde yararlanmaktadır ancak bu bilgilerle sınırlı kalmamaktadır.⁷⁵

Sezer sosyolojinin başka bilimlerle ilişkisini değerlendirir, en çok da tarih ile ilişkisi üzerinde durur. Tarih bilimine çok önem vermesi onun sosyoloji anlayışı ve benimsediği tarihçi yaklaşımı ile tutarlıdır.

Sosyoloji Batı toplumlarında görülen karmaşayı çözmek iddiasıyla ortaya çıkmıştır. Bu çerçevede günlük yaşam alanıyla sıkı sıkıya bağlantılıdır. Bu nedenle uygulamaya yönelik, günlük yaşam üzerinde etkili olmak isteyecektir. Sosyoloji siyaset bilimine dönüşmeden onunla ilişki içerisinde olacaktır. Günümüzün birçok siyasi akımı sosyoloji doktrinlerinden esinlenmiş, belli sosyoloji anlayışları siyasi iktidar aracılığıyla uygulama alanına taşınmıştır. Sosyoloji ile siyaset arasındaki bu ilişkiye pek değinilmemiştir. Bunun nedeni eski Batı toplum geleneklerinde siyasetin aşağılanmasıdır. “Hristiyanlık günlük tutkular önünde tutum almış, bu tutkuların ve başka deyişle günlük yaşam kaygılarından uzak durulmasını öğütlemiştir.”⁷⁶

Bu çerçevede siyaset de uzak durulması gereken bir uğraş sayılmıştır. Bu tutumun etkisiyle bilimin özerkliği ve bağımsızlığı adına siyasetten uzak durulmuştur.⁷⁷

Baykan Sezer sosyolojinin başlangıçta objektiflik iddiası ile kendisini fen bilimlerine benzetme çabasında olmasına karşın kullandığı malzemenin deneye elverişli olmadığı görüşündedir. Toplum alanında bir deney için gerekli koşulların sağlanması

⁷⁴ Sezer, Sosyolojide Yöntem Tartışmaları, s.13

⁷⁵ Sezer, Sosyolojide Yöntem Tartışmaları, s.26-27

⁷⁶ Sezer, Sosyolojide Yöntem Tartışmaları, s.32

⁷⁷ Sezer, Sosyolojide Yöntem Tartışmaları, s.33

imkânsızdır. Sosyoloji bu dezavantajını tarih öncesinde arkeolojiye, tarihi çağlarda da tarihe başvurarak gidermeye çalışır.⁷⁸

Toplumsal gerçek insandan bağımsız olarak vardır. Önemli olan bu gerçeğin tartışılması değil bu gerçekle kurduğumuz ilişkidir. Sosyoloji gerçeğin doğrudan bilgisi değil, bu gerçekle kurduğumuz ilişkinin ürünüdür.⁷⁹

Sosyolojide yöntem içeriğe göre belirlenmektedir. Yöntem bilim adamının olayların kendi aralarındaki ilişki ve bağlantıları soyut düzeyde kurabilmesine ve olayların anlaşılmasına izin veren bir araçtır. Sosyoloji bilim olma niteliğini konusundan önce konuyu ele alış biçimine borçludur. Yöntem toplumsal yasaların ortaya çıkarılması için vardır..⁸⁰

Batı'nın kimliğinin tanımlanması söz konusu olduğu zaman sosyolojiye değil Hristiyanlığa ve felsefeye başvurulmuştur. Söz konusu Batı'nın kimliğinin tanımı olunca felsefeden kopup bilimselliğe ulaşmadan söz edilmeyecektir. “Bir yanda sosyoloji olumlu düşüncenin dine karşı gelişmesi olarak yorumlanırken öte yanda aynı sosyolojide Hristiyanlığın övgüsü ile karşılaşacağız. Hristiyanlığın övgüsü, elbette bununla birlikte, İslamiyet'in yergisini getirecektir. Ve yine Doğu'nun kimlik belirtme girişimleri önünde Doğu'da felsefe olmadığı görüşü ısrarla savunulacaktır.”⁸¹

Bu durumda yukarıda değinildiği gibi Baykan Sezer'e göre Batı temel sorunlarının tartışılmasını sosyoloji çerçevesinde yapmamakta, bu sorunların tartışılmasını felsefenin uzmanlık alanı saymaktadır. Oysa aynı zamanda felsefe ideolojiye dönüşmekle suçlanmaktaydı.⁸²

Sosyoloji temel sorunları görmezden gelmesine karşın geniş bir dünya görüşü içermektedir. Öngördüğü dünya görüşüne bağlı olarak üç hal kanununda oluşu gibi tarihi küçümseyip yerine geçerek tarihi açıklamaya kalkışmıştır. Ancak tarihe nasıl yaklaşılması gerektiği konusunda net değildir.⁸³

⁷⁸ Sezer, Sosyolojide Yöntem Tartışmaları, s.28-29

⁷⁹ Sezer, Sosyolojide Yöntem Tartışmaları, s.37

⁸⁰ Sezer, Sosyolojide Yöntem Tartışmaları, s.38

⁸¹ Sezer, Sosyolojide Yöntem Tartışmaları, s.42

⁸² Sezer, Sosyolojide Yöntem Tartışmaları, s.42

⁸³ Sezer, Sosyolojide Yöntem Tartışmaları, s.43

1.5. Sosyolojinin XIX. Yüzyılda Batı Avrupa'da Ortaya Çıkmasının Nedenleri

Sezer sosyolojinin ortaya çıkış koşullarının bu bilimin karakterini belirlediği iddiasındadır. Sezer sosyolojinin XIX. yüzyılda Batı Avrupa'da ortaya çıkmasının nedenlerini tespit etmeye çalışmıştır. Sezer'in tespitlerine göre Batı'nın dünya egemenliği bir sürecin geldiği noktayı gösterir. Dünya egemenliği her el değiştirmede zenginleşmiş, tecrübe birikimi artmıştır. Batı'da özellikle Fransa'da baş gösteren toplumsal olaylar, halkın kendi örgütlenmesi içinde kendi isteklerini dile getirmesi, halk kitlelerinin toplumsal gelişmelerde etkili olması, tarih dışı toplum ve kıtaların tarihe katılması, bu toplumların Batı'nın dünya egemenliğini pekiştirmesi sosyolojinin doğuş nedenlerindedir. Sezer'in belirlediği sosyolojinin doğuş nedenleri arasında dünyanın kaderini belirlediği iddiasında olan Batı, XIX. yüzyılda kendi kaderini sosyoloji ile belirleyebileceğine inanması, felsefenin ideolojiye dönüşmesi, önerilerinin Batı toplumunda oy birliği sağlayamaması, sarsılan felsefenin yerini bilimsellik iddiasıyla sosyolojinin ve sosyalizmin almak istemesi de sayılabilir.⁸⁴

Bu çağda sosyolojide ideolojilerden uzak durma, fen bilimlerine benzeme çabası görülmektedir. Sosyoloji, bu arada sosyalizm, Batı felsefesinin temel sorunlarını çözümlenmiş olduğunu varsaymaktadır. Önemli olanın olayların açıklaması değil değiştirilmesi olduğu kabul edilecektir. Batı dünya egemenliğini tartışma dışı tutmaktadır. Batı insanı Tanrı'nın sevgili kulu, Batı uygarlığı da Tanrı düzeninin yeryüzündeki bir örneğidir. Batı'nın yeryüzündeki görevi de insanlara doğru yolu göstermek, uygarlıkları ile onlara örnek olmaktır.⁸⁵

Sosyoloji Batı toplumlarının bir ürünü olarak Batı toplumlarının bazı sorunlarına yine Batı'nın XIX. yüzyılda ele geçirmiş olduğu imkânlardan yararlanarak bir çözüm bulabilmek amacıyla ortaya çıkmıştır. Sosyoloji Hristiyanlıkta olduğu gibi öğretilerinin ve bulgularının evrensel olduğu iddiasındadır. Sosyoloji değişikliğe uğramadan ve toplumsal farklılıklar gözetilmeksizin dünya üniversitelerinde öğretilmeye başlanacaktır.⁸⁶

⁸⁴ Sezer, Sosyolojide Yöntem Tartışmaları, s.16-20

⁸⁵ Sezer, Sosyolojide Yöntem Tartışmaları, s.21-22

⁸⁶ Sezer, Sosyolojide Yöntem Tartışmaları, s.24

1.6. Kuram ve Alan Araştırması Çatışması

Sezer'e göre araştırmanın yerine geçen kuram ile kuramsız, yöntemsiz araştırma arasında bir tercih yapmak durumunda değiliz. Her ikisinin birlikte yürüdüğü, birlikte zenginleştiği bir yaklaşım geçerli yaklaşımdır. Kuram bize araştırmalarımız sırasında yol gösterirken, araştırmalarımız sırasında yeniden sınanacak ve elde edilen bilgilerle zenginleşip gerektiğinde değişikliklere uğrayacaktır.⁸⁷

Eğribel ve Yıldırım'ın Sezer ve alan araştırması konusundaki değerlendirmesine burada yer vermek faydalı olacaktır. Bu araştırmacılar Baykan Sezer'in yaklaşımına müzelik gözü ile bakanların temelde Batı düzeninin ve işleyişinin dışına çıkmanın mümkün olmadığını düşünenler olduğunu belirtmektedir. Böyle düşününce de Batı sosyoloji yöntem ve uygulamaları pratikte geçerli olmaktadır. Türkiye'de birçok alanda teorik açıklama boşluğu olduğu halde teorik çalışmalar masa başı çalışmalar olarak küçümsenmektedir. Alan araştırmaları ve projeler tek çalışma biçimi olarak öne çıkarılmaktadır. Söz konusu araştırmacılar Türk sosyoloji ve Türk toplum tarihine yeni kuşağın ilgisizliğini buna bağlamaktadır.⁸⁸

Baykan Sezer sosyolojinin konusunun toplum ve toplum olayları olduğunu, yöntemin ise genel olarak, karşılaşılan güçlüklerin sistemli bir çözümleme çabası olduğunu hatırlatır. Toplum olayları hiçbir zaman kendi başlarına ve mutlak anlamlar taşımazlar. Toplum olayları değişik ilişkiler içinde değişik anlamlar kazanabilir. Bu ilişkiler arasında bizzat araştırmacı ve araştırma konusu arasındaki ilişki de bulunur. Araştırmacının kişiliği ve kimliği konunun özellikleri ve ele alındığı düzey kadar önemlidir. İstanbul'un fethi bir Türk ve Batılı araştırmacı için aynı anlamda ve önemde olmayacaktır.⁸⁹

Sezer toplumsal olay ve olguların diğer olay ve olgularla ilişkileri içerisinde farklı bir anlam kazanacağını savunurken araştırmacının kişiliği ve kimliğinin de bir etken olduğunu ifade ederek Durkheim'dan ayrılır. Durkheim'ın Dini Hayatın İlkel Biçimleri adlı eserine yazılan önsözde bu durumdan bahsedilmiştir.

⁸⁷ Sezer, Sosyolojide Yöntem Tartışmaları, s.258

⁸⁸ Ertan Eğribel, Yüksel Yıldırım, Baykan Sezer'in 20. Ölüm Yıldönümü Anısına: Tarihte Doğu-Batı Çatışması ve Yöntem, Sosyologca Dergisi, 2022, Sayı 24, s 7

⁸⁹ Sezer, Sosyolojide Yöntem Tartışmaları, s.63

*"Pozitivist geleneğin bir takipçisi olarak Durkheim'in temel hareket noktası, toplumun nevi şahsına münhasır bir özelliğe sahip olduğu; onun bireysel bilincin dışında var olduğu; bireyi baskı altında tutan bir şey olduğu; "toplumsal olgu" diye isimlendirdiği şeylerin, ancak diğer toplumsal olgulara atıfla açıklanabileceği şeklindeki kanaatidir."*⁹⁰

Sosyoloji araştırmalarında doğrudan bilgi toplama yollarının yetersizliği nedeniyle kuramsal çalışmalar yapılmış kavramlar üretilmiştir. Bu kavramlar eldeki bilgilerin eleştirilmesi ve değerlendirilmesi açısından bir araçtır. Ancak çoğu zaman eldeki bilgiler eleştirilirken gerçeğin yargılanmasına kadar gidilebilmektedir. *"Yapılması gereken toplumumuz gerçeğini kuramsal kalıplara göre yargılamak yerine sosyolojide geliştirilmiş kuram ve kavramları toplumumuz gerçekleri önünde sınamaktır."*⁹¹

1.7. Toplum Olayları Tarih İçinde Gerçekleşir

Sezer, toplum olaylarının tarih içinde gerçekleştiğini ve tarihi boyuta sahip olaylar olduğunu, bu boyutun sosyolojide uygulanan alan araştırma teknikleriyle bilinemeyeceğini, tarih bilimine başvurulması gerektiğini sık sık hatırlatır.

Sezer bir ölçüde sosyolojinin varsayımlar ileri sürmesinin doğal olduğunu, bu varsayımların geçerliliğinin tarihi olaylara daha geçerli bir açıklama getirmekle mümkün olduğunu belirtmektedir. Ona göre tarihi olaylarla ilgili daha sağlam açıklamalar getirebildiğimiz ölçüde gelecekle ilgili daha geçerli öneri ve öngörülerde bulunabiliriz. Sezer sosyolojide deneyin yerini tarihle ilgili açıklamaların tutabileceği görüşündedir.⁹²Toplum olayları içinde geçtiği çevreden ve tarihi koşullardan soyutlanamaz, olaylar o koşulların ürünüdür.⁹³

*"Üstelik tarih, sosyolojinin başlıca bilgi kaynağıdır. Toplum olayı gerçekleştiği andan itibaren tarihin konusu olmaktadır."*⁹⁴ Sezer, tarih ve sosyolojinin iç içe oluşuna vurgu yaparak tarihe öteki sosyal bilimlerde ayrıcalıklı bir yer ayırır. Her iki bilimin konusu da toplumdur. Sosyoloji tarihin bilgi toplama yöntemleri ile

⁹⁰Durkheim, Dini Hayatın İlkel Biçimleri, S.13

⁹¹ Sezer, Sosyolojide Yöntem Tartışmaları, s.90

⁹² Sezer, Sosyolojide Yöntem Tartışmaları, s.66

⁹³ Baykan Sezer, Batı Dünya Egemenliği ve Endüstri Devrimi, Doğu Kitapevi, İstanbul,2018, s. 5

⁹⁴ Sezer, Sosyolojide Yöntem Tartışmaları, s.66

yakından ilgilenir. Toplumsal olayların çok çeşitliliğini ve çok boyutluluğunu ancak tarihi boyut içerisinde kavrayabiliriz.⁹⁵

Ortak yönlerine ve benzerliklerine karşılık tarih ve sosyolojinin farklılıkları da vardır. Tarih yaşanmış olayları sosyoloji ise günümüzde yaşanan, henüz tamamlanmamış olayları ele alır. Sosyoloji günümüze ışık tutması ve gelecekle ilgili öngöründe bulunabilmek için tarihi olayları yorumlamakla yetinmeyecek günümüzde yaşanan, bilinen ve denetlenebilir olayları incelemeye belli bir ağırlık verecektir.⁹⁶ Tarih sosyolojinin kuram geliştirebilmek için bilgi kaynağı aynı zamanda kuramlarının doğruluğunu denetleyebileceği bir alandır. Sosyoloji tarih felsefesinde olduğu gibi tarihe sonradan eklenen bir değer yargısı değildir. Toplum yaşamı devam ettikçe yeni sorunlar ortaya çıkacak, var olan sorunlar değişikliğe uğrayabilecektir. O güne kadar ilgi çekmemiş ilişkiler öne çıkabilecektir. Bu durumda tarihte yaşanmış olaylara günümüz sorunlarının ışığında yeni bir gözle bakılabilecektir. Baykan Sezer'e göre böylece sosyoloji tarihe yeni yorumlar, yeni açıklamalar getirebilmektedir.⁹⁷

Sosyoloji olayları betimleme değil açıklama çabası içerisindedir. Bunu sağlamak için alan araştırmalarıyla elde edilen bilgi yığınının altında ezilmemek için veriler arasında seçim yapmak, bu konuda da tarihten yardım almak durumundadır. Olaylar arasında nasıl bir ilişki olduğunu, hangilerinin etken durumunda olduğunu sosyoloji tarihteki örneklerine bakıp öğrenecektir.⁹⁸

Baykan Sezer toplumları ve uygarlıkları birbirleriyle ilişkileri ve çatışmaları sonucu oluşmuş farklılıkları ve bu farklılıkların doğurduğu 'tarihi gelişim çizgileri' temelinde ele almak gerektiği kanaatindedir. Sosyoloji ve tarihin görevi olan ayrıntı yığını arasından bu ayrıntıların derlenip anlamlarını kazandıkları genel çizgiyi bulup çıkarmaktan başka bir şey değildir. Anlama çabasından açıklamaya geçmek, böylece ayrıntılar arasında önemli olanı önseziyle bulup çıkarmak gerekir. Tarihçi ve sosyolog bu genel çizgiyi saptayabilmek için düzen değişikliklerinden yaralanarak bu değişiklik sırasında toplumların ve uygarlıkların değişmeyen özelliklerini keşfetmeye

⁹⁵ Sezer, Sosyolojide Yöntem Tartışmaları, s.67

⁹⁶ Sezer, Sosyolojide Yöntem Tartışmaları, s.68

⁹⁷ Sezer, Sosyolojide Yöntem Tartışmaları, s.68

⁹⁸ Sezer, Sosyolojide Yöntem Tartışmaları, s.73

çalışacaktır.⁹⁹ Dengenin kuruluşu ve yıkılışı sırasında hangi olayların değişmesiyle yeni bir denge kurulmakta ve neyin toplum içinde eski gücünü yitirmesiyle dengenin bozulduğu belirlenmelidir.¹⁰⁰

Tam bu noktada Sezer, tarihi ve toplumsal gerekirciliği tartışmaktadır. Sosyolojinin kuruluş yıllarında iddia edildiği gibi tarihte doğadakine benzer bir gerekircilikten söz edilebilir mi? Toplumsal olaylar çok yönlü ve karmaşık olduğu için bu olaylar arasında bir neden sonuç ilişkisi göstermek o kadar kolay değildir. Bu çok yönlülük sosyologları bir temel etkenin bulunması fikrine götürecektir. Ancak temel etken düşüncesi de toplum olaylarının zenginliğini fakirleştirdiği gerekçesiyle eleştiri konusu olmuştur. Baykan Sezer 'temel etken' fikrini benimsemektedir. Görüşünü adı üstünde tek etken değil 'temel etken' diye savunmaktadır. Temel etken topluma kimliğini kazandıran, toplumu ve dönemi yönlendiren etkidir. Temel etkenin tarihe dışarıdan eklenmesi değil tarih içine yerleştirilmesi gerekir. Temel etkenin bilinmesi sosyologlara hangi olaylara araştırmalar sırasında öncelik tanınması gerektiğini gösterir. Temel etken belirli bir kurama dayanmalıdır. Bu kuramsal çaba bizlerin karşısına tarihi gelişme çizgilerini çıkarmaktadır. Toplumsal gelişme çizgisi konusunda gizli açık bir oy birliği söz konusudur. Tarihi çağlara bölmek ve toplumları köleci, feodal ve kapitalist diye sınıflamak bu nevidendir.¹⁰¹

Ufuk Özcan, Baykan Sezer'de toplum olayların çözümlenmesinde temel etkenin önemli olduğunu vurgularken Sezer'in toplumların gelişiminde çok etkenli bir ilişkiler yumağının etkili olduğu görüşünde olduğunu, bu etkenler arasında ekonomik, coğrafi, demografik, askeri, siyasal ve kültürel etkenlerin bulunduğunu tespit ettiğini ifade etmektedir. Özcan'a göre Sezer, bu etkenler arasında birinin temel etken olduğunu, bunun da toplumlar arası ilişkiler, konumlar ve rollere göre belirlendiğini tespit etmiştir. " *Temel etken, Doğu-Batı ilişkilerinden kaynaklanan çatışma biçimidir ve diğer tüm etkenler (sınıf çatışması, etnik ve dinsel çatışmalar vb.) bu temel etkene göre anlam kazanmaktadır.* "¹⁰²

Bu temel etken ve ona bağlı oluşan genelde üç dönem olarak ifade edilen tarihi dönemler Batı tarihi üzerine oturmaktadır. Tarihi, Batı tarihi ekseninde açıklamak

⁹⁹ Sezer, Sosyolojide Yöntem Tartışmaları, s.77

¹⁰⁰ Sezer, Sosyolojide Yöntem Tartışmaları, s.78

¹⁰¹ Sezer, Sosyolojide Yöntem Tartışmaları, s.82-83

¹⁰² Ufuk Özcan, Baykan Sezer Sosyolojisinin Başlıca İlgileri, Kaynakları Ve Kapsamı Üzerine, Sosyologca Dergisi, 2022, Sayı 24, s. 23

Batı'yı dünyanın ve tarihin merkezine yerleştirmeye yaramıştır. Bu yaklaşımın Türk toplumunun sorunlarını anlamamıza ve kendi tarihi birikimimizi değerlendirmemize yaramayacağı açıktır. Bu dönemlendirmeler Batı'nın gelecek beklentileri ile yakından ilgilidir. Batı'nın gelecek beklentilerine ortak olunmadığı sürece bu açıklamaların bizim için bir anlamı olmayacaktır. Batı, Batı dışı toplumları bu kuramlarla ilişkilendiremediği için bu toplumları ya tarih dışı sayacaktır ya da durağanlıkla vasıflandıracaktır. Batı dışı toplumların güç ve yeteneklerinin ortaya çıkarılması Batı'nın tasası olmamıştır. Batı kendi gücüyle sorunlarını çözebileceğine ve geleceğini kendisinin kurabileceğine inanmıştır.¹⁰³

Kenan Çağan, Sezer'in dünya tarihini yekpare bir bütün olarak ele alabileceğimizi ancak bunu Batı tarihi üzerinden değil Batı'nın ve Doğu'nun her ikisinin de etkin olduğu bir tarih algısı üzerinden ele almak gerektiği yönündeki görüşünün olduğunu tespit etmektedir. Çağan'a göre Sezer, toplumları Batı ve Doğu'nun birlikte etkin olduğu bir tarih algısı üzerinden ele almak gerektiğini, tarihi dönemlere ayırmanın Doğu-Batı ilişkileri içinde yapılması, Türk tarihinin de bu açıdan ele alınması gerektiğini ileri sürmektedir.¹⁰⁴

Temel etken ve tarihi gelişme çizgisi kuramlarını toplumumuza aktarırken de aynı tutum sergilenmelidir. Türk sosyolojisi için genel varsayımların yanında toplumumuz söz konusu olduğunda özel varsayımlara da ihtiyaç vardır. Türk tarihinin Batı tarihine benzerliklerinden çok, önemli farklılıkları vardır. Toplumumuz farklı bir tarihi gelişme çizgisi izlemiştir ve farklı çıkarlarımız söz konusudur. Toplumların kendi bünyelerinde bir farklılaşma söz konusu iken toplumlar arasında bir farklılaşmanın bulunmadığını, varsa bile ağırlığının olmadığını düşünmek mümkün değildir. Toplumumuzun ayrı bir tarihi gelişme çizgisi izlediğini söylemek ayrı bir kadere sahip olduğumuzu söylemek anlamına gelmektedir. Bu durum bizlere başkalarının işlerimize karışmaması, yol göstericilik ya da akıl hocalığı yapmaması imkânını verecektir. Kendi sorunlarımızın çözümünde kendimiz söz sahibi olabileceğiz. Baykan Sezer, sorun sahibinin söz hakkı olmadığı bir çözümün geçerliliğini tartışmalı sayar. Ancak farklı tarihi gelişme çizgileri farklı dünyalar anlamına gelmez. Dünya tarihi birdir ve toplumlar arası ilişkiler bu birliği oluşturmuştur. Tam bir ayrılıktan söz etmek Batı'nın günümüz sorun ve

¹⁰³ Sezer, *Sosyolojide Yöntem Tartışmaları*, s.87-88

¹⁰⁴ Kenan Çağan, *Sosyal Bilimler Dergisi / Cilt: IX, Sayı: 2, Aralık 2007, s.81*

denge-sizliklerinde hiçbir rolü ve suç-u olmadığı anlamına gelecektir. Bir yandan dünya tarihinin birliğini savunurken diğer yandan bu dünya tarihi birliği içinde kendi yerimizi ve kendi sözümüzü gün ışığına çıkarma çabası içinde olmamız gerekir.¹⁰⁵

Peki, bu dünya tarihi birliğinin temel motoru nedir? Batılı kuramlarda iddia edildiği gibi toplumun, bu arada özellikle Batı toplumunun, sınıf çatışmaları gibi kendi iç çelişkileri midir yoksa toplumlar arası çatışmalar mıdır? Baykan Sezer toplum farklılaşmalarının ve toplumlar arası çıkar çatışmalarının dünya tarihi birliğini belirlediğini Doğu-Batı çatışması temel teziyle açıklamaktadır. Bu çatışma bazen bir tarafın üstünlüğüne yol açsa da zamanla bir denge kurulmaktadır.

“Toplumlar arası farklılaşmalar, tarihte görülen toplumlar arası ilişkilerden kaynaklanmaktadır.... Toplum içi farklılaşmaları açıklamak konusunda gerekli çabaya tanık olmaktayız. Oysa toplumlar arası farklılıkların açıklanmasında bir yetersizlikle karşılaşacağız.”¹⁰⁶

1.8. Kimliğimiz ve Çıkarlarımız Ötekiyle İlişkilerimizde Belirlenir

“Toplum kimliği ve çıkarı toplumlar arası ilişkilerle belirlenir ve tarih içinde biçimlenir. Toplumlar arası ilişkiler ise tek düze ve değişmez kalıp olarak karşımıza çıkmamaktadır. Toplumlar arası ilişkiler toplum kimlik ve çıkarlarını belirlediği gibi toplumların farklı kimlik ve çıkarlarının yol açtığı çatışma ve çelişkiler sonucu toplumlar arası ilişkiler zenginleşecek ve gelişecektir. Toplum olarak çıkarlarımızı toplumlar arası ilişkilerden ve tarih içindeki yerimizden çıkaracağız. Bu yolla elimizde biriken gücü nasıl kullanmamız gerektiğini kestirebileceğiz.”¹⁰⁷

Sosyologumuz için ölçü Türk toplumunun çıkarıdır. Toplum olarak çıkarlarımızı belirleyen kimliğimiz ve kişiliğimizdir. Kimliğimizi ise tarihi gelişme çizgimiz içerisinde oluşan toplumsal farklılıklarımızda bulacağız. Doğu-Batı çatışması sosyolojimize kuramsal bir temel sağlayacaktır. Çıkarlarımız Batı çıkarlarından farklıdır. Batı önceki çağlarda görülmemiş bir etkinlik ve çapta dünya egemenliğini ele geçirmiştir ve bunu tartışma dışı saymaktadır. Batı kendi iç çelişkileri ile ilgili ortaya sürmüş olduğu çözümleri bizim de kabul etmemizi beklemektedir. Bu çözüm

¹⁰⁵ Sezer, Sosyolojide Yöntem Tartışmaları, s.96-97

¹⁰⁶ Sezer, Sosyolojide Yöntem Tartışmaları, s.113

¹⁰⁷ Sezer, Sosyolojide Yöntem Tartışmaları, s.114

önerilerini benimseyebilmemiz için çıkarlarımızın Batı çıkarlarıyla kesişmesi gerekmektedir. Batılılaşma çabası içinde olanlar Batılılaşarak ancak Batı çıkarlarıyla özdeşleşmemizi öne sürmüştür. Çıkarlarımızın Batı çıkarlarıyla özdeşleşebilmemiz için Batı'nın dünya egemenliğini paylaşmamız gerekir ya da Batı dünya egemenliğinden vazgeçecektir. Batı bunu hiçbir zaman kabul etmeyecektir.¹⁰⁸

Doğu-Batı çatışması kuramı bize karşılaştığımız sorunları aralarında bağlantılı ve bir bütün olarak kavramamıza izin verdiği gibi dünyanın geleceği konusunda bizi söz sahibi yapacaktır.¹⁰⁹

Baykan Sezer'in görüşleri küreselleşme, yerelleşme ve post-modernizm bağlamında da değerlendirilebilir. Aslında Sezer dünyayı bir bütün olarak algılamının Doğu uygarlıklarıyla başladığını, İslam'ın buna dünyayı Dar'ül Harp, Dar'ül İslam ve Dar'ül Sulh diye bölümleyerek yeni bir boyut getirdiğini iddia etmektedir.¹¹⁰

Küreselleşme kavram olarak genel anlamıyla dünyanın bir bütün olarak küçültülmesi diye tanımlanmaktadır. Bu aynı zamanda küreselle yerelliklerin irtibatını, geleneğin yani yerelliğin icadını kapsar. Küreselleşme bir evsizlik ve köksüzlük oluşturduğu için eleştirilmektedir. Ancak tarihin önceki dönemlerinde de insanların büyük çoğunluğu güvenli ve homojen mahallelerde yaşamıyordu.¹¹¹ Sezer dünya tarihinin bütünlüğünü kabul etmektedir. Ancak kendi toplumumuzun çıkarlarını gözetmek şartıyla.¹¹²

¹⁰⁸ Sezer, Sosyolojide Yöntem Tartışmaları, s.118

¹⁰⁹ Sezer, Sosyolojide Yöntem Tartışmaları, s.87

¹¹⁰ Sezer, Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı, s.178-179

¹¹¹ Abdullah Toğcuoğlu, Yasin Aktay. Postmodernizm İslam Küreselleşme ve Oryantalizm, Vadi Yayınları, Konya, 1996 s,127

¹¹² Kenan Çağan, Sosyal Bilimler Dergisi / Cilt: IX, Sayı: 2, Aralık 2007, s.81

II. BÖLÜM

BAYKAN SEZER'İN SOSYOLOJİ VE TOPLUM ANLAYIŞI

Baykan Sezer sosyolojiyi tartışma konusu yapar ancak bu tartışma sürecinde sosyoloji bilimine bağlıdır.¹¹³ O tartışmaları belli konular üzerinde yoğunlaştırmaktadır. Bu konular rastgele seçilmiş değildir. Onun tartışmalar sırasında takındığı tutumların bazı ortak özellikleri vardır. Bu nedenle çok çeşitli konulara el atsa da çalışmaları bütünlüğünü kaybetmemektedir. Konularının ortak özellikleri onun çalışmalarına bir yön kazandırmaktadır.

Hayati Tüfekçioğlu bir çalışmasında Sezer sosyolojisini özgün, ayrıksı ve cüretkar olarak değerlendirmektedir. Tüfekçioğlu'na göre Sezer, "kendi çalışmalarıyla, hem de yetiştirdiği öğrencileri ve takipçileriyle Türkiye'de pek çok üniversitede yaygınlaşan bir sosyoloji teorisine, ekolüne dönüşmüştür. Sezer sosyolojisi günümüz dünya sorunları önünde küresel çapta etkili olabilecek özellikler göstermektedir."¹¹⁴

2.1. Doğu-Batı Çatışması Ekseninde Konu Seçimi

Sezer Doğu-Batı çatışması ekseninde konu seçmekte, bu olgunun etrafındaki ve içindeki sorunları ele almaktadır. Ele aldığı konularda Doğu-Batı çatışması ve bundan kaynaklı toplum farklılıkları çerçevesinde ortaya çıkan sorunları açıklamak ve çözümlenmek için öne sürülmüş savları tartışmaktadır. Tartışmalarını sürdürürken kendi deyimi ile "kendi toplumumuzun çıkarlarını, kendi tarihimizin çıkarlarını gözetmek"i merkeze almıştır. Bu çıkarları gözetmek sosyologumuzun mihenk taşıdır.¹¹⁵

Ayrıca Baykan Sezer, konularına Türkiye tarihi açısından eğilmektedir. Toplumumuzun sorunlarının sağlıklı bir biçimde ele alınabilmesi için doğru değerlendirilmesi gerekir. Toplum çıkar gruplarına bölünmüştür. Toplumların uyması gereken kutsallar bulunmamaktadır. Başka bir deyişle toplum üstü ve mutlak çıkarlar yoktur. Toplum içi grupların çıkarları söz konusudur.¹¹⁶ Her toplumu

¹¹³ Baykan Sezer, Sosyolojinin Ana Başlıkları, Doğu Kitapevi, İstanbul, 2019, s.9

¹¹⁴ Hayati Tüfekçioğlu, Mehmet Genç - Baykan Sezer İlişkisi Ve "Osmanlı İktisadi Dünya Görüşünün İlkeleri" Üzerine, Sosyologca Dergisi, 2023, Sayı 26, s. 149-162

¹¹⁵ Sezer, Sosyolojinin Ana Başlıkları, s.9

¹¹⁶ Sezer, Sosyolojinin Ana Başlıkları, s.10

oluşturan yapı diğerlerinden farklı olduğu için Sezer, her zaman yerli bir sosyolojiden yana olmuştur.¹¹⁷

Çatışan çıkarlar üstüne kurulu topluma bilimsel yansızlıkla yaklaşmak mümkün mü? Sezer bu soruyu önemseyerek cevap vermeye çalışmıştır. Ona göre toplum yaşayan bir varlık olarak çatışma ve çekişme alanıdır. Bu durum sosyolojiyi de tartışma konusu yapar. Toplumların kesitlerinin üzerinde mutlak ve kutsal çıkarlar olmasa da toplumların bir gelişme çizgisi vardır. Topluma bu çizgiye uygun çıkarlar doğrultusunda yön verilmelidir. Bu toplum kesimlerine bir üstünlük ve ayrıcalık getirir. Demek ki tarihin akış yönüne aykırı çıkar güden toplumsal kesimler de söz konusudur.¹¹⁸

Sezer doğru cevaba doğru sorulmuş sorularla ulaşılabileceği kanaatindedir. O yine sorularla yoluna devam etmektedir. Tarihin akışını içinde bulunduğumuz grubun çıkarlarından soyutlayıp nasıl saptayacağız? Bu mümkün müdür? Bağlı bulunduğumuz çıkar gruplarının bakış açılarının getirebileceği saptırma ve yanlışlardan sosyolojiyi nasıl arındırabileceğiz?

Baykan Sezer yerine göre soyut kavramlara başvurulduğunu ve bu kavramların kendi özlerinde taşıdıkları varsayılan cevherlerin övgüsünün yapıldığını belirtmektedir. Demokrasi, özgürlük, endüstrileşme, çağdaşlaşma bu türden kavramlardır. Batı bu kavramları belli çıkarlar güderek seçmektedir. Bu sosyolojiyi tartışma konusu yapan hususlardandır. Duruma göre sosyoloji, ideoloji benzeri, daha da kötü, üstelik gizli kapaklı, belli çıkarların savunuculuğundan öteye gidememektedir. Toplumsal ilişkilerin dışına çıkan, toplumsal çıkarlardan arındırıldığı iddia edilen sosyolojik kavramlar yalnızca inanç konusu olarak kalmaktadır.¹¹⁹

2.2. Bilimsel Yansızlık Değil Bilimsel Dürüstlük

Baykan Sezer bilimsel yansızlık çabasına girmeden ama bilimsel dürüstlük göstererek sosyoloji çalışmaları sırasında seçtiği konuları Türk toplumunun çıkarları doğrultusunda belirlemektedir. Sezer'e göre sosyolojinin kendi bilimselliği ve objektifliğini kanıtlayabilmek için ileri sürdüğü ölçütler de tartışma konusudur. Sezer toplumun tüm karmaşık yapısına ve çıkar gruplarının varlığına karşın toplumun

¹¹⁷ Kenan Çağan, Sosyal Bilimler Dergisi / Cilt: IX, Sayı: 2, Aralık 2007, s.73

¹¹⁸ Sezer, Sosyolojinin Ana Başlıkları, s.11

¹¹⁹ Sezer, Sosyolojinin Ana Başlıkları, s.12-13

genel çıkarlarının saptanabileceği inancını her zaman sürdürmüştür. Türk toplumunun genel çıkarları Türklerin tarihte oynadığı rol ve buna bağlı olarak tarih içinde edinmiş olduğu yere göre belirlenmelidir. Bu bir toplumun değerlendirilmesinde en sağlam ve tek geçerli ölçüttür.¹²⁰

Sezer toplumların tarihlerine bakar, orada birbirinden farklı ve çıkarları birbiriyle çatışır toplumları görür. Toplumun kendi gibi çıkarları da tarih içinde oluşmaktadır. Sosyolojide üretilmiş soyut kavram ve kuralların Türk toplumuna uygulanmasıyla toplumumuzun genel çıkarları değerlendirilemez. Çıkarlarımızı ancak tarihimizi yakından bilmekle tespit edebileceğiz. Bu durumda sosyoloji tarih işbirliği kaçınılmazdır.¹²¹

Batı sosyolojisinde toplumla ilgili mutlak ve soyut kavram ve kuramlar olmadığı gibi mutlak ve objektif bir sosyoloji bilimi de yoktur. Batı sosyolojisinin bütün önerilerinin yurdumuz için geçerli olması gerekmemektedir. Sosyoloji biliminde üretilmiş bilgilerin öğrenilmesi yetmez, bu bilgilerin eleştirilmesi, yeni baştan ele alınması gerekir. Sosyolojinin kendisi de toplumsal bir olaydır. O da konu aldığı toplumlar gibi tarih içinde oluşmuş bir sistemdir. Kendi doğuş ve gelişme koşullarından yakından etkilenmiştir. Baykan Sezer sosyoloji ile ilgili belli başlı bilgileri aktarmakla yetinmeyerek bu bilgilerin hangi deneylerin, hangi düzeydeki ürünü olduğunu araştırır.¹²²

Ona göre sosyoloji kendisini tanımlama çabasına sosyoloji nedir sorusuna cevap arayarak girecektir. Daha sonra din, aile vb. kurumları tanıma çabası soyut kavramlara ve kuramlara dönüşecektir. Konuları soyut kavramlar çerçevesinde ele almak tutkusu sonuçta aile, din ya da hukuk gibi sosyoloji dallarının doğmasına yol açmıştır.¹²³

Sezer bu noktada şöyle bir tanım ortaya atmaktadır: Sosyoloji, toplum sorunlarını açıklama ve özümleme girişim ve deneylerinin bir toplamı ve ürünüdür. Baykan Sezer'in araştırmaları sırasında sonuca değil sürece odaklandığını söyleyebiliriz. O sosyoloji çalışmalarının alışlagelmiş çalışmalardan farklı olduğunu bilincindedir. Asıl amacının sosyolojide üretilen bilgiler üzerinde ilk soruların sorulması ve bu

¹²⁰ Sezer, Sosyolojinin Ana Başlıkları, s.13

¹²¹ Sezer, Sosyolojinin Ana Başlıkları, s.14.

¹²² Sezer, Sosyolojinin Ana Başlıkları, s.15

¹²³ Sezer, Sosyolojinin Ana Başlıkları, s.16

bilgilerin sınanması olduğunu belirtir. Kısaca Sezer, Batı sosyolojisi ile hesaplaşmadan tek bir bilginin bile Türk sosyolojisine aktarılması yanlısı değildir çünkü Batı ürettiği her bilgiye kendi çıkarlarını yüklemiştir.¹²⁴

Baykan Sezer başka bir şekilde sosyolojiyi şöyle tanımlar: “Sosyoloji toplum ve toplum olayları ile ilgili sistemli bilgilerimizdir.”¹²⁵ Sosyoloji bu durumda toplumun bütünü ve her türlü toplum olayını kapsamalıdır. Sosyoloji toplum olaylarını açıklamak çabası içindedir. Toplumu açıklamak için toplumsal olayların uydukları genel yasaları araştırır ve ortaya çıkarır. Bu genel yasalara dayanarak rastgele bilgileri sistemli bilgilere dönüştürebiliriz. Bu şekilde sosyoloji bir bilim kimliği kazanabilir.¹²⁶

Sosyolojinin kendisinin de sosyolojinin konusu olması onun araştırma dışı kalarak mutlak bir bilim olmasını engellemektedir. Ancak insanoğlu varlığını kayıtlayan ve kuşatan toplum konusunda bilgi sahibi olmaktan ve elde ettiği bilgileri sistemleştirmekten vazgeçemez. Sosyoloji sınırlılığını ve mutlak bilgilere ulaşamamanın sancılarını kendisini tartışma konusu yaparak aşmaya çalışır. Mesela tıp tarihi tıp öğrenimi açısından önemli olmayabilir ancak sosyoloji tarihi sosyoloji öğretisinin temel konularından biridir.¹²⁷

Baykan Sezer sosyolojinin niçin ancak XIX. yüzyılda ve Batı Avrupa’da gün yüzüne çıktığını tartışma konusu yapar. Bu sorunun cevabını da her zaman olduğu gibi tarihte arar. Ona göre her olay kendisinden önceki olayların ölçülerini ve deneylerini içinde taşır. Aksi durumda tarihi gelişmeye kapalı, basit ve gülünç bir yinelemeden başka bir şey olmazdı. Sezer’in bu konudaki fikirlerinin ayrıntısına Baykan Sezer’de yöntem başlığı altında ayrıntılı yer verildiği için burada özetleyerek geçmeyi yeğleyeceğiz. XIX. yüzyıl Batı’nın dünya egemenliğini perçinlediği bir dönemdir. Dünya egemenliği sosyoloji biliminin ortaya çıkışına izin verecek boyutlara ulaşmıştır. Batı sömürgeciliğe İspanya ve Portekiz’in öncülüğünde başlasa da bu yüzyılda öncülük Hollanda ve İngiltere’ye geçmiştir. Tarih dışı kalmış ülkeler de tarihe katılmıştır. Bu çağda Batı Avrupa iç çelişkileri nedeniyle zaman zaman

¹²⁴ Sezer, Sosyolojinin Ana Başlıkları, s.17

¹²⁵ Sezer, Sosyolojinin Ana Başlıkları, s.21

¹²⁶ Sezer, Sosyolojinin Ana Başlıkları, s.21

¹²⁷ Sezer, Sosyolojinin Ana Başlıkları, s.22

çöküşün eşiğine gelmiştir. Uzun süren inkılâplar ve işçi ayaklanmaları bu çağda yaşanmıştır.¹²⁸

Batı'nın geleneksel Doğu ile ilişkileri de farklılaşmıştır. Yine Batı bu ilişkilere bilinçli ve elden geldiğince bilimsel bir biçimde eğilmek zorundadır. Dünya egemenliğinde elde ettiği kendine güvenle Batı kendi iç çelişkilerini ve çatışmalarını bilim yoluyla çözebileceğine inanmaktadır artık. Halkın kendi adına ve kendi gücüyle tarihe yön verebileceği ve bunu bilinçli bir şekilde yapabileceği inancı sosyoloji biliminin doğmasına yol açmıştır.¹²⁹

Sosyoloji yeni bir bilim olmasına karşın konusu hiç de yeni değildir. Toplum konusu ile daha önce başka insan bilimleri ilgilenmiştir. Bu durumda sosyolojinin gerekliliğini nasıl açıklarız? Bu sorunun kestirme cevabı, sosyoloji ortak konuları değişik biçim ve yöntemle ele almıştır. Toplum olaylarını bir bütün içinde ve tüm karmaşıklığı ile ancak sosyolojinin kavrayabileceğine inanılmıştır.¹³⁰

Baykan Sezer. Batı düşüncesinin iddialarını eleştiri süzgecinden geçirir, gördüğü çelişkileri ifade etmekten geri durmaz. Batı kendi felsefe geleneğinin etki ve yardımı ile insan aklının en mükemmel düzeyine ulaştığını iddia etmiştir. Sezer hemen şu soruyu sorar: Madem öyle niçin felsefe içinde dünya ve toplum sorunları çözümlenememiş de sosyolojiye gerek duyulmuş? Aynı Batı felsefenin sefaletinden de bahsedecektir. Gerçekte olan felsefe herkesten gerekli saygıyı görmemekte, yerini koruyabilse bile o güne kadar tekeline tuttuğu çoğu konuya yeni koşullara daha iyi uyum sağlayan sosyolojiye bırakacaktır.¹³¹

Sezer'e göre Türk sosyolojisi elbette mümkündür. Bunun yolunu Batı sosyolojisinin eleştirisi açacaktır. Sosyoloji Batı'da ortaya çıktığı koşul ve gerekleri bünyesinde taşımaktadır. Bu durumun olayları Batı bakış açısıyla tanıtmak gibi sakıncaları bulunmaktadır. XIX. yüzyıl tarihinin bilinmesi genel olarak sosyolojinin özel olarak da Türk sosyolojisinin temel niteliklerinin anlaşılması açısından zorunludur. Bu yüzyılda Batı düşüncesi kendine yeterlilik duygusu ile kendisini tarihi koşullardan soyutlatıp mutlaklaştırmıştır. Bu eğilim günümüzde de sürmektedir.¹³²

¹²⁸ Sezer, Sosyolojinin Ana Başlıkları, s.23-26

¹²⁹ Sezer, Sosyolojinin Ana Başlıkları, s.29

¹³⁰ Sezer, Sosyolojinin Ana Başlıkları, s.31-32

¹³¹ Sezer, Sosyolojinin Ana Başlıkları, s.37

¹³² Sezer, Sosyolojinin Ana Başlıkları, s.39-40

Batı, dünya tarihinde kendisini ayrıcalıklı bir yere oturtmaktadır. Sosyolojinin yanında etnografya bilimi de var olabilmıştır. Batı kendi toplumunu sosyoloji ile incelerken diğer bütün toplumları tek bir kefeye koyarak etnografyanın konusu içine dâhil edecektir. Binlerce yıllık toplumlar dünya tarihine yeni katılan ilkellerle bir tutulacaktır. Batı düşüncesi kendisini varılması gereken bir hedef olarak gösterirken diğer toplumları Batı'nın geçirdiği evrelerden birinde sayacaktır. Etnografya çerçevesinde üretilmiş gelişme kuramları tarihe müracaat etmeden gelişmenin herhangi bir basamağında bulunduğunu varsaydığı günümüz toplumlarını karşılaştırmakla yetinecektir. Bu gelişme kuramları sosyolojiye de yansımıştır. Batı toplumundaki gelişmeler de toplumun iç çelişkileri ile açıklanmış siyasi ve askeri tarih küçümsenmiştir. Batı'nın diğer toplumlara etki ederek onları değiştirmesi yayılma, kültür değişimleri, icat ve taklit gibi kuramlarla açıklanmaya çalışılmıştır.¹³³

Batı diğer toplumları tarihlerinden soyutlayarak ele alırken kendi köklerini eski Yunan, Roma ve Hristiyanlığa dayandırmaktadır. Sezer, Batı'nın kendisini Tanrı'nın yeryüzüne uygarlığı taşımak için görevlendirdiğini iddia ettiğini söylemektedir. Batı yayılmacı siyasetini misyonerlikle desteklediği dönemlerde bu görüşleri üretmiştir. Ziya Gökalp kültür ve uygarlık ayırımı yaparken milli olan kültürümüzü koruyarak uygarlığımızı değiştirebileceğimizi savunmuştur.¹³⁴

*"...konuyu ideolojik ve politik saplantılara girmeden Türk toplumunun çıkarları doğrultusunda bilimsel boyutlarıyla sorunsallaştıran nadir sosyologlardan birisi olarak Baykan Sezer uygarlık ve modernlik ilişkileri üzerine özgün çözümler sunmuştur."*¹³⁵

Sezer yöntem bölümünde de açıklamaya çalıştığımız gibi bilimde tam bir yansızlığa inanmamaktadır. Sosyoloji yapabilmek için toplum ya da toplum olayları üzerine bir ön bilgimiz (ön yargı da denebilir) olmalıdır. Aksi takdirde neyi aradığımızı kestirmemiz mümkün olmayacaktır.¹³⁶ Sosyologumuz alan araştırmaları sırasında uygulanacak teknikler ve araştırma yöntemlerini parça olaylara uygulamadan önce bütün hakkında üretilmiş kuramlara ve kavramlara ihtiyaç olduğu kanısındadır. Bir

¹³³ Sezer, Sosyolojinin Ana Başlıkları, s.41-47

¹³⁴ Sezer, Sosyolojinin Ana Başlıkları, s.49

¹³⁵ Fahri Çakı, Uygarlık- Modernlik Söylemlerinde Alternatifler ve Baykan Sezer, Sosyologca Dergisi, 2022, Sayı 24, S.102

¹³⁶ Sezer, Sosyolojinin Ana Başlıkları, s.64

tür deniz feneri olarak nitelendirebileceğimiz bu kuramsal temel araştırmacıya rehber olacaktır. En temel kuramlar da tarihi gelişme çizgileridir. Bunlar da ancak tarihe başvurmakla elde edilir.

2.3 Hristiyanlığın Yerine Psikoloji Mi?

Baykan Sezer sosyoloji psikoloji ilişkisini değerlendirirken psikolojinin Hristiyanlığın yerine ikame edilmek istenmesine vurgu yapmaktadır. Batı'da bilim tutkusu yayılmış, en katı ön yargılara bile bir bilimsellik görüntüsü verilmek istenmiştir. Bu tutku XIX. yüzyılda dinin gerilemesine ve Batı değer ve davranışlarında psikolojinin dinin yerini almasına yol açmıştır.¹³⁷ Batı'da bütün bilimlerin felsefeden çıktığı iddiasına benzer şekilde bütün bilimlerin dinden doğduğunu savunanlar da olmuştur. Bu çerçevede Batı felsefesinin din mertebesine eriştiği bile iddia edilebilir.¹³⁸

Psikoloji kısa sürede tüm insanların birliği iddiasından vazgeçmek zorunda kalmıştır. Bu bilim Batı insanı ile Doğu insanını bir tutmamıştır. Evrensellik iddialarını bırakarak Batı insanı ile sınırlı bir bilim geliştirilmiştir. Doğu insanı ayrı bir çalışma konusu sayılmıştır. Etnik farklılıklardan, giderek kafatası farklılıklarından bahsedecek kadar ırkçılığa kayılmıştır. Batı oysa kendi içindeki farklılıkları kültür farklılıklarıyla açıklamaya yönelmiştir. İşte sosyoloji psikolojinin içine düştüğü bu zorlukları aşmak için ortaya çıkmıştır. Psikoloji artık daha sınırlı konularla ilgilenecektir.¹³⁹

2.4. Tarih ve Sosyoloji

Sezer temel kuramlarını tarihten çıkararak bir sosyolog olarak özellikle sosyoloji ve tarih bilimi arasındaki ilişkiler üzerinde durmaktadır. O sosyoloji neyi amaçlamaktadır sorusuna şöyle cevap vermektedir. Tarihe yön verebilmek tarihin anlaşılması ve açıklanmasına bağlıdır. Sezer'e göre sosyolojinin kuruluş yılları ile birlikte tarih biliminde de anlayış değişmiştir. Askeri ve siyasi tarih yazıcılığı yerini toplumsal tarih yazıcılığına bırakmıştır. Yine bu dönemde yukarıda bahsedildiği gibi tarih felsefesi ve sosyolojide ortaya konan toplumsal gelişme yasaları öne çıkarılarak asıl belirleyici olan toplumlar arası ilişkiler göz ardı edilmiştir. Mesela Comte aklın

¹³⁷ Sezer, Sosyolojinin Ana Başlıkları, s.33

¹³⁸ Sezer, Sosyolojinin Ana Başlıkları, s.34

¹³⁹ Sezer, Sosyolojinin Ana Başlıkları, s.34

gelişmesini toplumsal gelişmenin temel belirleyicisi sayarak üç hal kanununu ortaya atmıştır. Sosyoloji toplumlara ve bu toplumlarda görülen değişmelere açıklama getirirken tarihe başvurmak zorundadır.¹⁴⁰

Temelde tarih ile sosyoloji arasında bir bütünlük bulunmaktadır. Bu bütünlük aynı uğraşın birbirini tamamlar iki ayrı yapı olmasından kaynaklanmaktadır. Baykan Sezer tarihçiyi tarihi olayların ayrıntısını titizlikle ortaya çıkarmasından dolayı kuyumcuya benzetir. Her sosyologun tarihçi olmasını istemez, buna karşılık eğer mesleğine saygısı varsa tarih bilmek zorundadır. Sosyoloji tarih felsefesinde olduğu gibi tarihe kendi dışından bir anlam, bir açıklama getirmeden tarihi yönlendirmek çabasıdır. Bu anlamda sosyoloji tarihin anlaşılması, bilinmesi ve tarihten gerekli derslerin çıkarılması çabasıdır başka bir şey değildir.

Sosyoloji diğer sosyal bilimlerin sağladığı bilgileri sistemleştirmekle yetinmez, çok çeşitli açıklamalardan yola çıkarak belli çıkarlar doğrultusunda toplum olaylarına istenilen yönün verilebilmesi çabasıdır.¹⁴¹ Baykan Sezer'i okurken daima onun Doğu toplumları ile Batı toplumlarını farklı gördüğünü, ayrı gelişme çizgileri takip ederek günümüze geldiklerini ve tabiatıyla farklı çıkarlara sahip olduklarını savunduğunu göz önünde tutmak gerekir. Sosyoloji de Batı toplumlarının çıkarlarını gütmek üzere ortaya çıkmıştır. Tam da bu yüzden Türk toplumunun çıkarlarını belirlemek üzere bir Türk sosyolojisine ihtiyaç vardır.

2.5. Sosyoloji Endüstrileşmenin mi Batı Yayılmacılığının mı Çocuğu?

Baykan Sezer endüstrileşmenin sosyolojiyi doğurduğu iddiasını tartışma konusu yapar. Batı yayılmacılığı üzerinde durur. Endüstri en gelişmiş biçimde İngiltere'de ortaya çıktığı halde sosyoloji Fransa'da doğuyor. İngiliz düşünürler meseleyi iktisat bilimi sınırlarını zorlayarak bu bilim çerçevesinde ele alıyor. İngiltere elde ettiği sömürgeci ve yayılmacı düzeninin keyfini sürerken Fransa çalkantılarla boğuşmaktadır. Sosyoloji Fransız Devriminin veya yüz yıl süren halk ayaklanmalarının değil Napolyon yönetiminin bir ürünüdür. Napolyon yönetimi 1789 Fransız Devrimi ile Fransa'nın kazandığı üstünlüklerden kurumsallaştırılmasına ve

¹⁴⁰ Sezer, Sosyolojinin Ana Başlıkları, s.53

¹⁴¹ Sezer, Sosyolojinin Ana Başlıkları, s.9

bu üstünlüklerin dünya siyasetinde yararlanmaya yönelmiştir. Sosyoloji de öncelikle elde edilmiş üstünlüklerin anlaşılmasına, kurumsallaştırılmasına yöneliktir.¹⁴²

Sezer, sosyolojinin toplumsal yapıları, Batı dışı toplumları değerlendirme ölçütünün Batı endüstrisinin ithaline hazır ve elverişli olup olmadığını tespitini yapmaktadır. Ancak Sezer toplumsal yapıların ileriliği ya da geriliği yerine toplumsal yapıların Batı'dakinden farklılığının belirlenmesinden yanadır. O gerçekte Doğu'nun bazı iktidar belirtisi bazı nişanların dışında halkın yaşayışında uyumsuzluk oluşturacak büyük zenginliklere hiçbir zaman izin vermediği kanısındadır. Doğu'da eğitim düzeyinin düşüklüğü, Batı endüstrisi ile ilgili bilim dallarının eğitiminde söz konusu olabilir. Diğer alanlarda Doğulu bilgin ve düşünürlerin, Batı karşısında her zaman üstün çıkacakları kuşkusuzdur.¹⁴³

Sezer, sıklıkla tekrarladığı gibi sosyolojinin kendisini de toplumsal bir olay olarak görür ve tarihi boyutu olduğunu düşünür. Dönüp dolaşıp sosyolojinin neden XIX. yüzyılda ve Batı Avrupa'da ortaya çıktığını sorgular. Oysa toplumsal olaylar daha önceki çağlarda da ele alınmaktaydı. O, sosyoloji tarihini ele alırken Endüstri toplumunun bilinen bir toplum olduğu, bilginlerce denetlenebileceği yönündeki görüşü ile Saint-Simon'u sosyolojinin habercisi, AugusteComte'u da sosyolojinin hem isim babası hem de kurucusu saymaktadır. Comte'un en önemli hatta günümüze etkisi devam eden görüşünün sosyal statik, sosyal dinamik ayrımı olduğu kanaatinde. Sosyal dinamik ve sosyal statik sınıflandırmasının günümüzdeki yansıması toplumsal kurumlar-toplumsal gelişme ayrımıdır. Batı gelişmeden, ilerlemeden yanadır ancak bu kendi üstünlüğünün gelişmesi, ilerlemesi olmalı, bu gelişme, değişme içinde kendi üstünlük ve ayrıcalığı değişmeden kalmalıdır.¹⁴⁴

XIX. yüzyılda Batı'da endüstrinin gücüne karşı aşırı bir hayranlık duyulmuştur. Batı insanların yönetiminden işlerin yönetimine geçmek istemektedir. Batı bazı zorluklarla karşı karşıyadır ancak bu sorunlar endüstrinin kendi kuralları ile işleminin din ile engellenmesinden kaynaklanmaktadır. Batı toplumu endüstrinin gereklilerini daha iyi anlayabildiğinde ve bu gereklere uyum sağlayabildiğinde sorunlar kendiliğinden aşılacaktır.¹⁴⁵

¹⁴² Sezer, Sosyolojinin Ana Başlıkları, s.72-73

¹⁴³ Sezer, Batı Dünya Egemenliği ve Endüstri Devrimi, s. 8

¹⁴⁴ Sezer, Sosyolojinin Ana Başlıkları, s.77-83

¹⁴⁵ Sezer, Sosyolojinin Ana Başlıkları, s.83

Endüstrinin doğa üzerindeki egemenliğinden yola çıkılarak sorun teknik bir sorun olarak görülmüştür. Sorun teknik değil toplumsal bir sorun olarak görülseydi toplumlar kendi serüven ve deneylerinde oluşan kural ve gereklerini öğrenmek olanağına kavuşabileceklerdi. S. Simon ve A. Comte kendi akıllarına çok güveniyor açıklamalarındaki güçlüklerin kendi akıllarından kaynaklandığını kabul etmiyorlardı. Açıklamalarını bilimsel kuramdan ziyade bir inanç konusu olarak tanıtmışlardır. (Yani inanca karşı inanç). S. Simon Yeni Hristiyanlık adlı kitap yazmaya koyulacak, A.Comte ise 'İnsanlık dini'nden bahsedecektir.¹⁴⁶

2.6. Marks Da Yaygın Görüşlerin Tutsağı

Baykan Sezer Marks'ın görüşlerini sosyolojinin doğuş koşulları içerisinde ele alıp değerlendirir. Ona göre Marks her şeyi açıklama çabası içerisindeydi. Kendisi bir filozoftur, iktisatçıdır, sosyologdur ve bir tarih öğretisine sahiptir. Marks. XIX. yüzyılda Batı bilim ve bilincinin zirvesidir. Batı düşüncesine getirdiği sorunlar günümüzde bile tartışılmaktadır, henüz aşılmamıştır. Marks da Batı'daki yaygın görüşlerin dışına çıkamamıştır. Ancak bu görüşlerden olası bütün sonuçları çıkarmıştır. Bu nedenle Marks bir yerde Batı'da o güne değin yapılmış araştırma ve edinilmiş bilgilerin kendisinde toplandığı bir kişi olmuş yine aynı nedenle günümüzde bütün tartışmaların çıkış noktasını oluşturmuştur.¹⁴⁷

Sezer, Marks'ın yaşam öyküsüne ilgi duyulmamasını, görüşlerinin kişiliğinden ve dönemi içinde yaşadığı ortamdan bağımsız açıklanmak istenmesini eleştirmektedir. Sezer, ele aldığı sosyologları kendi yaşamları ve içinde yaşadıkları toplumsal koşullara bağlı ele almaktadır. Marks Yahudi bir ailenin çocuğudur. Babası sonradan Protestanlığı seçiyor. Almanya'da doğup yetişiyor, hukuk ve felsefe eğitimi alıyor. Felsefe doktorası sonrasında gazeteciliği seçiyor. Sosyalistlerle irtibat kuruyor, işçi ayaklanmalarına katılıyor. O bir eylem adamı ve bir kütüphane kurdudur. Batı'da görüşleri kendi ortamı ve döneminden bağımsız ve mutlak öğretiler olarak ele alınıp değerlendirilen Hz. İsa'dan sonra ikinci kişidir. Alman felsefesinden, Fransız sosyalizminden ve İngiliz iktisat okulundan yararlanmıştı.¹⁴⁸ Bu arada Sezer'in günümüz dediği 80'li yıllardır. Marks veya diğer kurucu sosyologlar 2020'li yıllarda

¹⁴⁶Sezer, Sosyolojinin Ana Başlıkları, s.85

¹⁴⁷ Sezer, Sosyolojinin Ana Başlıkları, s.86

¹⁴⁸ Sezer, Sosyolojinin Ana Başlıkları, s.87-88

süregelen etkileri bakımından daha farklı değerlendirilebilir. Çünkü bu sosyologları günümüzde ideolojik taraflardan bağımsız ele almak mümkündür.

Marks içinde yaşadığı Batı toplumlarının açmaz ve çelişkilerini vurgulamaktan geri durmamaktadır. Batı'yı açmazlardan kurtarmak ve çelişkilerini aşmak için büyük bir düzen değişikliğini önermektedir.¹⁴⁹

Batı, sorunlarına kurulu denge, başka bir deyişle kendi dünya egemenliği içinde çözüm aramaya girişmiştir. Bu çabasında gerekli kuramsal desteği sağlayabilmek için bütün gücüyle Marks'ın yanıldığını kanıtlamaya yönelmiştir. Batı, sorunlarına çözüm aramaya koyulmuş sosyoloji başta olmak üzere bu görevi yüklenmiştir. Sosyoloji artık Batı'da anti-Marksist'tir. En azından Marksizm'e karşıdır.¹⁵⁰

Batı sosyolojisinin iki önemli ismi olan Durkheim ve Weber Marks'a karşı kuram geliştirmekle önem kazanmışlardır. Bu iki sosyolog Batı'nın dünya egemenliğini tartışma konusu yapmadan övgüsünü ve savunmasını yapmışlardır.¹⁵¹ Baykan Sezer Marks'ta olduğu gibi sosyoloji tarihi açısından ele alıp değerlendirdiği sosyologları kişilikleri ve içinde yetiştikleri ortam ve dönemin tesirleri ile birlikte ele alıp değerlendirmektedir.

Sezer, çağlar boyunca Batı düşüncesinde geçmiş günlere duyulan bir özlemle karşılaştığını belirtir. Mesih'in gelişi, Âdem'in şahsında cennetten kovulan insanın cennete dönme çabası, Freud'un çocukluk çağına verdiği önem hep "ezeli dönüş" efsanesinin yansımalarıdır. Şaşırtıcı bir şekilde Marksçı kuramda bu eğilimlerin izlerini bulmak mümkündür. Marksçılık toplum aşamaları şemasında ilk günlere, sınırsız ve sınıfsız, özel mülkiyetin olmadığı bir zamana dönmeyi amaçlamaktadır. Buna karşılık İslamiyet'te aynı eğilim görülmemektedir. Aksine eski günler "Cahiliye Dönemi" genel başlığı altında küçümsenmektedir. Diğer Doğu dinleri de geleceğe umutla bakar. Zerdüştlükte gelecekte iyilik kötülüğe kesin galip gelecektir. Brahmanizm'de başlangıçta kaos vardır ve yaratılış toplumla başlamıştır. Doğu'nun çizgi dışı dini olan Budizm'de bile amaç eski günler dönüş değil nirvanadır.¹⁵²

Yanılıglardan ve yenilgilerden sonra Fransız toplumu kendisini toplama çabası içindedir ve Durkheim bu çabaya karşı duyarlıdır. Vatan ve millet uğruna mücadele

¹⁴⁹ Sezer, Sosyolojinin Ana Başlıkları, s.93

¹⁵⁰ Sezer, Sosyolojinin Ana Başlıkları, s.93-94

¹⁵¹ Sezer, Sosyolojinin Ana Başlıkları, s.94-95

¹⁵² Sezer, Batı Dünya Egemenliği ve Endüstri Devrimi, s. 33-34

eden Dreyfus'un suçlamalara uğraması Durkheim üzerinde etkili olmuştur. Durkheim kendi tutumuna tutkularından uzak daha bilimsel görüntülü, bir doğrulama aramıştır. Ama bütün Avrupa'yı dünya savaşı etkisine atan görüşlerin savunuculuğu da yapmaktan geri durmamıştır.¹⁵³

Durkheim Fransız genel toplumu içinde kendi kişisel durumunun yol açabileceği dramı yaşamış ve genel toplum sorunları yanında kendi kişisel sorunlarını da çözümlenmeye çalışmıştır. Bu nedenle birey-toplum ilişkisi sorununu sosyolojide ilk ortaya atanlardan biridir.¹⁵⁴ Durkheim örneğinden yola çıkarak Baykan Sezer, bilim adamının bu arada sosyologun kendi kişisel durumunu bilimsel kılıfla sunduğunu, tam bir yansızlığın olamayacağını anlatmaya çalışmaktadır.

Baykan Sezer Batı sosyolojisinin sosyalizme karşı konumlandığını ifade ediyor. Durkheim ve Weber bu tutumun başını çekmektedir. Sezer'e göre Durkheim toplumları gösterdikleri mekanik veya organik dayanışmaya göre ayırırken farklılaşmaları toplum içi uyumsuzluk veya toplumlar arası çatışma ile açıklamıyor. Mekanik dayanışmadan organik dayanışmaya geçişin nüfus artışı gibi etkenlerden kaynaklandığını iddia ediyor. Bu durumda toplumların gelişmeleri tarihsiz bir gelişme olmaktadır. Toplumlar bugünkü niteliklerini veren olay ve kurumlar bütün dönem ve toplumlar da çok belirsiz bir eğilim biçiminde de olsa bulunmaktadır. Durkheim'a göre sosyolojinin görevi bu eğilimlerin ideal biçimde gerçekleşmesine engel olunmasına izin vermemek ve bunu yapabilmek için toplumun taşıdığı temel eğilimleri tanımadır. Dinin özünü anlayabilmek için Avustralya yerlilerini incelemeye koyulmuştur.¹⁵⁵

Durkheim tarih yerine bir kurumun en sade özlerinin kendilerinde bulunduğu iddiasıyla Avustralya yerlilerinden yola çıkarak din yaşamını ve din olayının ana özelliklerini incelemeye koyulmuştur. Din olayının tek bir kökeni olduğunu ispat ederek Yahudiliğinin kuşku ile karşılanmasından kurtulacak, Batı ve Fransız yandaşlığını ispat edecektir.¹⁵⁶ Sezer bazı Marks yandaşlarının bile Marks'ın toplum gelişmeleri ile ilgili kuramlarını Durkheim'ın açıklamalarına uygun eğilimler

¹⁵³ Sezer, Sosyolojinin Ana Başlıkları, s.96

¹⁵⁴ Sezer, Sosyolojinin Ana Başlıkları, s.97

¹⁵⁵ Sezer, Sosyolojinin Ana Başlıkları, s.98

¹⁵⁶ Sezer, Sosyolojinin Ana Başlıkları, s98-99

saymışlar ve tarihle ancak bu eğilimlerin çeşitli toplumlarda hangi biçimi aldıklarını görebilmek için ilgilenmişlerdir.¹⁵⁷

Durheim, kurumların bu arada dinlerin tarihsel olarak izlenmedikçe anlaşılamayacağını savunmakta tarihsel analizin faydalarından bahsetmektedir yalnız o bir kurumun tarihsel olarak tespit edilebilen ilk şekillerine gitmenin pratik faydasını ortaya koymak istemiştir. Burada asıl tartışma konusu olan ilkel sayılan Avustralya ve Amerika yerlilerinin binlerce yılda hiç değişmeden kaldıkları kabulüdür. Oysa sosyoloji Comte'tan itibaren toplumun statik değil dinamik bir yapı olduğunu varsaymaktadır.

Sezer gibi Durkheim da modern dinlerin tarih içerisinde tedricen şekillendiği görüşündedir. Durkheim tarihsel analizin dinlere uygulanabilecek tek açıklama aracı olduğu görüşündedir. Yalnızca tarih bir kurumu parçalara ayırabilme konusunda sosyologlara yardımcı olabilir. Aynı zamanda tarih, kurumun unsurlarının, kurumun içine doğduğu şartların bütünü içine yerleştirerek kurumu oluşturan sebepleri tespit etmeye yarar. Bu yüzden Durkheim bir kurumu anlayabilmek için *"...açıklamaya başladığımız her zaman, onun en basit ve en ilkel şekline kadar geri gitmemiz gerekir."* demektedir. Böylece en basit halinde kurumların veya diğer toplumsal unsurların en basit halinde özelliklerini belirleyerek nasıl karmaşık bir hale büründüğünü anlayabiliriz.¹⁵⁸

Baykan Sezer, Durkheim'ın Marks'ın görüşlerini reddetmek üzere sosyoloji yaptığını kanıtlamak için kolektif bilinç kavramını ele alıyor. Durkheim'a göre toplum gerçeği kitlelerin tek tek yaşam deneylerinin toplamına eşit değildir. Bu nedenle toplum gerçeği ancak kolektif bilinçle kavranabilir. Yani Marks'ın dediği gibi kitleler (işçiler) topluma yön veremez. Toplumsal bilincin kavranması günlük deneylerimizin dışında toplumsal olayların bilimi sosyoloji ile mümkündür. Toplum olayları ve buna bağlı olarak toplum sorunları açıklamalarını tarihte değil kendi içinde taşıyan olaylardır.¹⁵⁹ Sezer bu eleştirileri yönelttiği halde Durkheim'ın hakkını teslim eder ve onun önemini Marks'a karşı olmaktan değil sosyolojiye getirdiği sistem ve yöntem nedeniyle olduğunu ifade eder.¹⁶⁰

¹⁵⁷ Sezer, Sosyolojinin Ana Başlıkları, s.99-100

¹⁵⁸ Durkheim, Dini Hayatın İlkel Biçimleri, s.20

¹⁵⁹ Sezer, Sosyolojinin Ana Başlıkları, s.101

¹⁶⁰ Sezer, Sosyolojinin Ana Başlıkları, s.103

Baykan Sezer, Durkheim'in tarihe uzak tutumuna karşın Weber'in çeşitli tarih konularına el attığını ve bu konuları kendi kuramı içinde açıklamaya çalıştığını bildirir. Sezer, Weber'i ele alırken de sosyologun yaşam öyküsüne döner, Weber'in görüşlerinin de belli kaygılardan, belli sorunlardan bağımsız olmadığını düşünür. Weber hukukçu ve siyasetçi olan babasının etkisindedir. Kendisi de hukuk okur. Hukuk, ticaret, tarım ve ekonomi alanlarında akademik çalışmalar yapar. Askerliğini bir subay olarak yapmaktan gurur duymaktadır, 1914'te Büyük Savaş'ta gönüllü olur. Almanya'nın bir dünya siyaseti yürütebileceği görüşündedir. Rusya'yı buna en büyük engel olarak görür.¹⁶¹ Dünya siyasetine yatkın bir Alman İmparatorluğundan sonra hiçbir zaman sınırlı bir Cumhuriyet yönetiminin ateşli bir savunucusu olmayacaktır.¹⁶²

Sezer, Max Weber'in bu yaşam öyküsüne paralel olarak çağının Alman yayılcılığının savunuculuğunu yüklediğini, pancermenist kuruluşlara üye olduğunu belirtir. Yeni kurulan bir dünyada Fransız milliyetçiliğine bir yer arayan Durkheim gibi Weber de Almanya'ya bir yer yakıştırmaya çalışmaktadır. Almanya'nın asıl sorunu Marks'ın öne sürdüğü gibi iç çelişkileri değildir. Dış siyasetinde sorunlar bulunmaktadır.¹⁶³ Weber de Marks benzeri çok yönlü bir düşünürdür. Hukuk doktoru, iktisatçı, tarihçi ve sosyologdur. Yine Marks gibi bir tarih felsefesinin sahibidir.

2.7. Alt Yapı Üst Yapı; Din Mi Ekonomi Mi, Weber Mi Marks Mı?

Weber önce tarih ile toplum olaylarının ve sorunlarının açıklanması, çözümlenmesi konusunu aydınlığa kavuşturmaya koyulmuştur.¹⁶⁴ Weber'e göre olayların tarih biliminde olduğu gibi algılanması ve yeniden kurulması sosyolojide yeterli değildir. Bu nedenle (sosyoloji) genelleştirmelere yer veren (ideal tip) modelleri oluşturma yoluna başvurur.¹⁶⁵ Sosyoloji bir yanda toplum sorunlarının çözümlenebilmesi için eylem yollarından biridir. Ama öte yandan da önce kendini bilme, kendi davranışları konusunda aydınlanma yoludur. Bizim olayları kavrayış ve yorumlayışımızdan bağımsız toplum yasaları söz konusu değildir. Sosyoloji bu yasaları kavramaya

¹⁶¹ Sezer, Sosyolojinin Ana Başlıkları, s.104

¹⁶² Sezer, Sosyolojinin Ana Başlıkları, s.105

¹⁶³ Sezer, Sosyolojinin Ana Başlıkları, s.105

¹⁶⁴ Sezer, Sosyolojinin Ana Başlıkları, s.106

¹⁶⁵ Sezer, Sosyolojinin Ana Başlıkları, s.107

koşulmak yerine çeşitli toplumsal eylem tiplerinin (ideal tip) belirlenmesine çalışmalıdır. İdeal tipler gerçeğin yerine geçemezler. Onun daha yakından tanınması için ancak birer araçtır. Weber ünlü Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu çalışmasında din ile toplumsal yapı arasındaki ilişkileri ele almaktadır. Sezer'e göre Marks da bir üst yapı kurumu olarak din ile toplumsal yapı arasındaki ilişki konusu üzerinde durmuştur. Ekonomi ve ekonomik yapı, Marks'ın da dediği gibi toplumsal yaşamda din kurumu üzerinde etkilidir. Yalnız din olayı da ekonomik yaşam üzerinde etkili olabilmektedir. Din mi ekonomi mi daha etkili? Weber'e göre din. Sezer, yurdumuzda Marksist görüşün eleştirilebileceğini, Türk toplum gerçeğini açıklamada yetersiz kaldığının öne sürülebileceğini ancak buradan işi Weber'in görüşlerini savunmaya kadar götürmenin anlaşılabilir olmadığını söylemektedir. Weber'in görüşüne göre kapitalizm Protestanlığın bir ürünüdür. Eğer biz bugün endüstri devrimini yapamamış, dolayısıyla henüz kapitalist aşamaya ulaşamamış bir ülke isek bu Protestan olmayışımızın bir sonucudur. Bazılarının deyişi ile azgelişmişliğimiz Müslüman oluşumuzun bir sonucudur. Dünyada günümüz denge ya da dengesizlikleri insanların kendi inançlarının bir ürünü olmaktan başka bir şey değildir.¹⁶⁶ Sezer bu şekilde diyerek Weber'i eleştirmekte ve sırf Marks'a karşı olduğu için savunulmasını makul bulmamaktadır.

Baykan Sezer günümüz Batı sosyolojisinin kimliğini büyük ölçüde Durkheim ve Weber'e borçlu olduğunu savunmaktadır. Sosyolojinin kendi kuralları ile bağımsız bir bilim oluşunun Durkheim sayesinde, temel eğilimlerinin ise Weber'in etkisinin bir sonucu olduğunu kabul etmektedir. Bu iki düşünürün sosyoloji içindeki etkinliklerinin yanında başka ortak yönleri de bulunmaktadır. Söz gelişi her ikisi de din konusunu ele almıştır. Bu konuda bağımsız birer eserleri vardır.¹⁶⁷ Bu sosyologların din konusunu ele almaları rastlantı sonucu değildir. Marks dini bir alt yapı kurumu olan ekonomik uğraşların belirlediği bir üst yapı kurumu olarak savunmuştu. Bu iki yazar Marks karşıtı olduklarından din olayına el atmak yolunu seçmişlerdir.¹⁶⁸

Sezer Durkheim'ın yansızlık ve bilimselliği temellendirmeye çalışarak sosyolojinin erginliğini kazanmasına büyük katkısı olduğu ama genel çizgide Fransız

¹⁶⁶ Sezer, Sosyolojinin Ana Başlıkları, s.111

¹⁶⁷ Sezer, Sosyolojinin Ana Başlıkları, s.111

¹⁶⁸ Sezer, Sosyolojinin Ana Başlıkları, s.112

pozitivizminden büyük ölçüde ayrılamadığı görüşündedir. Weber ise Marks'ın yöntemini kapsar bir açıklama getirmeye çalışmış (alt yapı, üst yapı), ideal tip kuramını geliştirmiştir. Durkheim'in görüşünün aksine yaklaşımı, yansızlaştırma ve bilimselleştirme yerine konuyu bütün bütüne siyasallaştırmaya özen göstermiştir. Weber'in Durkheim'a olan üstünlüğü öncelikle doğrudan Batı'nın savunmasını üstlenmesi olmuştur. İkinci bir üstünlük nedeni ise Marks'ı içererek aşmak istemesidir. (Durkheim Marks'ı dışarıda bırakmak istemiştir.) Bu nedenle Weber'de Marksist jargona benzer bir dile rastlanmaktadır.¹⁶⁹

Sezer XX. yüzyılda Batı'nın Durkheim'in etkisiyle büyük kuramcılar yetiştiremediğini, giderek sorunlarını teknik bir konu benzeri, yalnızca sorunun kendi sınırları içinde ele alıp tartışma yolunu tutmuştur. Malinowski'nin fonksiyonalizmi örneğinde olduğu gibi ilkel toplumlar üzerine gözlemler sonucu geliştirilmiş açıklamalara yönelinmiştir. Durkheim kurumların en saf halinin ilkel toplumlarda bulunabileceğini savunuyordu. Fonksiyonalizmin yönteminde Batı dışı toplumların ön yargılardan uzak bir biçimde değerlendirilmesi ve anlaşılabilmesi için gözlemcinin bu toplumun kendi yaşamı içinde kavranması ve alan çalışması yöntemine başvurulması gereklidir.¹⁷⁰

Sezer, Malinowski'nin bu yaklaşımını İlkel toplumları Batı önyargıları dışında ele almak gibi dürüst bir kaygının belirtisi olarak saygıyla karşılarken bu toplumların tarihi boyutlarını kuşatan kurumlardan ve günümüzdeki yerini belirleyen toplumlar arası ilişkilerden soyutlayarak tanıtılmasını eleştirmektedir. Söz konusu toplumların anlamlarını kendi içlerinde bulacakları ve kendi başlarına açıklanabilecekleri iddiası doğru değildir. Bu yöntem, (Batı'nın müdahalesine kadar) tarih-dışı olan bazı toplumlar için belki (o da sınırlı) ilgi çekici bazı gözlemlere izin verecektir ama tarihi toplumlara¹⁷¹ uygulanmaya başladığında büyük sıkıntılara yol açacaktır. Öte yandan Batılı gözlemcinin Batı-dışı halklarla her düzeyde ve tam özdeşleşmesi mümkün değildir.¹⁷²

Baykan Sezer, XX. yüzyılda Batı'nın Durkheim'in etkisiyle büyük kuramcılar yetiştiremediği iddiasını kanıtlamak için bu yüzyılda ortaya çıkmış akımlarından

¹⁶⁹ Sezer, Sosyolojinin Ana Başlıkları, s.113

¹⁷⁰ Sezer, Sosyolojinin Ana Başlıkları, s.114-115

¹⁷¹ Sezer tarihi toplumlar olarak Avrupa, Asya ve Afrika'nın Eski Dünya toplumlarını kastetmektedir.

¹⁷² Sezer, Sosyolojinin Ana Başlıkları, s.115-116

yapısalcılığı da değerlendirir. C. L. Strauss'un kurucusu olduğu yapısalcılığa göre belli olaylar ve belli içerikler anlaşılabilir olmaları ya da toplumsallaşabilmeleri açısından belli birer biçim kazanırlar. Kùltürler belli yaşam biçimleriyle şekillenir. Kùltür çeşitleri onları sınıflandırmamıza izin verecek ölçüde sınırlıdır. Yalnız toplumların incelenmesi kùltür öğelerinin bir toplumda aralarındaki olabilir bileşimlerin saptanmasında en iyi yoldur. Yapısalcılar dil bilim çalışmalarından esinlenmişlerdir. Dil yakınlığı olan kùltürler de yakındır. Dil çözümlemeleri gibi kùltür çözümlemeleri de yapılabilir.¹⁷³

Sezer her iki yaklaşımın da önemli gerçeklerin kavranabilmesi konusunda bazı sakıncaları bulunduğu kanısındadır. Bu yaklaşımların tarihi gerçekler önünde hiçbir çekincesi bulunmuyor. Türk toplumu gibi toplumlar için bu sakıncalar daha da önemli boyutlar kazanmaktadır. Onurlu bir geçmişi olan ve günümüz dengesinden hoşnut olmayan Türk toplumunun gerçeklerin gün ışığına çıkmasına öncülük etmesi gereklidir. Batı, üstünlüğünü kendi kendine açıkladığı gibi Batı-dışı toplumlarla ilişkisini de bir çeviri ilişkisi görüntüsü vermektedir. Doğu'da ya da Batı'da olsun herhangi bir toplum diğer toplumlarla ilişkilerinden soyutlanarak açıklanabileceğine göre söz konusu toplumlarda meydana gelen herhangi bir olayın da kendi başına açıklanabilmesinin önünde hiçbir engel kalmayacaktır.¹⁷⁴

Sosyoloji Batı toplumlarında giderek toplumun açıklanması ve savunulması olmak yerine bazı özel olayların açıklanmasına yönelecektir. Türk sosyologları için yapılacak şey toplum olaylarına bir açıklama getirirken bu açıklamanın kimlerin yararına olacağını da birlikte açıklamaktır. Sezer Türk sosyologlarının elbette Türk toplumunun çıkarlarına uygun açıklamalar araması gerektiğini ısrarla vurgular. O adeta sosyolojimize yön tayin eder. Sosyologlarımızın yöntem konusunda yalnızca bir iki bilgi toplama tekniği ile yetinemeyeceğini, Türk toplumunu bütünü ve çıkarlarıyla açıklayabilecek bir kurama ihtiyacı vardır. Çıkarlarımızın doğru saptanmasından sonra ancak bizim çıkarlarımıza elverişli bir bilgi toplama tekniğinin ne olduğu konusunda bir karar verebiliriz.¹⁷⁵

Batı toplumlar arası farklılıkları araştırmak, nedenlerini açıklamak yerine bazı tanımlar getirmeyi yeğlemiştir. Tanımlama, olaylar önünde bir tutum takınmayı ve

¹⁷³ Sezer, Sosyolojinin Ana Başlıkları, s.116-117

¹⁷⁴ Sezer, Sosyolojinin Ana Başlıkları, s.118-119

¹⁷⁵ Sezer, Sosyolojinin Ana Başlıkları, s.120

açıklayıcı kuramlardan kaçınılması ise mevcut denge ve ilişkilerin onaylanmasını birlikte getirir. Bu nedenle Türk sosyologlarının yalnızca geliştirilmiş tanımların aktarılması ile yetinmesi yetmez, takınılmış tutumların da araştırılması gerekmektedir.¹⁷⁶

Sık sık vurguladığımız gibi Sezer, sürekli olarak Batı sosyolojisi çerçevesinde üretilmiş bilgileri tartışma konusu yapmaktadır çünkü bu bilgiler Batı çıkarlarını gütmeyi hedeflemektedir. Batı-dışı toplumların tanınması gayreti de yine Batı yayılmacılığının ve Batı lehine kurulmuş dengenin sürmesi içindir. Batı sosyolojisi ilkel toplumlarla tarih öncesi toplumlar arasında kuruyor ve ilkel toplumlar günümüz toplumlarının en yalınç ve basit biçimleri sayılıyor. Batı-dışı ülkeler bu yaklaşım sonucu Batı'nın ilkelleri veya basamak basamak az gelişmişleri sayılıyor. Böylece Batı'nın yeryüzünde elde etmiş olduğu yer doğrulanarak Batı üstünlüğü doğal bir olay sayılacaktır. Batı modeli bütün toplumlar için izlenmesi gerekli bir hedef olarak gösterilecektir.¹⁷⁷

Batı üstünlüğünü (sömürgeci ve yayılmacı siyaseti ile değil) kendi düşünce sistemiyle ve daha öteye Hristiyanlıkla açıklamaya kalkışmıştır. Endüstri devrimi yaparak bununla bir üstünlük elde etmesini akılcılıkla uyuşabilen Hristiyanlık dinine borçlu olduğunu savunabilmiştir. Türk toplumunun sorunlarının kaynağı ise Batı'ya göre bu durumda İslamiyet olmaktadır. İslamiyet özünde tutucu ve toplumsal gelişmelere karşı bir dindir. Bizim de Batı'ya ayak uydurabilmemiz için Hristiyanlaşmamız ya da en azından İslamiyet'ten elden geldiğince uzaklaşmamız gerekmektedir.¹⁷⁸

Baykan Sezer Batı'da üretilen tanımlamaları aynen aldığımızda başımıza nasıl bir çorap öreceğimize bir de kültür ve uygarlık ayırımı konusunu vermektedir. Batı'nın iddiasına göre bilimin olduğu gibi uygarlığın da ulusu yoktur. Uygarlık ise Batı uygarlığıdır. Ziya Gökalp de kültür ve uygarlık ayırımını benimsemiştir. Osmanlılık uygarlık, Türklük kültürdür. Uygarlık değiştirilebilir, kültür değiştirilemez. Osmanlı uygarlığını değiştirip Batı uygarlığına geçebiliriz. Din de bu arada kültür unsuru sayılıyor. Batı'nın getirdiği düzen bütün uluslarca benimsenmelidir. Ama bu düzende

¹⁷⁶ Sezer, Sosyolojinin Ana Başlıkları, s.124

¹⁷⁷ Sezer, Sosyolojinin Ana Başlıkları, s.125

¹⁷⁸ Sezer, Sosyolojinin Ana Başlıkları, s.128

ulusların yeri bir olmayacaktır. Aralarındaki farklılıkları koruyacaklardır çünkü kültürde ortaklık söz konusu değildir.¹⁷⁹

Burada Sezer'den ilhamla dinin toplumumuzu geri bıraktığını iddia edenlere şu soru sorulabilir. Madem din de bir kültür unsurudur. O halde kültürel unsurlar değiştirilemez. Bu durumda hem Müslüman kalıp hem de nasıl batılılaşacağız?

Batı kendisini ayrı diğer toplumları ayrı kavramlarla açıklıyor. İkel toplumlar, az gelişmiş toplumlar gibi kavramlar diğerleri için üretilmiştir. Sosyal tabakalaşma, sosyal sınıf, toplumsal hareketlilik gibi kavramlar da kendi iç çatışmalarını izah için üretilmiş kavramlardandır. Bu ikinci tür kavramlar tarihi bağlamlarından koparılarak tüm toplumlara uygulanmak istenmiştir. Batı sorunlarını bu kavramlar içinde ortaya koyarken yeryüzünde elde etmiş olduğu üstünlüğü tartışma dışı bırakmaktadır.¹⁸⁰

Sosyalizm mi, kapitalizm mi Batı'nın sorunlarını çözecektir? Bu önemli tartışmanın ardından Batı için üretilmiş çözümler tüm toplumlar için geçerli sayılacaktır.¹⁸¹

Batı'nın iddiasına göre sorunlar ve çözümler toplumlar arası ilişkilerden uzak Batı toplumunun kendi özünde aranacaktır. Oysa Baykan Sezer, toplumların karşılıklı ilişkiler ve çatışmalarla şekillendiğini savunmaktadır. Türkiye'de sorunlarımızın özelliklerinin araştırılmasına ve ayrıntılarıyla tanınmasına gerek duyulmadan hazır açıklamalar ve hazır reçeteler önümüze sürülmektedir. Türkiye'nin bilinmesine gerek yoktur. Sorunlarımızın ve çözümlerinin bilinmesi tarihimizi ve ülkemizi tanımaktan öteye bir olaydır. Sezer ise herhangi bir toplumsal sorunun tarihte saklı olduğuna vurgu yapmaktadır. Ona göre Batı'nın dünya egemenliğini tartışma konusu yapmadan getirdiği açıklamalar ve çözüm önerileri haliyle sınırlı kalmaktadır.¹⁸²

Batı da düzene karşı değildir. Akılla düzeni doğrulamayı amaçlamış yeni toplumsal değişme kuramları geliştirilmiştir. İlerleme ya da değişme düzenin kendi işleyişinin sonucudur. Belki bu işleyiş sonunda Batı bazı sorunlarla karşılaşmaktadır ama sorunların çözümü de yine düzenin işleyişinde bulunacaktır. Düzen toplumsal kurumlar dizini olarak tanıtılacaktır.¹⁸³

¹⁷⁹ Sezer, Sosyolojinin Ana Başlıkları, s.128-130

¹⁸⁰ Sezer, Sosyolojinin Ana Başlıkları, s.132

¹⁸¹ Sezer, Sosyolojinin Ana Başlıkları, s.133

¹⁸² Sezer, Sosyolojinin Ana Başlıkları, s.133

¹⁸³ Sezer, Sosyolojinin Ana Başlıkları, s.142-144

Toplum konumları arasında bir kuşaktan diğerine yer değiştirmelerin sayısı abartılmış bir biçimde toplum değişmelerinin temelinde gösterilmek istenmiştir. Endüstri toplumlarında toplumsal hareketliğin endüstri öncesi toplumlara oranla daha fazla olduğu iddia edilecektir. Endüstri öncesi toplumlardan kasıt aslında Batı-dışı toplumlardır. Batı toplumları açık (sosyal hareketliliğin olduğu), Batı-dışı toplumlar da kapalı toplum sayılmıştır. Toplumsal çatışma ve çekişmelerin Batı-dışı toplumları tehdit ettiği, Batı örneğine yöneldikçe çelişkilerin artacağına yumuşayacağı iddia edilmiştir.¹⁸⁴

Batı-dışı toplumların da Batı'nın dünya egemenlik ilişkilerine katılmaları istendiği için yeni kavram ve açıklamaların Batı-dışı halklarca da benimsenmesi zorunlu olarak gösterilmiştir. Bu nedenle de Batı-dışı halklarca da sırt çevrilmeyecek yeni idealler ortaya atılacaktır. Çağdaşlaşma da önce laiklik ilkesi ile belirlenecektir. Laiklik yanında değişik ölçütler önerilmektedir. Bu ölçütler; devlet ve toplum kurumlarının etkinliği, şehir ve endüstri uygarlıklarının önceliği, toplum değişmelerini denetleme ve yönlendirmede etkinlik ve kitle iletişim araçlarının etkinlikleri, içerik ve kullandıkları tekniktir. Farklı laiklik anlayışlarının ortak yönleri; siyasetin dinden bağımsızlığının bilincine ulaşılmasıyla bu olaya bağlı olarak din adamlarının siyasi etkinliklerini yitirmeleridir.¹⁸⁵

Farklı laiklik anlayışlarının ortak yönleri, siyasetin dinden bağımsızlığı bilincine ulaşma ve din adamlarının siyasi etkinliklerini yitirmesi olunca Sezer'in Osmanlı İmparatorluğu'nda bu ikisinin de bulunduğunu iddia ettiği söylenebilir. Sezer, Osmanlı'nın geleneksel Doğu siyasetine bağlılığının bir sonucu olarak dini kuruluşları denetim altında tuttuğunu belirtmektedir. Osmanlı'da dini kuruluşlar millet sistemi ile birlikte değerlendirilmiştir. İslam milleti ve dini kuruluşları bir açıdan Ortodoks veya Ermeni milleti gibidir. İslam dini kuruluşlarının bazı ayrıcalıklara sahip olması bu kuruluşların Devlet yetkilerine tam ortak olduğu anlamına gelmez. İslam dini kuruluşları İmparatorluk içinde yalnız kendi görevleriyle sınırlı kalmıştır. Diğer dinlerde olduğu gibi İslam dini kuruluşlarında da görevler yalnızca bu din doğuşlu kişilere ayrılmış, bu kuruluşlar kendi örgütlenmeleri ve işlerinde tümüyle özgür bırakılmışlardır. Ancak Osmanlı İslamiyet'in ve Doğu'nun savunulmasını üstlendiği için fetva aracılığıyla siyasetinin İslam dini kuruluşlarına

¹⁸⁴ Sezer, Sosyolojinin Ana Başlıkları, s.146

¹⁸⁵ Sezer, Sosyolojinin Ana Başlıkları, s.147

uygunluğunu aramıştır. Buna karşılık İslamiyet içinde düzeni korumak gerekçesiyle İslam ümmetini gözetleme yetkisi Devlet elinde tutulmuş, dini kuruluşların siyasi iktidarı bölmesine izin verilmemiştir.¹⁸⁶

Batılılaşma değil çağdaşlaşma denilerek, Batı'nın yeryüzündeki etkinliğini doğrulamayı ve benimsetmeyi amaçlayarak kültür değişimleri kuramı ortaya atılmıştır. Kültür değişimleri en basit tanımına göre iki farklı toplumun karşılaşması ve ilişkileri sonucu kültür yaşamlarında görülen değişiklikleri dile getirmektedir. Kültür değişimleri üçe ayrılarak erime, kaynaşma ve tepki ya da direnmeden söz edilecektir. Çin'e sızan Türklerin durumu erime, Osmanlı'nın Batılılaşması kaynaşma sayılacaktır. Ancak bu kaynaşma bir kesimde görülecek ve bu kesimde iki kültürün kaynaşması görülürken halkla bunlar arasında kültür kopukluğu gerçekleşecektir. Egemen kültür önünde çeşitli toplulukların kimliklerini koruyabilmek ve direnme güçlerini bulabilmek için eskiye aşırı bir biçimde bağlanacaklardır.¹⁸⁷

Baykan Sezer Batı'nın hem kimliğini hem de yeryüzünde elde etmiş olduğu yeri yeni düzeninde bulduğu ve bu nedenle kendi düzenine büyük bağlılık duyduğu görüşündedir. Ancak bu düzen aynı zamanda Batı için kaygı kaynağı olmuştur. Söz konusu düzen Batı sorunlarının kaynağı olduğu gibi aynı düzenin Batı'nın yıkılışını hazırladığı öne sürülmüştür. Kapitalizmin kendi dinamikleri ile devam edeceği tezi 1930'lu yıllardaki büyük buhranla yıkılmış, Keynes'le ekonomik olaylara devlet müdahalesi başlamıştır. Batı'da XIX. yüzyılda sosyalizm kapitalizmin kaçınılmaz çöküşünün habercisi sayılmış ve kapitalizm sonrası düzenin örgütlenme biçimi olarak görülmüştür. Batı'da düzen beklentisi değişmemiş, sosyalizmle birlikte yeni anlamını kazanmıştır.¹⁸⁸

Batı, çoğulcu parlamenter düzenlerde meşrutiyetle kolayca uzlaşabilmekte ama parlamenter düzenlerden uzaklaşmaya kolayca yanaşamamaktadır. (Cumhuriyetçilikten vazgeçebilmiştir.) Özü bir kölecilik düzeninden başka bir şey olmayan Yunanlılıkta demokrasi ve insana verilen değerden söz etmeye kadar götürecekler işi ve giderek değerler üzerine kurulu bir Batı uygarlığından söz edecekler.¹⁸⁹

¹⁸⁶ Sezer, Türk Sosyolojisinin Ana Sorunları, s. 150

¹⁸⁷ Sezer, Sosyolojinin Ana Başlıkları, s.148-149

¹⁸⁸ Sezer, Sosyolojinin Ana Başlıkları, s.154

¹⁸⁹ Sezer, Sosyolojinin Ana Başlıkları, s.157

Günümüzde bütün öbür toplumların sorunları Batı ile ilişkilerinde belirlenmektedir. Bu durum Batı'nın Doğu'yu elinde tutması kendini bütün öbür topluluklara örnek göstermesi sonucudur. Batı-dışı toplumların sorunları artık tek başlarına anlam ve önemini yitirmiş bulunmaktadır. Bu sorunlar Batı ile olan ilişkilerde anlamlarını ve çözümlerini bulacaktır.¹⁹⁰

Sezer halkların sömürgecilikten bağımsızlaşması da Doğu-Batı ilişkileri çerçevesinde ele almaktadır. Ona göre bağımsızlık hareketleri çağa ve ülkeye göre farklılık arz etmektedir. Amerika ve diğer Amerika kıtası ülkelerinde bağımsızlaşma XVIII. yüzyılın sonunda başlamıştır. Burada bağımsızlaşanlar geçmişte Batı kolonyalizminin temsilcileridir. Ayrıca bu ülkelerin bağımsızlık elde ettikten sonra ülkenin yerli halklarına karşı tutumu değişmemiştir. Yöneticilerinin ana ülke ile bağlarının değişmesi ya da durumlarının daha değişik ilişkiler içinde değerlendirilmesini istemeleri bağımsızlık ilanına yol açmıştır. Yoksa bağımsızlaşan ülkeler yeni bir kültür getirmemiştir. Batı dillerini konuşmaya, Hristiyan kilisesine bağlılıklarını sürdürmüşlerdir. Olan, sömürge yönetimlerinin Avrupa'daki sömürge merkezlerinden bağımsızlaşmasıdır.¹⁹¹

Avrupa ülkelerinin XX. yüzyılda kendi aralarındaki çekişmeleri Avrupa haritasının yeniden düzenlenmesi isteğini doğurmuştur. Çağ dışı sayılan ve milletler hapisanesi olarak görülen Osmanlı ve Avusturya-Macaristan İmparatorlukları ile Rus Çarlığı dağıtılmak istenmiştir. Osmanlı'da Balkanlarda milliyetçilik akımının etkisiyle yaşanan kopuşlar, kışkırtmalar sonucu Arapların da kopuşuna neden olmuştur. Ancak bağımsızlaşan Araplar Batı ülkelerinin mandası altına girmiştir.¹⁹²

Baykan Sezer Amerika kıtasındaki sömürgelerin bağımsızlığı ile Türkiye'nin mazlum halklara da örnek olan bağımsızlık mücadelesini karşılaştırmaktadır. Anadolu Türklüğünün bütün oyunlara direnmesi sonucu Balkanlarda ve Arap ülkelerinde görülen gelişmelere karşılık gerçek bağımsızlık akımının öncüsü ve önderi olması şaşırtıcı değildir.¹⁹³

Sömürecek boş alan kalmayınca Batılı ülkeler kendi aralarında çatışmaya, sömürge halklarını birbirine karşı kışkırtmaya başlamışlardır. Bu çekişmenin başında

¹⁹⁰ Sezer, Sosyolojinin Ana Başlıkları, s.160

¹⁹¹ Sezer, Sosyolojinin Ana Başlıkları, s.162

¹⁹² Sezer, Sosyolojinin Ana Başlıkları, s.163

¹⁹³ Sezer, Sosyolojinin Ana Başlıkları, s.164

Asya'nın paylaşılması konusunda Rus-İngiliz çekişmesi gelmektedir. Tam bu çekişmenin şiddetlendiği yıllarda 1905 Rus-Japon Savaşı başlamış, savaş Japonların kesin başarısı ile sonuçlanmıştır. Japon başarısı uzun yıllardan sonra bir Hristiyan Batı devletinin savaş alanında bir Doğu ülkesi önünde yenilgisi olarak benimsenmiştir. Japonya'nın başarısının Doğu üzerindeki etkisi bu açıdan büyük olmuştur.

Amerika'nın güçlenmesi, sömürge imparatorluklarının tasfiyesi, sömürgelerin bağımsızlaşması 1950'lerden 1970'lere kadar devam etmiştir. Buna karşılık 20. yüzyıl bağımsızlık hareketlerinin daha çok siyasi alanda kaldığı, iktisadi alanda ise bağımlılığın sürdüğü eleştiri konusudur. Sezer'e göre günümüz bağımsızlık akımları (1980'ler) güçlü bir kimlik belirtisine dönüşmekte ve sanıldığına yüzeysel kalmamaktadır. Milliyetçilik Batı'da ortaya çıkmıştır ve bu çerçevedeki akımları Batı yönlendirmektedir. Bangladeş örneğinde olduğu gibi Batı bölücülük yapmakta ve kendi dışında bir merkezin güçlenmesini istememektedir. (Bangladeş'in bölünerek Pakistan'ın devlet olarak ortaya çıkarılması)¹⁹⁴ Sezer'in de kaynaklarından olan A. Toynbee Batı'da, Batılılar tarafından terk edilen ananevi dinlerden olan Hristiyanlığın yerini alan üç putun; milliyetçilik, ökümenizm (cihanşumul bir devlet kurma gayreti) ve teknisyen putlarına dikkat çekmektedir.¹⁹⁵

Batı'da ırkçılık Yahudi veya zenci düşmanlığı ile sınırlı gösterilmeye çalışılıyor. Batı kendi dışı ülkelerle her türlü yaklaşımında ırkçı eğilimler içindedir. Renge dayalı ırkçılık, kafatası ölçümleri başarısız olunca kültür öğeleri ölçüt olarak alınmak istenmiştir. Batı başta dinden yararlanmak istemiştir. Hristiyanlık dışı kalan uluslar küçük görüldüğü gibi Batı endüstri devrimini Protestanlık ahlakıyla açıklamaya girişen sosyologlara da tanık olunmuştur. Sonra başta iktisat olmak üzere başka insan bilimleri de Batı'nın ırkçı eğilimlerini destekleyecek bulgular elde etme çabasına girişmiştir. Batı kendi dışındaki uluslara, en azından tarihi gelişmede en çoğu bir seyirci yeri ayırmaktadır. Bu ulusların kendi kaderinin belirlenmesi işleminde bile etkisiz saymakta ve çağdaş bir kimlik kazanmaları için kendi değer ve tarihlerinden vazgeçmeleri gerektiğini ileri sürmektedir. Olaylara yaklaşımında Batı, ırkçı tutumunu sürdürmektedir. XIX. yüzyıldan bu yana temel ilişkiler belki

¹⁹⁴ Sezer, Sosyolojinin Ana Başlıkları, s.166

¹⁹⁵ Arnold Toybee, Tarihçi açısından Din, Ç. İbrahim Canan, Kayıhan Yayınları, İstanbul, .1978, s.323

değişmemiştir. Ancak temel ilişkilerin yol açtığı sorunlar değişmiştir. Buna bağlı olarak sosyoloji de belli değişikliğe uğramış, yeni kavram ve kuramlar geliştirmiştir. Sosyoloji temel ilişkilerle ilgilenmez görünmekte ve bu konunun kendisi için çözümlendiğini öne sürmektedir.¹⁹⁶

Ertan Eğribel, günümüzdeki ABD eksenli modernleşmenin yıkım olduğunu vurgulamaktadır. ABD egemenliği bir çıkmazdır ve Doğu güçlerinin yükselmesi günümüzde bir eksen kaymasına yol açmıştır. Hocası Baykan Sezer'den ilhamla mevcut açmazlarının ve sorunlarının çözümünün genelde Doğu'ya özelde de Türkiye'ye insanlık için tarihi bir aşamanın sözcülüğünü yapma imkânı verdiği görüşündedir. "*ABD eline geçirdiği toplumlar arası ilişkilerin denetimi ve üstünlüğü ile yetinmeyerek, bu gücü mutlaklaştırmak için Doğu ve Batı uygarlıklarının tasfiyesini, diğer deyişle tarihi kendi egemenliğiyle sonlandırmak istemektedir.*"¹⁹⁷

2.8. Baykan Sezer'in Gözünde Sosyoloji, Doğu ve Türkiye

Sezer'e göre sosyoloji Batı kökenli bir bilimdir. Bizim gerçek ilgi alanımız Türk toplumu ve Türk toplumu bilgisi olmak iddiasındaki Türk sosyolojisidir. Türk sosyolojisinde ileri sürülmüş birçok görüş Batı kaynaklıdır. Batı sosyolojisi kendi dışındaki toplumlar için değer yargıları getirmektedir. Batı sosyolojisi bilinmezden gelinemez ama Batı sosyolojisinin geliştirmiş olduğu kavram ve kuramların mutlak dogmalar olduğunu düşünemeyiz. Sosyoloji öncelikle toplumların kendilerinin bilincine varmalarıdır. Din ve felsefe topluma bazı açıklamalar getirmiştir ancak sosyoloji ile toplumlar kendi dışında herhangi bir başvuru kavramına gerek duymadan kendi günlük serüveni içinde varlığını açıklayabilmektedir. Yeni bilinçlenme olayı sonuç almaya yöneliktir yani bilimsellik görüntüsü kazanmıştır. Bu toplumları kendilerini tanıma çabalarında en büyük sıçramadır. Sosyoloji Batı'nın dünya egemenliği ile doğrudan ilgilidir. Toplum olayları üzerinde etkinlik sağlamanın bir başka kaynağı da Batı'nın günlük yaşamında geniş halk kitlelerinin toplum yaşamı üzerinde etkin olmaya başlamasıdır. Batı'da sosyolojinin kaynağının devlet felsefesi, ülkemizde de tarih bilimi olduğu ileri sürülmüştür. Sosyoloji yurdumuzda henüz aktarma bir bilim kimliğinden kurtulamamıştır. Ülkemizde devlet

¹⁹⁶ Sezer, Sosyolojinin Ana Başlıkları, s.167-168

¹⁹⁷ Ertan Eğribel, Doğu-Batı Çatışmasında Tarihi Eksen Kayması Ve Güncelliği Üzerine Bir Çerçeve, Sosyologca, 2022, Sayı 24, S.92

felsefesine benzer bir durum tarih yazıcılığında vardır. Tarihimizden bilgi edinmek, tarihimizden gerekli sonuç ve dersleri çıkarmak Türk sosyolojisinin ilk koşuludur. Sosyolojimizin kendi kimliğini kazanması gereği Türk tarihinin değişik özellikler göstermesi sonucudur. Doğu'da toplum olayları üzerinde etkili oluş toplum üstü bir varlık niteliği taşıyan devlet eliyle olmuştur. Doğu'da da tarih boyunca, zaman zaman geniş halk kitleleri ayaklanmış ve toplumun kaderi üzerinde etkili olmuştur. Ancak XIX. yüzyıl Batı Avrupa ülkelerinde görülen olaylar önemli ve farklı özellikler taşımaktadır. XIX. yüzyılda Batı'da görülen halk hareketlerini farklı kılan halkın ilk kez kendi adına kendi örgütü içinde dünya egemenliği konusunda öneri sahibi olmasıdır. Çatışan taraflar dünya egemenliğine kendi adlarına yeni bir yön vereceklerine dair iyimserlik içindedirler. Doğu'da toplumun kaderine etki edebilecek kesitler zorunlu bir biçimde devlete dönüşmüşler ve toplumda bağlı oldukları kesitlerden kopmuşlardır. Doğu'da kurulu denge sürekli olmuş, bütün çalkantılara karşılık kendi kimliği ve yapısı içinde direnmiştir. Sonuç çoğu kez yönetici kadroların değişmesi ile sınırlı kalmıştır. Doğu'da sosyolojinin temelini oluşturabilecek bilgiler yalnızca devlet görevlilerini ilgilendirir ve onlarca anlaşılır özel ve kutsal bir devlet bilgisine dönüşecektir. Doğu, Batı sosyolojisinden habersiz kalmamıştır. Ancak sosyolojiyi kendi katkılarıyla zenginleştirmek yerine doğrudan Batı'dan alınan hazır kavram ve kuramlarıyla ithal etmeyi yeğlemiştir. Türkiye'nin Doğu toplumları arasında özel bir yeri vardır. Türkiye sosyolojinin kurulmasına katılmasa da daha sosyoloji çalışmalarının başlangıcında onu yakından izlemiş ve üniversitelerinde ders olarak okutan ülkelerin başında gelmektedir. Durkheim'in etkisinde sosyoloji çalışmaları yapan Ziya Gökalp XX. yüzyılın başlarında İttihat ve Terakki Fırkası ve ardından Cumhuriyet'in en önemli ideologudur. Durkheim sosyolojisinin kendi sorunlarımızı açıklamada yeterli sayılması, kendi sosyolojimizin kuruluşu yolunda engeller yaratmıştır.¹⁹⁸

Günümüzde sosyolojiden bekleyeceğimiz toplumumuz ve tarihimize ilgili çoğu tanım ve açıklamalardan mahrum bulunuyoruz. En azından bu konularda henüz herhangi bir oy birliği söz konusu değildir. Ancak sosyolojimiz uzun bir geçmişe sahiptir. 'Türk sosyoloji tarihi'nden bahsetmemiz mümkündür. Sosyolojimiz yurdumuzun sorunlarının karşılıklarını Batı sosyolojisinde bulduğuna inanmış ve bu

¹⁹⁸ Sezer, Sosyolojinin Ana Başlıkları, s.171-180

inancı sonunda Batı'dan edindiği bilgileri aktarmaya koyulmuştur. Batı sosyolojisi yurdumuzdaki çalışmalara kaynaklık etmiştir. Fakat sosyolojinin yurdumuzdaki serüveni, kazandığı eğilimleri ancak Türkiye'nin sorunları ve bu sorunlar önünde takınılmış tutumlar ile olan ilişkilerinde gerçek anlamını bulmaktadır. Bu nedenle sosyolojimizi sorunlarımızla birlikte ele almak, başka bir deyişle Türk sosyoloji tarihi konusu üzerine eğilmek zorundayız.¹⁹⁹

XX. yüzyılın başları Türkiye'nin çeşitli sorunlarla karşılaştığı, Osmanlı İmparatorluğu'nun bu sorunlara kendi içinde çözüm yolları üretmediği yıllardır. Osmanlı İmparatorluğu'nda sorunların çözümü için artık geçmişte olduğu gibi 'altın çağ'ın yitirilmiş eski dengesinin yeniden kazanılması önerilmemektedir. Kendi içinde çözüm yollarını yitirmiş Osmanlı İmparatorluğu bakışlarını dışarıya çevirmiştir. Bakışlar elbet önce bu dönemde büyük bir ilerleme içinde olan Batı'ya yönelmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nda Batıcılığa, her şeyden önce Batı devletleri ile yeni ilişkilere girmekti. Yüzyıllar boyu aralarında hiçbir ayırım yapmadan çarpıştığı Batı devletleri birlikte başka Batı devletlerine karşı savaşılmaya başlayacaktır. Kırım Savaşı'nda Fransa ve İngiltere'nin yanında Rusya'ya karşı savaşmıştır.²⁰⁰

Yüksel Yıldırım bir çalışmasında Sezer'in izahıyla Osmanlı İmparatorluğu'nun Doğu'nun savunucusu bir asker devletten nasıl Batıcılığa, Batı'nın çıkarlarını savunur bir devlete nasıl dönüştüğünü ortaya koymaktadır: Sezer Osmanlı İmparatorluğu'nun asker devlet geleneğinin bir temsilcisi olarak Doğu'nun üretici halklarını Batı soygunu ve sömürsünden korumuştur. Devlet bu amaç için teşkilatlanmış, üretim ilişkilerini buna göre şekillendirmiştir. Böylece zamanında dünyadaki gerçek üretim merkezleri korunabilmiştir. Ancak Yeni Çağ ortalarından sonra gelişen ilişkiler bu siyasetin aksamasına yol açmıştır.²⁰¹

Sezer'e göre Batıcılığa ile birlikte dış siyasette olduğu gibi ülke içi sorunların çözümleri de Batı kurumlarının oldukları gibi yurdumuza aktarılmasında görülmüştür. Söz konusu kurumlar, çeşitli tarihi gelişme ve olayların ürünü sayılmayarak kendi özlerinde taşıdıkları değerler sonucu güçlü oldukları

¹⁹⁹ Sezer, Sosyolojinin Ana Başlıkları, s.181

²⁰⁰ Sezer, Sosyolojinin Ana Başlıkları, s.182

²⁰¹ Yüksel Yıldırım, Baykan Sezer Düşüncesinde Batıcılığa Olgusu Sosyologca Dergisi, 2023, Sayı 26, s. 165

düşünülmüştür. Türk aydınının bakış açısına göre toplumların güçleri tarihi birikimin bir ürünü olsa idi Osmanlı İmparatorluğu'nun dönemin en güçlü devleti olması gerekirdi. Oysa bütün onurlu geçmişine karşılık Osmanlı İmparatorluğu XIX. yüzyılda açmazlar içinde bulunuyordu.²⁰²

Askerlik alanında ve savaş konularında başlayan Batı'yı örnek alma olayı gelişmelerin sonunda yaşamın bütün alanlarına yayılmaya başlamıştır. Umulan sonuçların elde edilememiş olması Batılılaşma yolunda yeterince yol alınamamış olmasına yorumlanmıştır. Bu da Batı'dan yeni alıntıların yapılmasına neden olmuştur. Batılılaşma giderek Batılı gibi giyinmek, Batılı gibi yaşamaya kadar uzanacaktır. Batı yaşam biçiminin benimsenmesinden sonra sıra kaçınılmaz olarak Batılı gibi düşünmeye gelmiştir. Batıcılışma çabası sırasında sosyoloji Batı düşüncesinde gözde bir bilimdir. Bu nedenle Batıcılışma eğilimleri içinde çok kısa süre sonunda sosyoloji de tanınmaya, bilinmeye başlamıştır. Sosyolojinin düşünce yaşamımızda kendisinden öteye etkisi vardır. Her zaman bir sosyoloji öğretisi biçimini almamış bile olsa çoğu yaygın görüşler, çeşitli sosyoloji akımlarından kaynaklanmaktadır. Etkin kurumlarda Ziya Gökalp, Prens Sabahattin, Necmettin Sadak, Behice Boran gibi sosyologlar rol almıştır.²⁰³

XIX. yüzyılda Batı'da olduğu gibi Osmanlı İmparatorluğu da yeni bir kimlik arayışı içindedir. Eski kimliğini bırakıp bir Batı devleti olmak isteğindedir. Batı kimliğini tanıtan ve Batı bilinci özelliği taşıyan sosyoloji Türkiye'de ilgi uyandırmıştır. Bilgilerinden dolayı sosyologlarımız önem kazanacak, hangi alanlarda hangi kurumları almamız ve bu kurumları hangi özelliklerine özen göstermemiz gerektiği konularında yol göstericilik yapacaklardır.²⁰⁴

Bütün sorunlarımızın kaynağında bilgisizlik bulunduğu ve 'cehaletimizi' yenmekle ancak kalkınmamızı gerçekleştireceğimiz görüşü bugün de yaygındır. Türkiye'de sorun ve çözümler bilgisinin övgüsü yapılırken sosyolojimize düşen, yurdumuzda konu ile ilgili bilgi yetersizliklerini nedenleri ve koşullarını ile açıklamaktı. Bu yapılmamıştır. Bunun sonucunda sosyoloji yurdumuzda bir yurttaşlık bilgisi ya da uygarlık öğretisi düzeyini aşamamıştır.²⁰⁵

²⁰² Sezer, Sosyolojinin Ana Başlıkları, s.182-183

²⁰³ Sezer, Sosyolojinin Ana Başlıkları, s.183

²⁰⁴ Sezer, Sosyolojinin Ana Başlıkları, s.185

²⁰⁵ Sezer, Sosyolojinin Ana Başlıkları, s.186

Osmanlı (III. Selim) kendi kurumlarının çökertilmesini (Yeniçeri Ocağının lağvı) hayırlı olay, 'vakayı hayriye' olarak adlandırmıştır. Osmanlı'yla ilişkilerinden memnun olmayan bazı Batılı ülkeler Yakın Doğu'daki etkinliklerini artırabilmek için Osmanlı İmparatorluğu ile ayrıcalıklı bir ilişki kurmayı gözetecilerdir. Bu amaçla yenileşme girişimlerinde görev verilmeyen muhalefetteki aydınlardan yararlanma yoluna gideceklerdir. Böylece yenileşme yanlısı aydınlarımız arasında hangi Batı devletinin dostluğunu ve yol göstericiliğini seçmemiz konusunda büyük bir tartışma başlayacaktır. I. Dünya Savaşı öncesi ve sırasında aydınlar arasında bütün sorun savaşa Almanlar ya da İngilizler yanında katılmamız olmuştur.²⁰⁶

Devrim ve Napolyon döneminden itibaren Osmanlı üzerinde etkinlik kurmak isteyen Fransa ve Paris muhalif aydınlarımız için ikinci bir yurt olmuştur. Bu aydınlar Fransız düşüncesi ve sosyoloji ile çabucak bir bağ kurmuş ve yurdumuza bu düşünceleri aktarmışlardır. Prens Sabahattin Le Play'nin, Ziya Gökalp E. Durkheim'in savunucusu olmuştur. Gökalp İttihat ve Terakki'nin fikir babalığını yaparken, Prens Sabahattin bu partinin en büyük muhaliflerindedir.²⁰⁷

Ali Erkul, Sezgin Kızılcılık'in kitabına yazdığı girişte bu durumun sosyolojideki karşılığına vurgu yaparak Osmanlı'nın son dönemi ve Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde "...biri *Le Play Okulu çizgisinde sosyoloji yapan Prens Sabahattin ve Mehmet Ali Şevki, diğeri ise Comte-Durkheim çizgisinde sosyoloji yapan Ziya Gökalp, Mehmet İzzet gibi iki sosyoloji akımının kendini kabul ettir*"diğinden söz etmektedir.²⁰⁸

II. Dünya Savaşı'ndan sonra Amerikan sosyolojisinin etkisi görülür ancak bu etki Fransız sosyolojisinin etkisi düzeyinde değildir. Çünkü Türkiye artık kimliğini bulmuş ve temel seçimlerini yapmış bir ülkedir. Türkiye seçimlerini tartışmaya yer vermeyecek biçimde gerçekleştirince Batı'dan aktarma bu sosyoloji yalnızca öğrenilmesi gerekli bir bilgi niteliğine bürünmüştür. Bu durumda yurdumuzda sosyoloji varlığını ancak üniversite çevresi içinde ve üniversitenin koruması altında sürdürebilmiştir.²⁰⁹

²⁰⁶ Sezer, *Sosyolojinin Ana Başlıkları*, s.188

²⁰⁷ Sezer, *Sosyolojinin Ana Başlıkları*, s.190

²⁰⁸ Sezgin Kızılcılık, *Baykan Sezer'in Sosyoloji Anlayışı*, Anı Yayıncılık, Ankara, 2000, s.15

²⁰⁹ Sezer, *Sosyolojinin Ana Başlıkları*, s.191

Yüksel Yıldırım Sezer'in çalışmalarından yola çıkarak, sebepleri ve çeşitli aşamaları ile Batıcılışmanın üç aşaması olduğunu vurgulamaktadır. "*Askeri alanda yapılan girişimler (Nizam-ı Cedid Batıcılışması), İdari alanda yapılan girişimler (Tanzimat Batıcılışması) Batıcılışmanın halka yayılması (Cumhuriyet Dönemi Batıcılışması.*"²¹⁰

Batıcılışma çalışmalarından dolayı Sezer'in üzerinde durduğu düşünürlerimizden biri de Niyazi Berkes'tir. Gökhan V. Göktürk de Sezer ve Berkes'in Osmanlı toplum yapısı ve Batılılaşma ile ilgili görüşlerini karşılaştırdığı çalışmasında iki sosyologun görüşlerinde bazı benzerlikler ve ayrılıklar tespit eder. Berkes de Sezer gibi Osmanlı mirasının feodalizm olarak nitelendirilemeyeceğini ifade eder. Hatta Berkes. Osmanlı devlet yapısının teokrasi ve tiranlık da olamayacağını savunarak Osmanlı'yı Siyasaca Doğu despotizmi, dince Sünni halifeliği diye vasıflandırır. Sezer buna da karşı çıkarak "...Osmanlı'nın tek bir model üzerinden açıklanamayacağını önemle altını çizmektedir."²¹¹

2.9. Baykan Sezer'e Göre Türkiye'de Sosyolojinin Başlıca Konuları

Köy, (Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde milletin temel unsurlarının köyde bulunabileceği düşünülmüş, biraz da etnografyanın etkisi ile köy konusu sosyologlarımızın ilgisini çekmiş daha sonra köy ve değerleri ilerlemeye engel sayılınca bu ilgi zayıflamıştır) Kimlik arama çabaları (Osmanlı'nın yıkılışı, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yılları), Üç tarzı siyaset: Osmanlılık, (Osmanlılık Batı'ya karşı açılmış bir cephe değil, stratejik konumunu kullanarak yeni dünya dengesinde yer edinmek çabası) İslamcılık, (İslam dünyası içindeki eşi bulunmaz yerimizden yararlanma çabası), Türkçülük (Yeryüzüne yayılmış Türk halkları ile yakın bağlarımızı değerlendirmek). Üç siyaset tarzı da görmek istediği siyaseti imparatorluğun ayakta kalmasına hizmet edebileceği için benimsemişti. İsmail Gaspıralı gibi Rusya Türkleri Türkçülükte önderdir. Almanya ve Fransa'nın Rusya Türklerine ilgisi vardır. Türkler kullanılarak Rusya'nın Hindistan'a yürüyüşü engellenmek istenmiştir. Almanya Orta Asya tarihi ve Turcologie çalışmalarının merkezi haline gelmiştir. Rus yazarlar da Orta Asya ile ilgilenmektedir. Bu üç

²¹⁰ Yüksel Yıldırım, Baykan Sezer Düşüncesinde Batıcılışma Olgusu Sosyologca Dergisi, 2023, Sayı 26, s.172

²¹¹ Gökhan V. Köktürk, Baykan Sezer ve Niyazi Berkes'in Osmanlı Toplum Yapısı ve Batılılaşma İle ilgili Görüşlerinin Karşılaştırılmalı Bir Değerlendirilmesi, Hacettepe Ü. Türkiyat araştırmaları Dergisi, 2004 Sayı 1

siyasetin dışında bir başka eğilim de Batıcılıştır. Ziya Gökalp'te Osmanlılık devre dışı kalarak Türkleşmek, İslamlaşmak, muasırlaşmak üç temel ilkeye dönüşüyor. Almanya'nın desteği ile I. Dünya Savaşı yıllarında Pan-Türkist ve Pan-İslamist siyasetler uygulamaya çalışılmıştır. Savaş sırasında bile bu iki siyasetin kaynaştırılma yolu aranmayacak, ayrı ayrı sürdürülecektir. Osmanlı'nın yıkılışı, yeni Türk devletinin kuruluşu, Turancılığın uzak hedef sayılarak rafa kaldırılmasına, Anadolu Türklüğü görüşünün öne çıkmasına yol açmıştır. 'Türkçülüğün Esasları' eseriyle Z. Gökalp artık Osmanlılığı tanımlayan her şeyi kötü olarak göstermiştir. Tekin Alp, Mehmet İzzet gibi düşünürlere göre yeni Cumhuriyet Osmanlı İmparatorluğu'nun bütün yanlışlarını düzelterek varlığını sürdürecektir. Osmanlı teokratik, Türkiye Cumhuriyeti laik sayılarak teokrasi üzerine yoğun eleştiriler yapılacaktır. Osmanlı İmparatorluğu Kur'an yasalarına göre yönetilir bir İslam devleti sayılarak doğrudan İslamiyet eleştirilmeye başlanacaktır. Dinler arası bir ayırım yapıp İslamiyet'in tutucu, en azından ilerlemeye engel bir din olduğu söylenecektir. İslamiyet içinde Türklerin yücelikleri anlatılacak Anadolu Türklerinin Türklüklerini İslamiyet görüntüsü altında güçlü Şamanlık izlerini korumuş olmakla sürdürdükleri öne sürülecektir. Orta Asya Türk tarihine önem verilmeye, Osmanlı ile Türk'ü ayırmaya özen gösterilmeye başlanmıştır. Bu çabanın amacı İslamiyet'ten bağımsız bir Türk kimliği geliştirmektir. 'Güneş dil kuramı' ve 'göçler tezi' modasını yitirse de dilde tasfiyecilik ise belki günümüzde de sürmektedir. Ancak aşırılık suçlamasıyla eleştirilere hedef olmaktadır. Kültür ve uygarlık kuramı ile bu çevrelerde Osmanlılık sorununa bir karşılık bulunduğu gibi girişimlerimize de kuramsal bir temel getirilecektir.²¹²

²¹² Sezer, Sosyolojinin Ana Başlıkları, s.192 ve sonrası

III. BÖLÜM

BAYKAN SEZER'DE DİN

Sezer'de din konusuna başlamadan önce onun hem yararlandığı hem de eleştirilerine konu olan bazı sosyologlar açısından din konusunu tartışmakta fayda var. Sezer'in günümüz Batı sosyolojisinin kimliğini büyük ölçüde Durkheim ve Weber'e borçlu olduğunu²¹³ söylemesi bu yaklaşımımızı destekler.

Baykan Sezer günümüz Batı sosyolojisinin kimliğini büyük ölçüde Durkheim ve Weber'e borçlu olduğunu savunmaktadır. Sosyolojinin kendi kuralları ile bağımsız bir bilim oluşunun Durkheim sayesinde, temel eğilimlerinin ise Weber'in etkisinin bir sonucu olduğunu kabul etmektedir. Bu iki düşünürün sosyoloji içindeki etkinliklerinin yanında başka ortak yönleri de bulunmaktadır. Söz gelişi her ikisi de din konusunu ele almıştır. Bu konuda bağımsız birer eserleri vardır.²¹⁴ Bu sosyologların din konusunu ele almaları rastlantı sonucu değildir. Marks dini bir alt yapı kurumu olan ekonomik uğraşların belirlediği bir üst yapı kurumu olarak savunmuştu. Bu iki yazar Marks karşıtı olduklarından din olayına el atmak yolunu seçmişlerdir.²¹⁵

Din konusunda ilk bağımsız eseri yazan sosyolog olarak bilinen Durkheim'dan başlamak gerekirse o öncelikle esas olarak yanlış bir din yoktur, "*Bütün dinler, kendilerine göre doğrudurlar. Hepsi, beşeriyetin verili şartlarını, farklı yollarda da olsa yerine getirirler. Şüphesiz, dinleri hiyerarşik olarak bir sıraya dizmek mümkündür.*" demektedir.²¹⁶ İlkel dinleri tercih etmesinin nedeninin onların üstünlüğünden ziyade metodik olduğunu belirtmektedir.²¹⁷

Durkheim mümkün olduğunca bütün dinleri içerisine alabilecek büyü gibi din sayılamayacak yapıları da dışarıda bırakmaya yarayacak bir din tanımı yapmaya çalışmıştır. Dinin ayırt edici özelliklerinden biri 'tabiatüstü' düşüncesidir.²¹⁸ Bir diğeri 'Tanrı'dır. Tanrısız dinler düşünüldüğünde onun yerine 'manevi varlıklar'

²¹³ Sezer, Sosyolojinin Ana Başlıkları, s.111

²¹⁴ Sezer, Sosyolojinin Ana Başlıkları, s.111

²¹⁵ Sezer, Sosyolojinin Ana Başlıkları, s.112

²¹⁶ Durkheim, Dini Hayatın İlkel Biçimleri, s.19

²¹⁷ Durkheim, Dini Hayatın İlkel Biçimleri, s.19

²¹⁸ Durkheim, Dini Hayatın İlkel Biçimleri, s.44

terimini koyar. ²¹⁹*Din, parçalardan oluşmuş bir bütün -mitlerden, dogmalardan, ayinlerden ve törenlerden ibaret, az çok girift bir sistem- olmasına rağmen, bir tür bölünmesi mümkün olmayan varlık teşekkül ediyormuş gibi faaliyet gösterir.*²²⁰ Dini fenomenleri inançlar ve ayinler diye ikiye ayırır. ²²¹ İster basit olsun ister karmaşık bütün dinler evreni kutsal (sacred) ve din dışı (profane) diye ikiye ayırır.²²²

Durkheim dinin aslının inançlar olduğunu, bu inançları kabul eden ve inançların gereği olan amelleri gerçekleştiren bir grubun olduğunu, inançların grubun birliğini sağladığını vurgular. Ona göre grubu oluşturan bireyler ortak inançları nedeniyle diğer grup üyelerine bağlılık hissederler. Bu bireyler kutsal din dışı ile ilişkilerinde ortaklık olduğu için onları birleştiren bir kilise/cemaat meydana getirirler. "*Tarihte, kilisesi/ cemaati olmayan hiçbir din yoktur.*"²²³

Durkheim bu analiz sürecinden sonra din sosyolojisinde uzun süre kabul gördüğünün iddia edilebileceği bir din tanımı ortaya koyar. "*Bir din, kutsalla, yani diğerlerinden ayrılmış ve yasaklanmış şeyle ilgili inançlar ve amellerden oluşan tutarlı bir sistemdir. Bu inançlar ve ameller, kendilerine inanan bütün insanları kilise/cemaat diye isimlendirilen tek manevi bir toplum halinde bir araya getirir.*"²²⁴

Sezer'in öğrencilerinden Ayşe Azman, hocası Baykan Sezer'i din sosyolojisi açısından bir değerlendirmeye tabi tutuyor. Hocanın "Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı" kitabı çapında bir kitabın yazılmadığını belirterek Sezer'in temel tezlerinden olan olguların ve kurumların toplumlar arası ilişkilerin etkisiyle oluştuğu yönündeki tezinin din olgusunu anlamada nasıl yardımcı olduğunu açıklıyor. Azman'a göre din sosyolojisinde Türkiye'de çoğunlukla Batı kaynaklı kuramsal bakış açısının tekrarına oldukça sık rastlanır. Sezer'in "Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı" adlı kitabının kendisine din konusunu uygarlıklar ve toplumlar arası ilişkilere yerleştirme imkanı verdiğini ifade etmektedir.²²⁵

²¹⁹ Durkheim, Dini Hayatın İlkel Biçimleri, s.49

²²⁰ Durkheim, Dini Hayatın İlkel Biçimleri, s.56

²²¹ Durkheim, Dini Hayatın İlkel Biçimleri, s.56

²²² Durkheim, Dini Hayatın İlkel Biçimleri, s.56

²²³ Durkheim, Dini Hayatın İlkel Biçimleri, s.64

²²⁴ Durkheim, Dini Hayatın İlkel Biçimleri, s.67

²²⁵ Ayşe Azman, Hocam Baykan Sezer Ve Düşünsel Gelişimim, Sosyologca Dergisi, 2022, Sayı 24, s.

3.1. Sosyoloji ve Din

Baykan Sezer, "Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı" adlı çalışmasına da sosyoloji bilimini tartışarak başlar. Toplumlar yüzyıllar boyunca birçok sıkıntılar ve bunalımlar geçirdiği halde neden acaba sosyoloji daha önceki çağlarda doğmamış da ancak XIX. yüzyılda ışığa kavuşabilmiştir? Sezer bu sorunun cevabını Batı burjuva ihtilallerinin özelliklerinde aramak gerektiği görüşündedir. Burjuva ihtilallerinde halk ilk kez doğrudan doğruya kendi kaderinde etkili olmuştur. Halk etkili, bilinçli ve örgütlenmiş olarak tarih sahnesine çıkabilmiştir.²²⁶

Bu imkân ve güçten önce sosyalizm sonra da sosyoloji yararlanmak istemiştir. Sosyoloji sosyalizme tepki olarak ortaya çıkmıştır. Sosyolojinin yolunu sosyal değişimin daha geniş kitlelere ve daha belirgin bir biçimde yayılması açmıştır. Sosyolojinin yolunu burjuva ihtilalleri açtığı gibi bu ihtilallerin temelinde de endüstri devrimi vardır. Bu nedenle sosyolojinin birincil konusu endüstri devrimi, devrimin doğurduğu insan ilişkileri ve endüstri devriminin oluşturduğu sorunlar olmuştur. Sosyoloji bütün gelişmesi boyunca endüstri sorunlarının çözümüyle uğraşacaktır. Sosyolojinin önde gelen amacı endüstri toplumlarının övgüsü ve savunması olmuştur.²²⁷

Baykan Sezer XIX. yüzyılda örgütlü ve bilinçli halk kitlelerinin kendi kaderlerini belirlemek üzere harekete geçtiğini, burjuva devrimlerinin, sosyalizmin ve nihayetinde sosyolojinin buradan doğduğunu vurgulamaktadır. Araştırmacının merak ettiği madem bilinçli ve örgütlü bir halk kitlesi var o zaman niçin proletaryanın sorunlarının anlaşılması ve çözümü değil de endüstride verimlilik ön plana çıkmıştır?

Sezer'in tespitine göre sosyolojinin endüstriden sonra ikinci imtiyazlı konusu dindir. Endüstri olayının kendi özünde dine karşı bir niteliği olduğunu düşünür. Batı düşüncesinde endüstrinin yayılmasıyla din sorunu ikinci plana itilmiştir. A. Comte, St. Simon ve K. Marks gibi sistematik düşünörlere göre sosyolojinin ortaya çıkışıyla din aşılmasıdır. Yine de Sezer, Durkheim'dan başlayarak bütöncöl (sistematik) sosyologların sık sık din konusuna eğilerek kendi kuramlarını kurmaya çalıştıklarını ifade eder. Yurdumuzda da durum farklı değildir. Sosyolojimizin kurucusu sayılan

²²⁶ Baykan Sezer, Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı, İÜ edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1981, s.14

²²⁷ Sezer, Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı, s.14

Z. Gökalp'in üzerinde durduğu önemli konulardan birisi de dindir. Gökalp'in Darülfünun'da verdiği ilk derslerden biri de din sosyolojisi ile ilgilidir.²²⁸

Sezer din ile endüstri konularının birbiriyle bağlantılı mı yoksa bu iki konunun sosyologların özel ilgisi sonucu mu karşımıza çıktığını sorgular. Bütüncül sosyologların²²⁹ din konusuna eğildiklerini, Watson, Taylor ve Moreno gibi mikro sosyoloji alanında çalışan sosyologların din konusunu bilmezden geldiklerini belirtir. Batı sosyolojisi endüstri konusunun yanında din konusuna eğilmesi rastgele değildir. Bütüncül görüşler Batı sorunlarının sadece Batı iç ilişkileri ile çözülemeyeceğini, Batı'nın dünya üzerinde sürdürdüğü egemenlik ilişkilerinin önemli olduğunu sezinlemişlerdir.²³⁰

Batı diğer toplumlarla olan egemenlik ilişkilerini tanıyabilmek için bu toplumları onların dini üzerinden tanımaya yönelecektir. Ancak bu din, sömürgeci olarak girdikleri Afrika ve Asya ülkelerinde karşılaştıkları ilkel dinlerdir. Yoksa din olayının genel olarak açıklanması söz konusu değildir. Durkheim'in "Din Hayatının İlkel Şekilleri" kitabı bu eğilimin en belirgin örneğidir. Bu örneğe etnografların çalışmaları da eklenebilir. Farklı olarak M. Weber Hristiyanlığı, Protestanlığı ele almıştır. O din konusunu endüstrileşmiş toplumları diğer toplumlarla karşılaştırma açısından değerlendirmektedir. Marks'ın dine olan ilgisi endüstriyle bağlantılıdır.²³¹

Burada yeri gelmişken Durkheim'in ilkel dinden ne kastettiğine ve neden gününün dinlerini değil de ilkel dinleri ele aldığına bakmakta yarar var. Durkheim niçin ilkel dinleri seçtiğini şöyle izah ediyor. "Ancak niçin, bu ilkel dinlere bir tür üstünlük vermeli? Araştırmamızın bir konusu olarak başkalarını değil de niçin onları seçmeliyiz? Bu seçim, yalnızca metotla ilgili gerekçelerden kaynaklanmaktadır; başka bir şeyden değil."²³²

Durkheim'a göre modern dinleri anlamak için onları tarihi süreç içerisinde aşama aşama izlemeliyiz. Yukarıda da belirtildiği gibi Durkheim, tarihsel analizi dinleri anlamak için yegâne araç olarak görmektedir.²³³

²²⁸ Sezer, Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı, s.15

²²⁹ Sezer sistematik terimi yerine bütüncül terimini tercih etmektedir.

²³⁰ Sezer, Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı, s.16

²³¹ Sezer, Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı, s.17

²³² Emile Durkheim, Dini Hayatın İlkel Biçimleri, Ataç Yayınları, 2005, İstanbul, s.19

²³³ Durkheim, Dini Hayatın İlkel Biçimleri, s. 20

Durkheim da Sezer gibi sosyolojik bir olguyu açıklayabilmek için tarihe müracaat etmek gerektiğini savunmaktadır. Sezer'den farklı olarak Durkheim, dinlerin ilk ve en saf hali olarak gördüğü Avustralya yerlilerinin dinlerini incelerken tarihten daha çok çağdaşları olan etnografların ve beşeri antropologların eserlerine başvurmaktadır.

Peki, Baykan Sezer din konusunu niçin ele almaktadır. O Batılı sosyoloji ustaları tarafından ilgi gösterildiği için veya Batı sosyolojisinden dersimizi aldığımızdan, batı sosyolojisini öğrendiğimizi kanıtlayabilmek için din konusuna eğilmemektedir. Sezer'in görüş açısı farklıdır. Sezer dini, endüstri devrimi ile yeryüzünde kurulan toplumlar arası yeni ilişkileri kavrayabilmemize yardımcı olabilecek en önemli kesit olarak görmektedir. Batı'nın bize verdiği yerin dışında bu ilişkiler içerisindeki gerçek yerimizi kavrayabilmemize yardımcı olması açısından din konusu üzerine eğilmektedir. Sosyologumuz bu amacını gerçekleştirme imkânlarını "Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı" adli eserinde yoklamaktadır.²³⁴

Sezer başlangıçta bütüncü sosyologların dine bakışının günümüzde etkin olan mikro sosyoloji ile değiştiğini, sosyolojinin Batı'yı dolayısıyla Hristiyanlığı tartışma konusu yapmak istemediğini zaman zaman vurgulamaktadır. Mikro sosyologlar diğer konularda olduğu gibi Hristiyanlık söz konusu olduğunda da bu dinin uygulaması, pratiği ve kiliseye gidiş gelişlerin araştırılması ile yetinmektedir. Sezer dine bu türlü bir yaklaşımı ne ilgi çekici ne de yararlı bulmaktadır. Türk sosyologlarını umutsuzluğa düşürecek başka bir olay da Cumhuriyetin ilk yıllarında genel olarak dine özel olarak da İslamiyet'e karşı olan olumsuz tutumdur. Konu üzerinde en basit araştırmalar bile henüz yapılmamış, din sosyolojisinin terminolojisi saptanmamış, İslamiyet'te çeşitli kavramların anlamları açıklık kazanmamıştır.²³⁵

Sezer'in "Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı" kitabının yayımlanmasından bu yana geçen kırk küsur yıl içerisinde şüphesiz din sosyolojisi alanında önemli ve çok sayıda araştırma yapılmıştır ancak bu araştırmaların mikro sosyoloji alanındaki alan araştırmaları olduğu aşikârdır. Sezer önceki bölümlerde değinildiği gibi olaya sistematik yaklaşılması, araştırma konuları ile ilgili kavramlara açıklık getirilmesi, temel kuramların oluşturulması, meselelerin Doğu-Batı çatışması gibi bir temel

²³⁴ Sezer, Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı, s.17

²³⁵ Sezer, Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı, s.18

eksene oturtulması ve en önemlisi de Batı'da üretilen bilgilerin Türk tarihi ve toplumu çıkarları süzgecinden geçirilmesinden yanadır.²³⁶

Türkiye'de din sosyolojisi, yapılan araştırmalar sonucu değil Batı'da yapıldığı için yurdumuza aktarılmıştır. Ülkemizde din üzerine yapılan bir iki sosyoloji ya da felsefe araştırması da İslamiyet'le değil Yunan mitolojisi ve Hristiyanlıkla ilgilidir.²³⁷

3.2. Din Sosyolojisinde Kavramlaştırmanın Önemi

Sezer daha başlangıçta din sosyolojisi yapmanın en çetin zorluklarından birinin farkındadır. Din üzerinde yapılacak kavramlaştırma girişimlerinin ancak araştırmacının elden geldiğince kendisini konu dışında tutmasıyla mümkündür. Böyle bir koşul araştırmacının dini inanç ve tutumuyla sınırlanmaktadır.²³⁸

Sosyolojinin ve din sosyolojisinin kurucularından olan Durkheim da kavramlaştırmanın öneminden bahsetmekte ve sosyolojideki tanımlamaların felsefedekinden farklı olması gerektiğini vurgulamaktadır. Ona göre felsefede mantıki akıl yürütmelerle kavramlaştırmalar yapılmaktadır. Oysa sosyolojide olay ve olgulardan yola çıkmak gereklidir. Ona göre bir dinin öğelerini belirlemek faydalıdır ancak genelde dinin ne olduğunu bilmek daha faydalıdır. Felsefecilerin bu genel kavramlara merakları boşuna değildir çünkü bu genel açıklamalar bütün insanlığı ilgilendirir. Durkheim, felsefecilerin meseleyi çözmek için kullandıkları yöntemi sırf mantıki olmaları nedeniyle eleştirmekte ve onları kendi modellerine uyan dinlerden ödünç aldıkları örnekleri kullanarak fikirlerini temellendirmekle suçlamaktadır. Ancak sırf zihni spekülasyonlara dayanan yöntemin terk edilmesi gerekse de sosyolojide tanım problemi varlığını sürdürmektedir.²³⁹

Din, sosyolojinin üzerine ilgi gösterdiği olaylar içerisinde kendisine açıklama getiren tek olaydır. Her din farklı ölçü ve sınırdadır da olsa kendi açıklamasını içinde taşımaktadır. İslamiyet sosyolojinin kendi üzerine ilgiyi serbest bırakmasına rağmen Hristiyanlık bu ilgiyi yasaklamaktadır. Hristiyanlık öğretisi insanoğlunun bu tür konular üzerine kafa yormasının yersizliği üzerine kurulmuştur. Dinin açıklanmak için sosyolojiye ihtiyacı yoktur. O bugün de sosyoloji dışında kendini

²³⁶ Sezer, Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı, s.18-19

²³⁷ Sezer, Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı, s.19

²³⁸ Sezer, Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı, s.19

²³⁹ Durkheim, Dini Hayatın İlkel Biçimleri, s.22

tanımlayabilmekte ve anlamını bulabilmektedir. Bu tanım ve anlamın toplumsal bir karşılığı vardır. Aynı zamanda toplum yaşamında büyük bir etkiye sahiptir. Sezer bu etkinin yanında dini mükemmel bir toplum olayı saymamaktadır. Din sadece bir inanç sorunu ya da Tanrı ile insan arasında geçen bir olay değildir. Bu çerçevede peygamberler öyle varsayılsa da kişilikleri ve toplumsal ilişkileri sosyolojinin açıklama imkânlarını aşan liderler olarak görülmemelidir.²⁴⁰

Sezer araştırmasının başında bir din tanımı yapmaktan kaçınsa da dini, bağlı bulunduğu toplumu açıklayan bir olay olarak gördüğünü ifade etmektedir. Din bir bilinçlenme biçimi, dile getirdiği olayların toplumsal olarak aldıkları ifade biçimlerinden birisidir. Peygamberlerin tarihteki yerini ancak açıklanamayan olayları açıklamaya çalışan kişisel parıltılar gösteren kişiler olarak kavrayabilmemiz mümkündür.²⁴¹

Bu aşamada sosyologumuz peygamberlerle bilim adamlarını ve sanatçıları karşılaştırmaktadır. Bilim adamları ile peygamberlerin farklarını vurgularken sanatçılarla benzerliklerini belirtmektedir. Bilim adamlarının açıklamaları kısa sürede topluma mal olup toplumsallaşırken peygamberlerin ve sanatçıların ortaya koydukları kişiseldir, psikolojik yönleri vardır. Bu kişisel çabayı kendi sorunları karşısında bilinçlenme ve eldeki bilgilerle sorunlara karşılık getirebilme çabası olarak görmek gerekir. Sezer, söz konusu toplumun anlaşılması olunca konuyu sanatçı ya da peygamberlerin psikolojisi yerine sanat ve din sosyolojisinin daha iyi aydınlatabileceği görüşündedir.²⁴²

Din, bilim ve felsefenin birbiriyle etkileşimi, bunlardan hangisinin başlangıç olduğu, fark ve benzerlikleri Baykan Sezer'in meselesi olduğu gibi kurucu sosyologların da meselesidir. Durkheim bilginin içeriğinin olduğu gibi bilginin işlendiği şeklin de yani yöntemin de dinden doğduğunu göstermeye çalışmıştır. Ona göre insanlar yalnızca bilginin içeriğini değil yöntemini de dine borçludurlar. İnsanların kendilerini ve içinde yaşadıkları dünyayı anlamak için oluşturdukları ilk sistemler din kökenlidir. Bütün dinler evrenin yaratılışı ve Tanrı konusunda değerlendirmeler içerir. Bilim ve felsefenin dinden doğmuş olması bu ikisinin vazifesinin başlangıçta din tarafından yerine getirilmesinden kaynaklanmaktadır. Din, bilim ve felsefeden daha önce beşeri

²⁴⁰ Sezer, Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı, s.19

²⁴¹ Sezer, Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı, s.19

²⁴² Sezer, Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı, s.20

düşünceyi ortaya attığı fikirlerle hem zenginleştirmiş hem de şekillenmesine yardımcı olmuştur. İnsanlık hem bilginin içeriğini hem de işlendiği yöntemi dine borçludur.²⁴³ Aşağıda açıklanacağı gibi Batılı sosyologlar için bu din Hristiyanlıktır.

Sezer, dini vahiy boyutundan ziyade topluma etkisi ve toplumsal olma boyutu ile ele almaktadır. Kendisinde pozitivism çizgisinin devam ettiği söylenebilir. Bu noktada Sezer, yanlış anlaşılmanın önünü kesmek için sosyolojide dinin özünün, kendisinin araştırma konusu olmadığına vurgu yapıyor. Sosyoloji çoğu kez dini açıklamaya çalışırken aslında bu vesileyle başka toplumsal olayları açıklamaya çabalamaktadır. Yazarımız mevcut din sosyolojisinin bir Hristiyanlık sosyolojisi olduğunun mahzurlarının farkındadır. Batı'da din sosyolojisi Hristiyanlık teolojisi içerisinde üretilmiş kavram ve tanımlara dayanarak kendisine belli bir çerçeve kurmuştur.²⁴⁴

Baykan Sezer tüm araştırma serüveninde olduğu gibi din söz konusu olduğunda da tarihe başvurmuştur. Ortaçağ, Batı için bütün alanlarda geri çekilmeyi ifade ettiği halde İslamiyet'in dünya egemenliğine oynayan güçlerin başında geldiğini gösteren bir çağdır. Bu üstünlük İslamiyet'te büyük bir hoşgörüyü yol açmıştır. İslamiyet üstünlüğünden dolayı fikir akımlarına karşı tedbir alma gereği duymamış, Hristiyanlık ise kendi kendisini doğrulamak ve kaybettiği egemenliği düşünce düzeyinde kurmak zorunda kalmıştır. XIX. yüzyılda Hristiyanlık eksiksiz bir görünüş içerisindeyken bazı dogmaları tartışma konusu olmaktan çıkmıştır. İslamiyet için aynı çaba günümüzde söz konusu edilebilir.²⁴⁵

Kavramlaştırmanın kökeninde Durkheim'a göre din vardır. Kavramların dini, bu yüzden de toplumsal bir kökeni vardır. Keza hem Durkheim hem de Sezer din olgusunu toplumsal temellerle açıklarlar. Her ikisi için de kavramlaştırmanın temelinde olan din Hristiyanlıktır. Tabii Sezer bu durumu eleştirir.

Durkheim kavramlaştırmanın kökeninde dinin, ondan önce de toplumun olmasını temellendirmek amacıyla uzaya ait zihinsel düzenlemelerin toplumun organizasyonuna göre yapıldığı görüşündedir. Uzaya dair tasavvurlar toplumsal

²⁴³ Durkheim, Dini Hayatın İlk Biçimleri, s.26

²⁴⁴ Sezer, Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı, s.21

²⁴⁵ Sezer, Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı, s.22

yapının bir yansımasından ibarettir. Sağ ve sol ayırımının dahi sosyal bir mesele olması, insanın doğasından kaynaklanmaması olasıdır.²⁴⁶

Sosyoloji din konusundaki kavramlaştırmalarını Hristiyanlığı baz alarak yaparken İslamiyet dine kendine has bir bakış açısı getirmektedir. İslamiyet öncelikle dinleri hak ve batıl dinler olarak ikiye ayırır. Hak dinler Allah inanışına bağlı, bütün insanlığa yönelmiş, vahye dayalı, bir peygamberin tebliğ ettiği dinlerdir. Semavi din olarak kabul edilen mensuplarının ehli kitap olarak görüldüğü Yahudilik, Hristiyanlık ve İslamiyet hak dindir ancak İslamiyet haricindekiler tahrif olmuştur.²⁴⁷

*"İslamiyet'e göre din tekdir ve o İslamdır. 'Şüphesiz ki Allah yanında din İslamdır.' (Al-i İmran 19) zaman içinde ve çeşitli yerlerde, birçok ad altında inançlar görülmüştür. Ama bir ana kanal ve tevhit inancı daima mevcut olmuştur. En son ve en mükemmel şeklini İslamiyetle bulmuştur. Bu duruma göre İslamiyet, yepyeni, bambaşka, kendinden öncekilerle hiçbir ilgisi olmayan bir din değildir. Bozulmuşlukları ve uzaklaşmaları düzelten, en son şekil ve zirvedir."*²⁴⁸

3.3. Temel Etken Din Mi Ekonomi Mi?

Sezer günümüzde toplum ilişkilerine, kazandıkları yeni boyutlar nedeniyle din çerçevesinde doyurucu bir açıklama getirilemeyeceği görüşündedir. Hatta tarihi olaylar bile geçmişte din çerçevesinde açıklansa bile bu olayların başka boyutları olduğu mesela ekonomik nedenlerden kaynaklandığı görülebilir. Örneğin Doğu-Batı çatışmasını Haçlı Seferleri sırasında dini ayrılıklar ile açıklarken bugün bu çatışmayı açıklarken ekonomik nedenlere başvurmak gerekiyor. Din doğrudan doğruya başvurma konusu olmaktan çıktığı gibi 20. yüzyılda toplumsal görevini de yitirmiş görünmektedir.²⁴⁹

Sezer'in 20. yüzyılda dinin başvuru konusu olmaktan çıktığı, toplumsal görevini yitirdiği iddiaları 21. yüzyılda tartışma konusudur. Zira Irak Savaşı öncesi ABD

²⁴⁶Durkheim, Dini Hayatın İlkel Biçimleri, s.29

²⁴⁷Yumni Sezen, Sosyolojide ve Din Sosyolojisinde Temel Bilgiler ve Tartışmalar, Marmara Ü. İlahiyat F. Vakfı Yayınları, İstanbul, 1990, s. 171-172

²⁴⁸Yumni Sezen, Sosyoloji Açısından Din, Marmara Ü. İlahiyat F. Vakfı Yayınları, İstanbul, 1988, s.

25

²⁴⁹ Sezer, Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı, s.22

başkanı yeni bir Haçlı Seferi'nden bahsedebilmiş, Avrupa Birliği sık sık bir Hristiyan birliği olarak tanımlanmıştır.

Sezer Batı'da teolojik kavram ve tanımlamaların Hristiyanlık çerçevesinde yapılmasının sosyolojiyi bağlamayacağı, din olarak Hristiyanlık ve İslamiyet'in sosyoloji yanında eşit olduğu, söz konusu kavramlaştırma çalışmalarının Hristiyanlığa bir üstünlük sağlamayacağı gibi, dogmalarına da eleştiriden bir muafiyet getiremeyeceği görüşündedir. Batı'da Hristiyanlıkla ilgili kavramlaştırmaların tamamlanmış olması, İslamiyet'le ilgili çalışmaların dinsizlik suçlaması nedeniyle yetersizliği İslamiyet'in Hristiyanlıkla karşılaştırılarak onu yabancı unsurlarla açıklama tehlikesini doğurmuştur.²⁵⁰

Durkheim'in Dini Hayatın İlkel Biçimleri adlı eseri incelendiğinde Sezer'in Batı din sosyolojisi hakkında ortaya koyduğu hükmün doğruluğu görülmektedir. Sezer Batılı sosyologların dinden Hristiyanlığı anladığı ve Hristiyanlık çerçevesinde üretilen kavramlardan yararlandıklarını göstermiştir. Durkheim söz konusu eserinde İlkel dinleri incelerken sık sık Hristiyanlığa müracaat etmektedir. Zaman zaman Budizm gibi dinlere atıfta bulunsa da İslamiyet'ten hemen hemen hiç bahsetmemektedir.

Durkheim, Budizm örneğinden yola çıkarak kişiler tarafından ortaya konan dinlerin daha sonra kurucularından bağımsız olarak devam ettiğini, kurucuların zamanla dini hayatta zorunlu bir etken olmaktan çıktığını tespit etmektedir. Durkheim'a göre mesela Budizm'deki Dört Seçkin Hakikatin uygulaması Buda'nın hatıraları silinse bile mümkündür. Hristiyanlık ise Budizm'den çok farklıdır. Hristiyanlıkta İsa Mesih'in varlığı ve ona ait kültün daimi olarak yerine getirmesi gereken görevler vardır. Bunsuz Hristiyanlık düşünülemez. Hristiyanlar cemaati, her gün kendisini kurban eden Mesih sayesinde maneviyatını sürdürür.²⁵¹

Sezer'e göre İslamiyet üzerine yapılacak araştırmalarda karşılaşılabilecek güçlüklerden biri de İslamiyet'in dinler tarihine dair bir görüşünün olmasıdır. Hristiyanlıkta dinler tarihi ikinci elden kaynaklarda ele alındığı için bu konu üzerine Hristiyanlık öğretilerine ters düşmeden araştırma yapmak mümkün olabilmektedir. Bizde ise bu konudaki araştırmalar İslamiyet'in dinler tarihi konusundaki öğretisi eleştirilmekle başlanabilir. Yine de bizim bir üstünlüğümüz var. Batı sosyolojisi tanımlama ve

²⁵⁰ Sezer, Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı, s.23

²⁵¹ Durkheim, Dini Hayatın İlkel Biçimleri, s.52

kavramlaştırma çabaları Hristiyanlık çerçevesinde tamamlandığı için en doğru, en mükemmel dini araştırma çabasına girmiştir. Türk sosyologlarının araştırma konusu ise dindeki toplumsal gerçeğin bulunup gün ışığına çıkarılmasıdır.²⁵²

Sezer dinin kendi içinde açıklamalar taşımaya, Batı'da kavramlaştırma çalışmalarının tamamlanmasına, çok sayıda alan araştırması yapılmasına rağmen konunun kendisi dolayısıyla Türk sosyolojisi çerçevesinde yeniden ele alınmasının neden gerekli olduğunu sorarak yoluna devam etmektedir. Ayrıca onun çalışması yeni belgelerin gün ışığına çıkmasını da hedeflemektedir. Sezer eldeki bilgilere yeni bir yorum getirmek çabasıdır. Bu çaba aynı konuya bağlı başka olayları da daha iyi anlamamıza yardımcı olacaktır. Kendisinin çabası bir yorum farkı getirmektedir. O mutlak görüş ve mutlak doğru olmadığı gibi bugünden ilerideki araştırmaları da kayıtlama hakkımız olmadığını açık yüreklilikle ifade etmektedir.²⁵³

Sezer araştırmasının başında bir araştırma için eksiklik sayılabilecek ancak kaçınılmaz olan bir durumu itiraf etmektedir. Kendisi yorumlarını destekler olayları göz önünde tutarak diğer olayları ihmal etmiştir. Yine de kendisine tanıdığı bu hakkın yorumlarının toplumsal gerçekler önünde geçireceği bir sınavla test edileceğini bilmektedir. Araştırmalarını tarihi gerçekliği ispatlanmış olaylara dayandırmaktadır. Yorumlar ise araştırmacının sorumluluğundadır.²⁵⁴

Bunu araştırma aşamalarını hatırlayarak açıklayabiliriz. Araştırmacı konu üzerindeki mevcut bilgilerden yola çıkarak bir hipotez hazırlar. Hipotez doğruluğu veya yanlışlığı henüz ispatlanmamış kişisel görüşlerdir. Bu görüşler toplumsal gerçekle sınıandığında doğrulanırsa kuram veya yasa adını alır. Sezer de tarih üzerine yaptığı yorumları yine tarihi toplumsal gerçeklerle test etmektedir.

Ejder Okumuş yerli sosyolog olarak vasıflandırdığı Sezer'in dine bakışını değerlendirirken onun Türk toplum düşüncesinde önemli ve özgün bir yeri olduğu görüşünü dile getirmektedir. Bu görüşünü temellendirirken de Sezer'in dine kendine özgü bir yaklaşımı olduğunu, dinin Sezer'in en önemli inceleme alanlarından biri olduğunu belirtmektedir. Okumuş'a göre Sezer için din, "...toplumları, toplumlar arası ilişki ve çatışmaları, toplumların farklılık ve farklılaşmalarını, ideolojilerini,

²⁵² Sezer, Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı, s.24

²⁵³ Sezer, Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı, s.25

²⁵⁴ Sezer, Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı, s.25-26

*kimliklerini, bilinçlerini, toplumsal grupları, bireyin toplumla etkileşimini, uygarlıklar arası farklılık, sürtüşme ve çatışmaları ifade eden bir olay"dır. Yine Okumuş'a göre Sezer'in bakış açısıyla dini araştırarak anlamak, Doğu uygarlığının bir parçası olan Türk toplumunun Doğu-Batı ilişkilerindeki yerini anlamamıza yarayacaktır.*²⁵⁵

Sezer'e göre din, bütün toplumlarda yaygın bir olaydır. İkel toplumlarda toplum yaşayışının başlaması ile birlikte din olayını tanımamız ve toplumların gelişme çizgileri sonunda da bugünkü biçimine kadar izlememiz de mümkündür. Sosyolojinin bu kadar yaygın bir toplumsal olaya ilgisiz kalması mümkün değildir. Sezer burada olduğu gibi olay, olgu ve sosyal kurum kavramlarını birbirinden pek ayırmamakta, zaman zaman birbirinin yerine kullanmaktadır. Sosyologumuz önce de belirttiği üzere İslamiyet'te kavramlaştırma çabasının yetersizliğinden bahisle araştırmasına bu kavramlaştırmayla başlamaktadır. Tanımını aktardığı ilk kavram doğal olarak din kavramıdır. Elde tutmayı düşündüğü ilk tanım Taplamacıoğlu'nun din tanımıdır. "Din manevi bir birlik meydana getiren topluluğun kutsal şeylerle inanma ve tapınmalarından doğan dayanışmalı bir sistemdir."²⁵⁶

Bu tanımları toplumlar içinde din olayını teşhis etmemiz açısından yararlı saymakta ancak dini açıklayabilmek için dinler toplum yaşantısında nasıl ve niçin doğdu, dinlerin toplum içindeki önemleri nedir sorularına açıklık getiremediği kanaatindedir. Yazarımız dinin insan yaşantısından bağımsız doğaüstü bir gerçek olduğu görüşü ile onun toplum yaşantısı ile birlikte ortaya çıkan ve gelişen bir olay olduğu şeklindeki iki görüşten pek tabiidir ki bir sosyolog olarak ikincisini tercih ederek araştırmalarını sürdürmektedir. Çünkü ona göre birinci görüş dini sosyolojinin ilgi alanı dışına taşımaktadır.²⁵⁷

Sezer ilk sosyologların en ilkel dinin en yalınç toplumlarda yani o günün ilkel kabilelerinde aranmasını tarihin yerine etnografyanın geçirilmeye çalışıldığı için eleştirmektedir. Bu durum sosyolojide tarihçi tutumun tembelce terk edilmesi anlamına gelir. Oysa ilk insan topluluklarının günümüz Afrika ve Avustralya yerlilerine benzediği de kuşkuludur. Bu iddia, bu toplulukların binlerce yıl hiç

²⁵⁵ Ejder Okumuş, "Yerli sosyolog" Baykan Sezer'de Dine Sosyolojik Yaklaşım-Bir Giriş Denemesi, Journal of Islamic Research 2017;28(3):372

²⁵⁶ Sezer, Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı, s.29

²⁵⁷ Sezer, Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı, s.30

değişmeden kaldıklarını kabul etmeyi gerektirir. Sonuçta dinler tarihinin en ilkelden en mükemmele kendi başına buyruk hareket ettiği varsayılıyor.²⁵⁸

Din bir üst yapı kurumudur. İnsanların içinde yaşadıkları toplumun farkına varma biçimlerinden biri ve en önemlisi dindir. Dinler toplumların kendilerini tanıma ve tanıtmaya aracıdır. Toplumun bireyler üzerindeki baskısı ve bireyin kişiliğinin kurulmasındaki önemi dinin o toplumdaki önemini belirlemektedir. Üyelerin topluma olan bağlılık derecelerine göre dini inançları az veya çok olmaktadır.²⁵⁹

Yani toplumun bireyin özelliklerini belirlemedeki gücü ne kadar fazla ve bireyin topluma bağlılığı ne kadar yüksekse o toplumda din o kadar güçlüdür. Sezer'in birey ve toplumun karşılıklı bağı ve birbirini belirlemesindeki gücünde din hem sebep hem de sonuçtur diyebiliriz. Bu kural totemlere tapan ilkel kabilelerden günümüz tek Tanrılı toplumlarına kadar böyledir.

Sezer'in aksine Weber dini bir üst yapı değil alt yapı kurumu olarak ele alır. Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu adlı eserinde Protestanlarda meslek ahlakı içerisinde görev bilinci gereği oluşan zengin olma duygusunun kapitalizme yol açtığını savunur. Weber'e göre eski Protestanlık çağdaş yaşamın bütün aşamalarına düşmanca bir tutum sergiliyordu. Bugün en aşırı bir dindar bile çağdaş yaşamın bu unsurlarından ayrı duramaz. Eski Protestan ruhunun belirli yönleri ile çağdaş kapitalist kültür arasında yakın bir akrabalık bulunur. Ancak bu akrabalığı Protestanlığın materyalist veya züht karşıtı yaşam zevkinde aramamalıyız. Tersine Protestanlığın kapitalizmin doğuşuna etkisini onun "saf dini özellikleri"nde aramalıyız.²⁶⁰

Weber Protestanlığın kapitalizmi doğurduğuna dair bir başka yerde şöyle demektedir. "*...her türlü koşul altında dünyevi ödevin yerine getirilmesinin tanrıyı hoşnut kılan tek yaşam biçimi olduğu ve tanrının dileğinin de ancak bu olduğu ve bu yüzden de onaylanmış her mesleğin tanrı katında aynı değere sahip olduğu görüşüdür.*"²⁶¹

Sezer din alanındaki değişme ve gelişmeleri toplumlar arası ilişkilere dayandırmaktadır. Toplum-birey ilişkilerinin basit ve toplum çapının dar olduğu

²⁵⁸ Sezer, Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı, s.31-32

²⁵⁹ Sezer, Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı, s.32

²⁶⁰ Max Weber, Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu, Ayraç Yayınevi, 1999, S. 39

²⁶¹ Weber, Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu, s.69

toplumlarda toplum kimliğini basit totemlerle ifade edebilmiştir. İlkel kabileler başka kabilelerle karşılaşp savaştıkça dinin konusu da zenginleşmiştir. Birey toplum için savaşp öldükçe toplumunu ve toplum içerisindeki yerini daha iyi tanımak isteyecektir. Bu isteği din karşılayacaktır. Toplumlar gelişip karmaşıklaştığında toplum-birey, birey-birey ilişkileri de tekdüzelikten çıkacak ve bu durumu karşılayan çok tanrılı dinler ortaya çıkacaktır. Toplumlar geliştikçe toplum içinde ayrı ayrı Tanrıları hak eden meslek grupları ortaya çıktı. Bu çeşitli gruplar aynı toplumun bir parçası olduklarını, ortak çıkarlara sahip olduklarını ve başka toplumlardan farklı olduklarını gördüklerinde tek tanrılı dinler ortaya çıktı. Zamanla yeryüzündeki toplumlar Doğu ve Batı olmak üzere iki ana cephede çelişki ve çatışmalarına göre birleşti.²⁶²

Görüldüğü gibi Sezer, sosyolojide egemen olan, toplumların, paralelinde dinlerin basitten karmaşığa doğru evrimleştiğine dair görüşleri izlemektedir. İslamiyet'in ilk peygamberden itibaren gelen ve bozuldukça ilahi vahiyle doğrultulan din görüşü bir tarihçi sosyolog olan Baykan Sezer için bir dayanak değildir.

3.4. Tarım Başlangıcında Dinler

Sezer dinleri her şeyden önce toplumların kendilerini tanıma ve tanıma aracı olarak görmektedir. Dinler insanların yaşamış tarihi serüvenleridir. Toplumlar arasında tarihte beliren ilk farklılaşmalarla birlikte ortaya çıkmıştır. Sezer bu aşamada şu soruların cevabını vermeye çalışır. Toplumlar arası farklılaşmaların belirtileri nasıl olup da bir din görünümü kazanmıştır? Toplumlar kendi benlik ve kişiliklerini niçin din çerçevesinde ifade etmişlerdir? Sosyologumuz bu sorulara dinin kendi başına bir olay olmadığı, toplumsal ortamda meydana gelen olayların bir tezahürü olduğu varsayımından hareketle bir cevap arayacaktır. Din de diğer toplumsal olaylar gibi toplum içinde, insan ilişkileri sonucunda var olur ve bir anlam kazanır. İnsanların doğa ve toplum ortamlarındaki ilişkileri tek düze değil çok yönlü ve karmaşıktır. Olaylar tek bir nedene bağlı değildir, çok nedenlilik esastır. Din de bu nedenlerden biridir.²⁶³

²⁶² Sezer, Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı, s.32-33

²⁶³ Sezer, Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı, s.34-35

Sezer yukarıdaki soruları cevaplamaya insanın başlangıçta doğa ile ilişkilerini çözümleyerek başlar. İnsan-doğa ilişkileri başlangıçta tek yönlüdür. İnsan doğaya mahkûmdur. Doğa karşısında pasiftir, güçsüzdür. Doğayı kontrol altına alabilecek bilgilerden mahrumdur. Yine de insan doğa olaylarını ve kendisinin doğa ile ilişkilerini anlama çabasına girişmiştir. Edindiği bilgiler doğa olayları hakkında mutlak bilgiler olmasa da kendisine yetiyordu. İlk insanlar doğa olayların kendi tanıdıkları nedenler ve bağlantılar dışında cereyan ettiğini fark etmiş ve doğaüstü güçlere bağlanmışlardır. Sezer bunu o dönem insanları için doğru ve geçerli bulmaktadır.²⁶⁴

Sezer sosyolojideki genel eğilime bağlı olarak ilkel toplumlarda din yaşantısının bütün toplum yaşantısını kapsadığını, pozitif bilginin (Sezer'de olumlu bilgi şeklinde ifade edilir) artmasıyla dinin alanının gittikçe sınırlandığını, belki farklı olarak günümüzde dinin toplum yaşantısında büsbütün silinmediğini düşünmektedir.²⁶⁵

İnsanoğlu başlangıçta dinde olduğu gibi tarımda da doğaya bağımlıdır. İlk tarım doğanın elverişli olduğu yerlerde başlamıştır. Tarımda avcılıkta olduğu gibi yapılan işle elde edilen sonuç arasında zaman içinde doğrudan bir ilişki yoktur. Başlangıçta insan tarımda isteği dışında rastlantılara mahkûmdur. Dinde doğaüstü güç düşüncesi insanın ilişkilerini teşkil eden olaylarda insanın bilgi ve etkisini aşan durumların sonucu gelişmiştir. Ancak Sezer, bu düşünceyi dinin özü ile açıklamayı, din olayını yalnızca bu düşünceye bağlamayı konunun gerçek boyutlarıyla anlamamızı engellediği görüşündedir.²⁶⁶

Sezer din olayının diğer toplumsal olaylardan etkilendiğini ve onları etkilediğini açıklamak için tarihe başvurmaktadır. İnsanlığın Doğu ve Batı'da birbirinden farklı olarak toplumsal yapılar oluşturduğunu ve çoğu zaman toplumlar arası ilişkilerle birbirinden etkilenecek iki ayrı çizgide tarih serüveninin devam ettiğini kuramsal temellere oturtmaya çalışmaktadır. Doğu ve Batı'da tarım, başlangıçta verimli toprakları tüketmek ve başka verimli topraklar bularak terk etmek şeklinde icra ediliyordu. Batılı kabileler terk ettiği topraklara karşılık yeni verimli topraklar bulabiliyor veya ormanları yakarak toprak elde edebiliyordu. Avrupa'da genelde toprak yapısı birbirine benziyordu. Doğu'da insanlar bu imkândan yoksundu.

²⁶⁴ Sezer, Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı, s.35-36

²⁶⁵ Sezer, Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı, s.37-38

²⁶⁶ Sezer, Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı, s.39

Kabileler terk ettikleri topraklara eşdeğer toprak bulmakta zorlanıyorlar, aynı topraklara dönmek istediklerinde işgal edilmiş buluyorlardı. Bu Doğu topluluklarını su boylarına yerleşmeye ve topraklarını korumaya yöneltti. Nehirler her yıl taşıdıkları alüvyonlarla toprağı yeniliyor ve böylece toprağın tüketilerek terk edilmesi zorunluluğunu ortadan kaldırıyordu. Toprağın, elde edilen ürün fazlasının muhafazası, suyun tarlalara ulaştırılması için kanallar yapılması, direkt tarımla meşgul olmak zorunda olmayan, emeğine karşılık ürün fazlasından yararlanan bir askeri sınıf ve devamında devlet ortaya çıktı. Asya'da devlet ekonomik ve toplumsal olmaktan çok askeri ve siyasi bir gerçeklik olarak ortaya çıkmıştır. Bu devlet, toplumda bir sosyal sınıfın uzantısı veya ekonomik yapıyı yansıtan bir varlık değildir. Toplum üstü bir varlıktır ve Tanrılaşmıştır.²⁶⁷

Sezer Marksist çizgiden beslendiği halde din konusunda da birçok yerde Marksizm'e karşı görüşler geliştirmekten geri durmamaktadır. Mesela Sezer, Doğu'da devletin toplumsal ve ekonomik sebeplerle değil askeri ve siyasi sebeplerle doğuşunu savunmaktadır.

Tanrı, yüce birliği, toplum birliğini temsil etmektedir. Ancak toplumun birliği toplumun kendisinden ayrı görülür. Toplum henüz ekonomik faaliyetlerinde bu birliği teşkil edecek düzeyde değildir. Toplumun birliği ve dış güçlere karşı (göçebeler) savunulması toplum tarafından yekvücut olarak sağlanmamakta, bu görevi direkt tarımla uğraşmayan askerler yerine getirmektedir. Doğu'da Yüce Birliğe üye olmadan tarımsal üretim mümkün değildi. Tapınma da bu yüce birliği temsil eden Tanrı'ya yapılıyordu. Bu nedenle Tanrı evinin hemen yanında ürün fazlasının saklandığı ambarlar yer alıyordu. Bu ürün fazlasıyla devlet görevlerini yerine getiren yöneticiler, uzmanlaşmış artizanlar (şehir ve kasabalardaki uzmanlaşmış meslek erbabı) ve din adamları geçiniyorlardı. Artizanlar da din adamları gibi Tanrı evine aittiler. Bu nedenle İbadethaneler ve ambarların yanında Tanrı evine bağlı üçüncü bölüm de atölyelerdi.²⁶⁸

Sezer birçok kurucu sosyologu eleştirir ancak aynı zamanda onların görüşlerinden kendi sistemi çerçevesinde yararlanır. Ayhan Vergili, Sezer'in bir düşünce akımına bağlılıktan ziyade Türk toplumunun çıkarlarını önemseyen, toplumsal olayları

²⁶⁷ Sezer, Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı, s.39-41

²⁶⁸ Sezer, Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı, s.41-43

diyalektik bir yaklaşımla ele alan bir sosyolog olduğunu belirtir. Ona göre Sezer, toplumsal olayları diyalektik bir yaklaşımla, Doğu-Batı çatışması çerçevesinde ele alıp, sosyal çatışma olarak sınıf çatışmasını değil ürün fazlasını elde etmeye çalışan farklı toplumlar arası çatışma olarak görmektedir. Vergili'ye göre Sezer " *bu bağlamda sömürgeciliği, sömürgeci Batı toplumlarıyla sömürgeciliğe karşı toplumların mücadelesi biçiminde anlamaktadır. Doğu-Batı çatışmasında Türklerin sömürgeciliğe karşı verdikleri mücadeleyi de önemsemektedir.*"²⁶⁹

3.5. Doğu Dinleri

Doğu'da ilk uygarlıklarda yöneticiler ile din adamları aynı kişilerdi. Doğu toplumlarında din ve devlet aynı faaliyetin değişik görüntülerinden ibaretti. Toplumsal benliğin ifadesi ve kişiliğin savunulması siyasi ve askeri alanda Devlet'le biçimlenirken ideolojik alanda da din ile biçimlenmiştir. Bu aşamada Sezer şu soruyu sormaktadır. Devlet yöneticilerinin kendi faaliyetlerine günlük faaliyetlerin dışında ve üstünde kutsal bir nitelik vermelerinin nedeni nedir? Yönetimin faaliyetleri halkın gündelik faaliyetlerinden farklıdır. Devlet halktan bağımsız olarak savunma işlevini yerine getirmiş, toprağın tükenmesi sorununa bir çözüm bulmuş ve toplumsal birliği sağlamıştır. Bütün bunlar Devlet'i ve yöneticilerini kutsallaştırmıştır.²⁷⁰

Yerleşik uygarlıklarda göçebe akınlarının sürekliliği savunmayı sürekli bir iş haline getirmiştir. Surların yapımı, hendeklerin kazılması ve bunların bakımı, işler halde tutulması zamanla bir yönetici sınıfını ve devleti zorunlu hale getirmiştir. Başlangıçta savaş sırasında savaşçı, diğer zamanlarda çoban olan yöneticiler tarımdan bağımsız bir sınıfa dönüşmüştür. Yöneticiler savaşlarda elde ettikleri ayrıcalıkları koruma konusunda titiz davranmaya ve tekel kurmaya başlamışlardır. Uygarlığın başında din yaşantısı bütün toplumu kapsarken bu gelişmeler sonucunda toplum yaşantısı kutsal ve kutsal olmayan diye ikiye bölünmüştür. Devlet ve yöneticileri kutsal, halkın gündelik üretim faaliyetleri kutsal dışı sayılacaktır. Hatta bu ayrışma Sümerce gibi halkın gündelik dilinden farklı devlet dillerinin doğmasına bile yol açacaktır. Devlet yönetimi bilgisi bütün halkça anlaşılmasına gerek olmayan ancak bütün topluluğun imanı ile ayakta duran kutsal bir bilgi durumuna gelmiştir. Askerler savaşın dışında

²⁶⁹ Ayhan Vergili, Baykan Sezer'in Metinlerinde Emile Durkheim Eleştirileri, Sosyoloji Konferansları, No:53 2016-1, s.66

²⁷⁰ Sezer, Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı, s.43-44

tükenen toprak sorununa eğilirken din adamları da toplumsal birliğin ve kişiliğin ifadesi olmanın yanında taşan ırmaklar sonucu toprağın yenilenmesi sorununa, böylece yıldızlara yönelecektir. Din ve astroloji iç içe girecektir. Günümüzde bile gökyüzü dinde önemli bir unsurdur.²⁷¹

Bu noktada Sezer Brahmanizm ve Budizm gibi doğu dinlerini çözümlemeye girişir. Bütün dinlerde olduğu gibi bu iki Doğu dini de toplumsal ve tarihi koşulların ürünüdür.

Sezer dinlerin doğuşunu ve şekillenmesini toplumsal ve ekonomik koşullara bağlı olarak açıklamaktadır. Bu bakımdan dinlerle ilgili izahatta bulunur. Böylece onların hangi toplumsal koşulların ürünü olduğunu belirlemeye ve görüşlerini temellendirmeye çalışır. Mesela Brahmanizm'de evrendeki karmaşa devletin kurulmasıyla aşılmış, düzene böylece kavuşulmuştur. Bunu Sezer'in açıklamalarında görebiliriz. Yukarıda belirtildiği gibi Sezer göre dinin toplumsaldan bağımsız kutsal bir alan olarak algılanması onu sosyolojinin konusu dışına çıkaracaktır.²⁷²

3.5.1. Brahmanizm

Brahmanizm'de ilahi vahye rastlanmaz. Bu dinin temelinde doğrunun bilge kişilerce bulunması vardır. Yaratma karışıklık içindeki evrenin düzenlenmesi, örgütlenmesidir. Yaratmadan önce hiçbir şey yoktu düşüncesi söz konusu değildir. Bu düzenleme ve örgütleme de Tanrı'dan çok Devlet'in işi olacaktır. Yaratma her yerde eş zamanlı olmayacak sulama işinin düzenlenmesi ve toplumun tarım için örgütlenmesinin dışında kalan göçebe çobanlar yaratmanın dışında ve insanlığın yabancıları sayılacaktır. Brahmanizm'de işlerin iyi düzeni esastır. Meteorolojik olaylar, bitkilerin gelişme dönemleri gibi doğa olayları ile devlet yönetimi, sulama işleri gibi toplumsal olaylar aslında bir bütünün parçalarıdır. Bu unsurlardan birinin bozulması evrendeki düzeni alt üst edebilir. Bu nedenle düzenin sağlanması için ne yapılması gerektiğini Devlet iyi bilmelidir. Bu amaçla doğa olayları kaydedildiği gibi hükümetin nasıl davranması gerektiği de ayrıntılarıyla yazılır. Çin'de, Konfüçyüs'te

²⁷¹ Sezer, Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı, s.45-47

²⁷² Sezer, Sosyolojide Yöntem Tartışmaları, s.2

olduğu gibi bu, kişisel hayatın dzenlenmesine, davranış ve yaşayış tarzının belirlenerek kanunlaştırılmasına kadar gidecektir.²⁷³

Sezer, Hint dininin temel ozelliklerini kastların varlığı, ruh goğu, işlenen bir suğun işareti olarak bir alt kasta duşme ve kadere boyun eğme şeklinde maddeleştirerek ozetlemektedir. Kast sistemi ekvator da beslenme açısından olumsuz, su boyu ovalarında olumlu toprak yapısından kaynaklanmıştır. Su boyu ovalarında yaşayanlar nasıl Tanrı eliyle doğuştan avantajlı oluyorlarsa uşt kastle da doğanlar da Tanrı eliyle avantajlı olduğu varsayılacaktır. Diğer su boyu ovalarında olduğu gibi Hindistan'da da devlet uştun ve halktan kopuktur. Bu durum Brahmanizm'de insan dileğine bağlı olmayan guğ, kader goğuşuğnün gelişmesine yardımcı olmuştur. Goğebe istilaları sonucunda onkeki istilacılar ve halk daha koğtu bir duruma duşmekte ve istila olayları belirli açıklamalara bağlanamamaktadır. İstilanın şiddeti ve zamanı kestirilemiyordu. Çin coğrafi konumu gereği goğebe hareketlerini izleyebiliyor, Hindistan ise Asya'dan kopukluğu nedeniyle bu imkandan yoksun bulunuyordu. Toplum açıklanamayan bu değişimlerle guğsuzluğe uğruyordu. Bu durum da dinde ruh goğu ve boyun eğme fikirlerine yol ağmıştır. Devletin istilaları onleyemeyişinden dolayı goğebeler Tanrı'nın bir cezası sayılmış, bunun sonucu olarak bir alt kasta duşme fikri doğmuştur.²⁷⁴

Sezer toplumsal yapıların oluşunu yanında dini fikirlerin oluşmasını da coğrafi ve tarihi oluşumlara bağlamaktadır. Ayrıca goğebe-yerleşik uygarlıkların ilişkileri de toplumsal yapıların ve dinin oluşmasında etkilidir. Ancak Sezer'e goğe insanın tmuyle coğrafyanın esiri olduğunu iddia etmek doğru değildir. Tarımla toprağın tukenmesi sorunu, mesela Doğu'da askeri ve siyasi coğuğmlerle aşılmıştır. Hindistan'ın kaderciliğe teslim olduğu bir dzenimde Çin goğebelerin hareketlerini izleme hatta onları birbirine duşurerek veya savunma yapıları inşa ederek durdurma yoluna gitmiştir.

3.5.2. Budizm

Sezer ilmin namusunu koruyan bir ilim adamı olduğu için kendi tezlerini de sorgulamaya tabi tutar. Onun temel tezlerinden birisi dinin toplumların kendilerini

²⁷³ Sezer, Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı, s.47-49

²⁷⁴ Sezer, Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı, s.49-50

tanımalarının ifadesi olduğudur. Madem din toplumların kendilerini tanımalarının ifadesidir, nasıl oluyor da değişik modelde toplumlarda tek bir din hüküm sürebiliyor? Bu soruya İslamiyet ve Hristiyanlık konularında eğilmiştir. Kendisine sorduğu bir diğer soru da şudur. Nasıl oluyor da aynı toplumlarda birbirleriyle çağdaş iki din eş önemde kök salabiliyor? Bu soruyu her ikisi de Hint toplumunun bir ürünü olan Budizm ve Brahmanizm bağlamında ele alır.²⁷⁵

Sezer'e göre Budizm, Brahmanizm'le olan ilişkilerinde tarihi bir anlam kazanmıştır. Yeni bir din olmasına rağmen Brahmanizm'in bir devamı ve yorumudur. Hint uygarlığı, Yakın Doğu uygarlıkları ile büyük benzerliklerinin yanında bazı farklılıklara da sahiptir. Mısır'da Nil, Mezopotamya'da Dicle ve Fırat bütün ülkeyi boydan boya kat ederek insan topluluklarının siyasi ve toplumsal birliğini hazırlarken Hindistan'da mevcut birden fazla ırmak tek bir sulama sisteminin kurulmasını ve birliği imkansız hale getirecektir. Bu bölünme büyük bir tarım uygarlığı kurulsa da Hindistan içinde henüz yerleşik hayata geçemeyen kabilelerin varlığını da izin vermiştir. Yakın Doğu'da dışarıda olan barbar halklar sorunu Hindistan'da içeridedir. Bu durum aynı coğrafyada eş önemde iki dinin doğmasına zemin hazırlamıştır. Brahmanizm Hint uygarlığını ideolojik temellendirir. Bu göçebe kesimi kast dışı sayarak bünyesinden atmaya çalışır. İşte bu noktada Budizm doğar. Buda Tanrı yolunun herkese açık olduğunu belirterek bu kesime toplumda bir yer edinme imkânı sağlamıştır. Brahmanizm kurulu düzenin dini iken Budizm aynı düzende marj dışı kalmış halkların dini olarak tanımlanabilir.²⁷⁶

Kast sistemi dışında kalan halkların dini olarak ortaya çıkan bu yeni dinin yani Budizm'in mağdur toplumsal kesimlerin derdine derman olması beklenirken Sezer'in izahatına göre tam tersi bu halkların mevcut durumlarını kabullenmelerinin bir aracı olmuştur. Budizm Hindistan'da işsiz, üretici olmayan halkların toplumsal intiharlarına araç ödevini yüklenmiştir. Bu dinin tarihi, günlerce hareketsiz oruç tutan, gözlerini güneşe diken azizlerin hikâyeleri ile doludur. Budizm'in yaygınlaşmasından önce kast dışı halklar arasında benimsenen, Budizm'le büyük benzerlikleri olan Jainizm'de oruç salık verilir ve oruç tutarak intihar övülür. İnsan

²⁷⁵ Sezer, Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı, s.51

²⁷⁶ Sezer, Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı, s.51-53

ancak varlığın yok olmasıyla Budizm'in amaç olarak gösterdiği Nirvana'ya ulaşabilir.²⁷⁷

Budizm sisteme dâhil edilemeyen ancak bir işgalle sistem içinde yer alabilecek asalak halkların üreticilerle çatışmasından doğan tehlikeye teolojik bir çözüm buldu. Buda, en derin toplumsal eşitliği ve en büyük kardeşliği yalnızca manastır hayatında tesis edebildi. Sezer, vurucu bir ifade ile Buda devriminin manastır duvarları içinde kaldığını, hiçbir zaman kast sistemini yıkmayı amaç edinen siyasi bir değişiklikten söz etmediğini dile getirir. Bu özelliklerinden dolayı Budistler, Brahmanlardan ve Hint imparatorlarından bir süre için hoşgörü görmüşlerdir. Çünkü kast dışı başıbozuk halkları manastır yaşamı içinde disiplin altına alabiliyorlardı.²⁷⁸

Budizm'in Hindistan'da toplumsal sorunlara kesin çözümler önermediği için zamanla Devlet otoritesi ve kavramlarının çoğuna itiraz ettiği Brahmanizm'le çatışması kaçınılmazdı. Bir süre sonra Heresie (sapkın) biçimine büründü ve dış güçlerin oyuncağı haline geldi. Buna rağmen Budizm tarihte Bozkır göçebelere arasında farklı bir rol oynadı. Göçebelerin Asya'daki su boyu ovalarına sızmalarına araç oldu. Yerleşik bölgeleri fetheden göçebeler Budizm'in Tanrı yolunun herkese açık olduğu ilkesinden yararlanarak kendilerinin topluma kabul edilmelerini istiyorlardı. Böylece Budizm kendi topraklarında etkisini yitirirken göçebeler kitleler halinde bu dine katılıyorlardı. Budizm Hindistan'da devlet dini olamazken Çin'de yabancı fatihlerin yardımı ile devlet dini olabilmiştir. Türk-Moğol fatihler Budizm'in ateşli savunucuları olarak Budistleşerek Çinlileştiler. Ancak merkeze yerleşen fatihler düzenin göçebelere karşı savunuculuğuna soyunurken Budizm gözden düşüyor ve Çin'de Taoizm'de olduğu gibi geleneksel dinler canlanıyordu.²⁷⁹

Sezer, Budizm'i de aynı kategoride sayarak "olumsuz dinler" başlığı açar. Olumsuz dini tavırların özellikleri, daha kolaylıkla uluslararası bir nitelik kazanabilmeleri, benlik, kişilik ifade etmekten uzak oluşları, kısa sürede evrensel dinlerin anonimliği içinde eriyip kaybolmalarıdır. İstilacı gruplar, işgal ettikleri yerlere olumsuz dinleri de beraber götürür ve kurulu kadroları yıkarken bu dinlerin olumsuz karakterlerini daha da güçlendirirler.²⁸⁰

²⁷⁷ Sezer, Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı, s.53

²⁷⁸ Sezer, Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı, s.54-56

²⁷⁹ Sezer, Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı, s.57

²⁸⁰ Sezer, Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı, s.58

Sezer'in izahatına kulak verdiğimizde Budizm'in Hindistan'da ve Hindistan dışında farklı fonksiyonlar üstlendiğini söyleyebiliriz. Bu din Hindistan'da kurulu düzenin onayını sağlarken Hindistan dışında düzen dışı kalmış halkların düzen içinde başat yer edinmesinin bir aracı olduğunu iddia edebiliriz.

Sezer İslamiyet'e çok yer ayırsa da bütün dinleri tahlil etmeye, dinlerin tarihi ve toplumsal yönlerini göstermeye çalışır. Çünkü Sezer Batı'nın da iyi tanınmasını öğütler. Bu tutumu Durkheim ve Weber gibi din sosyolojisinin önemli isimlerinde göremeyiz. Onlar için temel din Hristiyanlıktır. Hristiyanlığı anlamak için ilkel saydıkları dinlere ve Uzak Doğu'ya bakarlar.

3.5.3. Uygarlıklar Karşısında Batı

Uygarlık merkezlerinde toplumlar kendi benlik ve kişiliklerini kazanırken din yaşantısı da birlikte hızlı bir gelişme çizgisine girmiştir. Ancak özellikle başlangıçta bu merkezler dışında kalan halklar arasında aynı gelişmeyi göremiyoruz. Bu paralelliğe rağmen din ile uygarlık arasında toplumu tarih koşullarından soyutlayıp yalnızca uygarlık düzeyine bakarak o toplumun din yaşantısı ile ilgili yargıda bulunmak imkansızdır. Peki uygarlık ile birlikte dinin gelişmesini neye bağlayabiliriz. Doğu'da uygarlık merkezleri henüz uygarlığa geçmemiş toplumlar karşısında kendilerini ayırarak tanımlamaya girişmişlerdir. Bu noktada din bir kimlik ve kişilik belirtisi olarak karşımıza çıkar. Uygarlık dışı kabilelerde elbette din vardı ama ilkel biçimleriyle. Totemizm bu topluluklarda uzun süre varlığını sürdürmüştür. Göçebe topluluklar kimliklerini yerleşiklerle çekişme ve çatışma içinde bulacaktır. Bu topluluklar güçlü örgütlenmelerden yoksun, kararsız siyasi birlikler oluşturmaları nedeniyle güçlü, örgütlü, kutsal kitaplı dinler kuramayacaklardır.²⁸¹

Sezer için toplumlar arası farklılaşmalarda din önemli bir etkidir çünkü kimlik ve kişilik belirtisidir. Din kabileler, sonra da göçebelerle yerleşikler arasında farklılaşmaların göstergesidir. Doğu uygarlığı, Doğu-Batı çatışmasıyla farklılaşmalarında yeni bir zenginlik alanı bulacaklardır. Doğu uygarlığının üstünlüklerinden yararlanma yoluna giden Yunanlıların din yaşantısı özünde barbar halklardan ayrılmasa da ayrıntı yönünden bir zenginlik taşır. Doğu uygarlığı dışında kalan ülkeler toplumun ve tarihin akışını belirleyebilmek gücünden yoksun olduğu

²⁸¹ Sezer, Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı, s.58-59

için bu akışı bir bütün içinde açıklayabilme gücünden mahrum olmuştur. Yunanlılar Doğu-Batı çatışmasını başlatıp kendi çıkarları açısından bazı üstünlükler sağlayabilmelerine karşın hiçbir zaman etkili taraf olamadı ve kendi kader çizgilerini belirleyemedi. Bu nedenle Yunan dininde tarih ve dünyanın toplu açıklamasından çok falcılık, dua, adak adama, gelecek için haber sorma asli unsurlar olacaktır. Mitoslarda görüldüğü gibi Yunan dini kararsızlık, sistemleşmeden uzaklık, sürekli değişiklik içerir. Yunanlılar kendi kaderlerini belirleyemedikleri gibi Tanrıları da dışarıdan almıştır. Roma ile dünya egemenliği Batı'ya geçince Yunan mitolojisindeki Tanrılar da Yunanlılaşacaktır. Yunan dininin bir özelliği de Tanrıların kişileştirilmesidir. Bu kişileştirmeden dinlerin toplum yaşantısının bir yansıması olduğu sonucuna varılabilir. Tanrıların bazı gündelik yaşayışlarından yola çıkarak dinlerin insanların günlük yaşayışlarıyla sınırlı olduğu yanlış fikrine varılabilir. Oysa dinde toplumun temel siyasetinin yansımalarını aramak zorundayız. Aksi durumda gündelik hayattaki değişmelere rağmen dinlerin nasıl olup da asli biçimleriyle varlıklarını sürdürebilmelerini açıklayamayız. Bütün bu systemsizliğine rağmen Yunan mitolojisi Batı tarihini belirleyebilmiş olduğu için önemlidir. Bu belirleme bugün de geçerlidir. Yunanlıların üstünlüğü mitolojilerinde Doğu-Batı çatışmasını dile getirebilmelerindedir. Yunan ancak bu çatışma ile var olabilmıştır. Halbuki Doğu uygarlığı kendi başına var olabilmıştır. İlk örgütlü dinlerde bu çatışmanın izleri görülmez.²⁸²

Yunan mitolojisini kutsal kitaplardaki gibi bir dogmalar dizisi saymamak, burada evrensel insanı aramamak gerekir. Bu mitoloji tarihi bir temellendirme içinde anlam taşımaktadır. Bu nedenle Homeros'a dayanmaktadır. Sezer, edebi bir benzetmeyle Homeros destanlarını Yunan'ın Doğu'ya karşı zaferinin türküsü olarak nitelendirir. Mesela İlyada'daki Truva savaşçıları Asyalıdır. Odessa'da Yunanlılar Fenikelilerle deniz alanında rekabete girecektir. Tanrıların bu çabalarda Yunanlılara yardımı sınırlı olacaktır. Tanrılar ancak ortaya koydukları bazı koşulların gerçekleşmesi halinde Yunanlılara yardım edecektir. Yunan Tanrıları Doğu'nun dünya egemenliğine karşı insana ihtiyaç duyacaktır. Böylece Tanrılar ile Herakles arasında bir işbirliği doğar. Yunanlıların gerçek atası olan Herakles dünyayı canavarlardan kurtarır. Batı'nın birliğini kurup, zenginliklerini elde eder. Yaratılış efsanesi

²⁸² Sezer, Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı, s.59-66

Yunanlılarla sınırlıdır, yaratılıştan önce de insanlar mevcuttur. Yunan uygarlığı kendi öz kaynaklarıyla değil Doğu-Batı çatışmasında görülen gelişmelerle zenginleşmiştir.²⁸³

3.5.4.. Bozkırlar/Şamanizm Bir Din mi Meslek mi?

Bozkır halkları uygarlık merkezlerine sızmayı başardıkları zaman yerli dinleri kolayca benimsemiş ve saygı duymuşlardır. Ya da Budizm örneğinde olduğu gibi olumsuz dinleri kullanarak uygarlık merkezlerine sızmaya çalışmışlardır. Bu noktada Sezer şu soruyu sorar: Bozkır halklarının kendi yaşayışları içinde inandıkları, izledikleri dinler hangileridir? Şamanlık cevabını Batılılar Asya içlerine yayılırken topladıkları malzemeye dayanarak vermişlerdir. Dolayısıyla sorgulanmalıdır. Bu görüşün yaygınlaşmasının ikinci nedeni Anadolu İslamiyet’inde şamanlığın izlerinin bulunduğu dair güçlü kanıtlardır. Ancak din, özellikle geçmişte folklorla, gelenek ve göreneklerle ilgili değerleri de bünyesinde barındırabilmiştir. Dolayısıyla İslamiyet’te karşılaşacağımız herhangi bir yabancı etkinin kaynağının mutlaka başka bir din olması gerekmez. Ayrıca bozkıra batı sızmaları sırasında buralarda yaşayan halklar Müslüman idi. Dünya’da çok yayılmış Türkleri Sibiryaya içlerinde kaybolmuş bir topluluğun inançlarıyla değerlendirmek isabetli değildir. Şamanizm’in günümüzdeki şekilleri değişmiş, bozulmaya yüz tutmuştur. Bozkır halkları hiçbir zaman üretim ilişkileri, iş bölümü temelinde bir araya gelemeyecek, korunma ve savaş birlikteliklerinin alt yapısını oluşturacaktır. Bu nedenle uzun süre aile ve kabile çerçevesini aşan dinlere bu halklar arasında rastlanamayacaktır. Bozkır halkları doğanın elverişsizliği ve doğaya egemen olamamalarından ötürü animist görüşe sahip olacaktır. Dünya kendilerine yabancı ruhlarca yönetilmektedir. Bu güçlerle ilişki kurabilecek kimselerden, falcılardan medet umacaklardır. Orta Asya halkları yerleşiklerle mücadelelerinde büyük ama kararsız imparatorluklar kurmuşlar ancak bu imparatorluklar amaçlarını gerçekleştirdikten sonra dağılmıştır. Kurdukları devletler sağlam toplumsal temele dayanmadığı için yeni ve daha geniş çapta bir din kurulabilmesi imkânsız olmuştur.²⁸⁴

Animizm gibi eski dinler toplumsal görevlerini yerine getiremez ve sihirbazlık düzeyine inerken Orta Asya toplumlarında dine ilgisizlik ortaya çıkmıştır. Bu

²⁸³ Sezer, Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı, s.66-70

²⁸⁴ Sezer, Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı, s.70-74

toplumlar arasında olduğu öne sürülen hoşgörünün aslı bu ilgisizliktir. Sezer, Gökalp gibi Şamanizm'in gerçek bir din olup olmadığını tartışır. Gökalp araştırmaları sonucunda Türklerin gerçek dininin Şamanizm değil Toyunizm olduğu kanaatine varmıştır. Sezer de belli bir bilinçlenmenin, dünya görüşünün ifadesi olmaktan çok bazı günlük ve kişisel amaçların elde edilmesine yöneldiği için Şamanizm'in bir din sayılmasının güç olacağı kanaatindedir. Şaman bazı kişisel yetenekleriyle yabancı toplumlara da yanaşabilmektedir. Bu nedenle dinle toplum arasındaki bağı şamanlıkta bulamıyoruz. Sezer dinleri kimlik ifadesi ve toplum farklılaşmalarının bir belirtisi olarak görür ve bunları Şamanizm'de bulamaz. Şamanizm sadece bireyler arası farklılıkları ifade etmektedir. Yunanlıların kimliğini Truva savaşlarında bulması gibi Türkler de Çin'le olan savaşlarda kimliklerini bulmuşlardır. Bu kimliğin ifadesini Şamanizm'de değil destanlarda bulmaktayız. Türkler bu nitelikleri daha kalıcı bir hale gelmeden dünyaya farklı bir gözle bakmalarını sağlayan dünyanın en mükemmel devleti olan Osmanlı İmparatorluğu'nu kuracaklardır.²⁸⁵

3.5.5. Doğu'nun Tepkisi; Asur ve İran Dinleri, İki Tanrı

Bozkır saldırılarının aksine Batı'dan gelen saldırıların örgütlü ve düzenli oluşu su boyu ovalarında kurulu tarıma dayalı devletlerden farklı olarak stratejik noktalarda yine tarımdan beslenen ve tarım alanlarını koruyan asker devletler ortaya çıktı. Bu devletler asker ihtiyaçlarını tarımla meşgul halktan değil de yabancılardan devşirerek karşılıyordu. Bu devletlere başlangıçta doğrudan Batı'nın saldırılarına maruz kalmayan Çin ve Hindistan'da rastlanmaz. Asker devletlerin ilk örnekleri Yakın Doğu'da Asur ve İran imparatorluklarıdır.²⁸⁶

Asur dininde iki Tanrı söz konusudur. Bir yanda alametleri kılıç ve mızrak olan Tanrı Asur, öte yanda bitki âleminin tanrısı Bereket Tanrısı vardır. Bazen de Tanrı çift başlıdır. Tarım üretimi ve elde edilen zenginliklerin savaşla korunması Tanrı'nın iki ayrı görevidir. Asur dini Babil dini etkisinde gelişti. Tüm tanrıları ayındır, tanrıların kralı Asur hariç. Asur bütün tanrıların üzerindedir ve onların varlıklarına izin vererek hüküm sürer.²⁸⁷

²⁸⁵ Sezer, Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı, s.74-76

²⁸⁶ Sezer, Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı, s.76-78

²⁸⁷ Sezer, Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı, s.79-80

Asur'da belirmeye başlayan asker devlet ideolojisi İran'la daha mükemmelleşecek, bütün siyasi ve toplumsal yaşantıyı kapsayan bir dünya görüşüne evrilecektir. Bütünlüğe kavuşan dünya görüşü ile tektanrıcılığa doğru olan eğilim güçlenecektir. Dünya Doğu ve Batı olarak ikiye bölündüğü için Zerdüştlükte henüz tanrıcılık yoktur. Bu din doğrunun başarısına mutlak inancı getirir. Dünyadaki bölünme ve ikilik kötülüğün silinmesi ve tek bir dünya görüşünün egemen olmasıyla sonuçlanacaktır. Yeryüzünde bir çatışma vardır. Bereketli yağmurlar karşısında kuraklık, ateş karşısında duman, sürüleri koruyan çoban köpeği karşısında kurt ve nihayetinde Doğu karşısında Batı. Sezer, önce göçebe-yerleşik sonra da Doğu-Batı çatışması çerçevesinde toplumların farklılaşmaları sürecinin dinlerin geçirdiği evreleri de açıklayabildiği kanısındadır. Doğu-Batı çatışması insanoğlunun dünyayı bir bütün olarak algılamasını doğurmuş, bu da evrensel tek Tanrılı dinlere zemin hazırlamıştır. Sosyologumuz ilk sosyologların zamanlarındaki ilkel kabilelerdeki Totemizmle din olayının açıklanmasını reddederek tarihi süreçlerin izlenmesi gerektiğini savunur. Evrensel dinlerin günümüz de aşılammış olması söz konusu çatışmanın hala korumasındandır.²⁸⁸

Sezer'in din hakkındaki görüşleri şu şekilde toparlamak mümkündür. Dinler toplumların kendilerini tanıma ve tanıtmaya aracıdır. Din bireyin de kendisinin toplumla ilişkisini açıklayabildiği ve belli bir topluma üye olmayı ifade edebildiği bir alandır. Din toplumla birlikte bir gelişme göstermiştir. Toplum ve toplumda oluşan insan ilişkileri basit ve sınırlı olduğu sürece totemizm egemen olmuştur. Toplum ilişkilerinin çeşitlenmesi ve farklılaşması sonucu toplum ilişkileri tek düzeyde olmaktan çıktığı için çok Tanrılı dönem başlayacaktır. Çok Tanrılı dinleri site aşamasına bağlamak doğru değildir. Asur ve Babil imparatorluklarında da çok Tanrılı dinler söz konusudur. Hiçbir din toplumun dışında kendine özgü bir gelişme çizgisi sonucu ortaya çıkmamıştır. Tek Tanrılı dinler çok Tanrılı dinlerde bulunan eğilimin ürünü değildir. Brahmanizm ve Budizm gibi iki dinin aynı toplumda görülmesi, aynı toplumun değişik çıkar gruplarının bakış açılarına göre iki değişik görüntüsü anlamına gelir. Tarih boyunca yabancı topluluklarla karşılaşılması, çatışılması toplumlarda dar ilişkileri aşan daha geniş bir birliğe bağlı olma bilincinin doğması tek tanrılı dinleri doğurmuştur. Tek tanrılı dinlerin toplumlarda görülmeye

²⁸⁸ Sezer, Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı, s.81-83

başlaması ile evrensel nitelikli büyük dinler tarih sahnesinde yerini almaya başlamıştır. Üç büyük dinin birbirlerinin mirasçısı olduklarını öne sürmeleri dinlerin birbirlerinin arkasından kendi başlarına bir gelişme çizgisi izledikleri izlenimini doğurmuştur. Dinler toplumların varlıklarına sıkı sıkıya bağlı, toplumların kişilikleriyle belirlenen bir olaydır. Toplumlar içinde buldukları ana çatışmaları sezindikleri, çeşitli olayları bu ana çelişkiler etrafında toplayabildikleri için bu ana çelişkileri izah eden tek Tanrılı dinler evrensel bir nitelik kazanmıştır. Bu ana çatışma Doğu-Batı çatışmasıdır. Evrensel dinler belli toplumların sınırlarını aşan, onların varlık ve kişiliklerinden bağımsız birer olay görünümündedir. Hem göçebe- yerleşik çatışmasının hem de Doğu-Batı çatışmasının merkezi Yakın Doğu'dur.²⁸⁹ Dünya tarihinin en önemli merkezi burasıdır. Evrensel üç dinin de burada ortaya çıkması tesadüf değildir.²⁹⁰

3.6. Yahudilik; Birlik Bilinci

Sezer Yahudiliğin hem bir kavmin dini hem de evrensel bir din oluşunu iki sebeple açıklar. Birincisi Hristiyanlık ve İslamiyet'in Yahudiliği tanımları ve devamcısı olarak çıkıp bu dine bağlı birçok gelenek ve efsaneyi sürdürmeleri, ikincisi ise Yahudilerin dünya tarihine yön veren ana çelişkileri geçmişlerinde yoğun bir biçimde yaşamalarıdır. Yahudilik başlangıçta göçebelerin yerleşiklere duyduğu imrenmeyi ifade etmiş sonra da ticarete oynadıkları rol ile Doğu-Batı çatışmasında başlıca tanık ve aktörlerden olmuşlardır.²⁹¹

Henüz belli bir kavimden ayrılmayan Yahudiliğin Tanrısı da Yahudi'dir. Bu dinin kendisinden önce gelen dinlere en büyük üstünlüğü birlik bilincini yani milliyetçiliği en son çizgisine kadar geliştirebilmesidir. Kendisini bugüne kadar sürdürebilmesinin nedeni de budur. Başlangıçta göçebe bir topluluk olan Yahudilerin gelişmiş silahları ve savunma yapıları olan yerleşiklere karşı tek üstünlüğü sayı üstünlüğüydü. Bunu koruyabilmek için birlik ve beraberliğe ihtiyaçları vardı. Birlik olma diğer göçebe

²⁸⁹ Sezer, Orta Doğu tabiri yerine Yakın Doğu tabirini kullanarak Batı'nın bizi kendisine göre konumlandırmasının dışında kalmak istemektedir.

²⁹⁰ Sezer, Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı, s.84-91

²⁹¹ Sezer, Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı, s.92-93

topluluklarında da övülen bir durumdur. Çin karşısında birliği salık veren Orhun Kitabeleri'nin bugünkü Türk milliyetçiliğine kaynak sayılması anlamlıdır.²⁹²

Yahudiliğin kutsal kitabı Tevrat her ne kadar kronolojik olmasa ve bilimsel sayılmasa da bir Kitabı Mukaddes olduğu gibi Yahudi kavminin aynı zamanda tarihidir. Sezer Tevrat'ın daha çok Yahudi kavmine içinde bulunabileceği çeşitli durumlarda yol göstermek üzere geçmişten çıkarılabilecek derslerin toplamı saymak gerektiği kanaatindedir. Tevrat geçmişle Yahudi çıkarlarına ışık tutabilmek açısından ilgilenmektedir. Olayları ders alınabilir şekle sokmaktan da çekinmez. Bu nedenle Yahudilik incelenirken Tevrat'tan alınan tarihle ilgili bilgiler genel tarih bilgileri ile sınırlanmalı ve tamamlanmalıdır.²⁹³

Yakın Doğu göçebelere Orta Asya göçebelerinden farklı olarak çok daha dar bir alanda hayvan sürülerini güdüyorlardı. Yerleşikler bunlara İbrani adını veriyordu. İbrani, yerleşiklerce öte yanın insanı anlamına kullanılan bir tabirdi. Göçebelerin otlak sorunu onlarla yerleşikler arasında bir çatışmaya yol açtı. Yahudi dini ve kavmi bu çatışma ortamında göçebeler arasında birliği temin etmek üzere ortaya çıktı. Sezer'e göre Yahudi dininden önce bir Yahudi ırkından söz edilemez.²⁹⁴

Boylar halinde bölünen her göçebe topluluğun başında bir şef vardı. Hz. İbrahim bunlardan biriydi. Yahudiler tarihlerini Tanrı'nın Hz. İbrahim'e o güne kadar yaşadıkları toprakları terk etmesini bildirmesiyle başlatırlar. Terk ettikleri ülke Babil'dir. Sık sık da kıtlık nedeniyle bir başka yerleşik uygarlık olan Mısır'a sığınırılar. Yahudiler bu göçebe yaşama Tanrı tarafından adanmış topraklara kavuşmak üzere tabi tutulduklarına ve büyük millet oluşlarının buna bağlı olduğuna inanırlar.²⁹⁵

Yahudiler sık sık göçebe yerleşik çelişkisi yaşamışlardır. Hz. Yusuf kıssasında olduğu gibi birçok peygamberin hikâyesinde bu görülür. Yahudilerin göçebelikten yerleşik hayata geçmeleri deneyi Yakın Doğu tarihinin ana çizgilerine denk düşer. Yahudiler kendi dinlerinde tarihte görülen olayların genel açıklamalarını gördükleri

²⁹² Sezer, Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı, s.93-94

²⁹³ Sezer, Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı, s.96-97

²⁹⁴ Sezer, Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı, s.98-99

²⁹⁵ Sezer, Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı, s.100-101

için dinlerini üstün saymışlar ve bütün olayları tek bir yorum etrafında toplama çabaları sonucu tek Tanrılı din aşamasına ulaşabilmişlerdir.²⁹⁶

Yahudilerin yerleşik uygarlıklar ve göçebe olan kendi kavimleri hakkındaki görüşleri diğer göçebelerin düşünceleriyle benzerlik taşır. Yahudiler kendilerini ekili tarlalara saldırıp ekinleri yağmalayan çekirgelere benzetirler. Adanmış topraklara giren Yahudiler çekirgelerden farksızdırlar. Tanrı da yerleşiklik sırasında verdiği ‘Asla öldürmeyeceksin’ emrini unutmışa benziyor. Sevgili Yahudi kullarına ‘Ve şimdi çocuklar arasındaki her erkeği öldürün ve erkekle yatmış olarak erkek bilen her kadını öldürün’ diye öğütte bulunuyor.²⁹⁷

Yahudiler Hz. Davut döneminde Filistin’de bir devlet kurmayı başardı. Bu devlet yönetici kadronun ağır vergilerle üreticiyi ezdiği, hükümdar sarayının yanına bir de mabet yapan tipik bir Doğu devletiydi. Hz. Davut başlangıçta başarısızlıkları olan Yahudi devletini Fenike kralının himayesine sokarak bir çözüm yolu buldu ve zamanla güçlenerek Hz. Süleyman’ın iktidarına zemin hazırladı. Hz. Süleyman Fenike ile bu işbirliğini sürdürürken Mısır firavununun kızı ile evlendi. Fenike Yunan’a karşı Doğu’nun tüccar devleti idi. Yahudiler üretici Mısır ve tüccar Fenike’den öğrendikleri ile günümüze kadar devam eden tüccar kavim özelliği kazandılar. Yahudi krallığı Yahuda ve İsrailiye diye ikiye bölündü ve Yahudi devletinin başarısı kısa sürdü. Asur, Babil’e hükmederek Doğu’nun birliğini sağlama çabasına girerek Fenike ve Mısır’la savaşa girişti. Yahudiler arada kaldı ve ticaret merkezi olma özelliklerini kaybettiler. Yahudiler için Babil esareti dönemi başlamış oldu. Bu dönem Yahudiler için kendi kendileriyle hesaplaşma ve geçmiş tecrübelerden ders çıkarma dönemi olacaktır. Yahudilik dini kesin çizgileri ile bu dönemde biçimlenecek, yazılı-değişmez bir biçime kavuşacaktır. Ana tema yeniden mutlu günleri getirecek Mesih’in ortaya çıkışıyla adanmış kutsal topraklara dönüş olacaktır.²⁹⁸

Bu inanç Yahudilerin Doğu tarihinde aleyhlerine gelişen yeni bir durum oluştururken, Doğu halkları ile kaynaşmalarına engel olmuştur. Batılılar için de Yahudiler Doğu halkıdır. Ancak kendileri için tehlike teşkil eden gerçek Doğu’nun dışındadırlar. Batı, Doğu ile ilişkilerinde gerçek Doğulu yerine Yahudileri tercih

²⁹⁶ Sezer, Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı, s.102-103

²⁹⁷ Sezer, Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı, s.105-106

²⁹⁸ Sezer, Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı, s.109-110

ederken Doğu da yabancıları sayarsa da Yahudileri düşman saydığı Batılılara tercih edecektir. Yahudiler Doğu'ya karşı Batılı, Batı'ya karşı Doğulu olmama imkânını elde ederek ne Doğu ne Batı ile kaynaşmadan varlıklarını sürdürmüşlerdir.²⁹⁹

3.7. Hristiyanlık

Baykan Sezer dinleri birincil kaynaklardan okuyan bir araştırmacıdır. Kutsal kitaplardan alıntılar yapmasından bunu anlamak mümkün. Ancak zaman zaman ilgili alanın edebiyatına, kavramlarına yabancı olduğunu da hissettirir. 'müritlerine dini öğretiyi ulaştıran peygamber' tarzında ifadelerine rastlayabilmekteyiz.

Sezer'e göre Hristiyanlık, Yahudiliğin devamıdır. Bu dinde Yahudilikle kurulmuş düşünce sistemlerinin izlerine rastlanabilmektedir. Yahudilikte din ve kavim aynı içeriğe sahip olduğu için toplumsal örgütün canlılığının devamı bir gereklilik halini almıştır. Bu yüzden de yönetim işlerinin kesintisiz yürütülmesini sağlamak için dini öğretiyi mensuplarına ulaştıran peygamber ve onun anısıyla süregelen inanç birliği yerine yaşayan toplumun günlük işlerinin yürütülmesiyle de yükümlü bir peygamberler dizisi söz konusudur. Hz. İsa, Hz. İbrahim'le başlayan peygamberler zincirinin son halkasıdır.³⁰⁰

Sezer, Hz. İbrahim ve Hz. Musa'dan sonra gelen peygamberlerin yeni bir dünya görüşü ortaya koyamadıklarını savunarak, bunu Hz. İsa'nın gerçekleştirmesini toplumsal ve tarihi değişimlere bağlamaktadır. Yahudilere Asur'un uyguladığı Babil esaretinden sonra Yahudiler sadece kendilerini kurtaracak bir mehdi beklentisi içindeydiler. Roma, Batı'nın Yakın Doğu üzerinde egemenliğini tesis etmişti. Bu yeni durum yeni bir dine zemin hazırlamıştı. Hristiyanlığın doğuşu iki ayrı toplum olan Doğu ve Batı çatışmasının kalıplaştırılması ve sürdürülmesini ifade ediyordu. Hz. İsa Roma zulmüne direnen bir Doğu toplumu lideridir. Hz. İsa günümüzde öbür dünya işleri ile ilgili bir peygamber olarak tanıtılıyor oysa onun tasası yaşadığı günlerde dünya ile ilgiliydi. Roma'ya karşı direniş sergileyen bir peygamberler silsilesi söz konusudur. Hz. İsa bu zincirin de bir halkasıdır. Bu halkanın, alışlagelmiş klasik düzenin temsilcileri dışında Doğu, Barabbas'ın yönetimi altında örgütlenmeye başlamıştı. Sezer, Hz. İsa ve 12 havarisini klasik direnç grubu sayıyor.

²⁹⁹ Sezer, Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı, s.110-111

³⁰⁰ Sezer, Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı, s.113-114

Havarilerden Yahuda her iki grupla temas halindedir ve Doğu direnişinin bölünmesini istememektedir. Hz. İsa krallığa heveslidir. Başında tacı Roma'nın Doğu'daki hâkimiyetinin merkezi ve sembolü Kudüs kapılarında görünür. Ancak Hz. İsa'nın temsil ettiği bilinç aşılmıştır. Hz. İsa'nın direnişi Roma'nın ilk tepkisi ile yıkılır. Roma askerleri karşısında korkuya kapılarak ve halkı yüz üstü bırakarak kaçar. Barabbas ise Hz. İsa'nın teminatı ile ateşe sürdüğü askerlerini Roma karşısında yüzüstü bırakmayarak savaşır ve esir düşer. Geleneklere göre Barabbas'ın kurtulabilmesi için bir başkasının onun yerine feda edilmesi gerekiyordu. Barabbas'ı kurtarmak için Hz. İsa'ya ihanetinin karşılığını kendi halkı verdi. Yapılan oylamada hiç kimse Hz. İsa lehine oy vermedi. Peki, aşılın bu bilinç nedir? ³⁰¹

Barabbas. düşmana silahla, canla başla karşı koymanın sembolü iken Hz. İsa'nın ihaneti ile Filistin bağımsızlık imkânını kaybetti. Barabbas'ın doktrinin yerini Hz. İsa'nın tekrar döneceği ve umutlu yarınların geleceği vaadi aldı. Bu yeni doktrin her şeyin bitmediği, kanlı bir biçime dönüşme de kavganın sürdüğü inanç ve bilincinin ifadesiydi. Roma başlangıçta Hristiyanlığa kuşku ile yaklaştı. Hz. İsa'nın ihanetini öğrenmekte gecikmediler. Doğu-Batı çatışmasını ortadan kaldıramadılar ancak Hristiyanlıktan, kavga imkânından kendi lehlerine yararlandılar. Kısır yarınlar vadeden, bir yanağına vurana öbür yanağını uzatan Hristiyanlığı tokadı yiyen kendileri olmayınca resmi din olarak kabul ettiler. Doğu da göze göz, dişe diş bir kavga, Batı'ya karşı cihat öngören kendi dinini buldu, yani İslamiyet'i. Hristiyanlık Doğu'da kök salıp gelişmemiştir. Batı'nın ideolojisi olarak iki büyük dinden birisi olarak süregelmiştir. ³⁰²

Budizm örneğinde olduğu gibi Roma'da Hristiyanlık devlete yabancı bir unsur olan Cermenlerin yardımı ile devlet dini olmuştur. Cermenler Batı'yı Hristiyanlaştırırken kendileri de Batılılaşmıştır. Sezer Hristiyanlığa Budizm örneğinde olduğu gibi olumsuz bir din olarak bakmaktadır. Bu iki dinden biri bir çıkmazın diğeri ise bir yenilginin ifadesi olan dinlerdir. Doktrinleri kaçınılmaz bir biçimde tavize dayanarak ve çözüm yolu getirmekten aciz oldukları için esas sorunu saklamaya çalışarak

³⁰¹ Sezer, Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı, s.115-118

³⁰² Sezer, Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı, s.119-120

kurmuşlardır. Cermen istilalarına maruz kalan Romalılar Orta Çağ başlangıcında kabuklarına çekilerek gerekli avunmayı Hristiyanlık inancında buldular.³⁰³

Baykan Sezer'in din konusunda en temel tezi dinin toplumların farklılıklarının, kimliklerinin bilinci olmasıdır. Batı toplumu Hristiyanlığı resmi din olarak kabul ettikten sonra nasıl oldu da bu dinin neredeyse farklı bir din sayılabilecek Katoliklik, Ortodoksluk ve Protestanlık adında üç farklı şekli ortaya çıktı. Sezer bu durumu tabii olarak yine Batı toplumu içerisindeki toplumsal farklılaşmalarla açıklamaktadır. Doğu-Batı ilişkileri tek elden yönetildiği sürece tek bir din ve tek bir kilise söz konusuydu. Bu ilişkiler birden çok merkezden düzenlenmeye başlanınca tek bir dinin farklı kiliseleri ortaya çıktı. Bu bölünme siyasi bölünmelerle paralellik arz eder. Roma İmparatorluğu ikiye bölününce kilise de ikiye bölündü. Hz. İsa hareketinde olduğu gibi Doğu halkları yer yer Roma'nın dünya egemenliğine karşı ayaklandılar. Aynı zamanda İran da gittikçe güçlenip Batı için tehdit olmaya başladı. Böylece Doğu eyaletlerinin yönetimi merkezden yürütülemez oldu. Barbar hareketleri de bir yandan büyük istilalara yol açtı. Batı Avrupa'da feodal yönetimler kuruldu. Sezer, Marksist açıklamalardan ayrı olarak Feodalizmin Avrupa'nın Batı dışı halkların baskısı altında kendisini korumak için aldığı toplumsal bir biçim olduğu görüşündedir. Batı'daki bu dönüşümü sadece kölelik düzeninin iç çelişkileri ile açıklanmasını yetersiz bulur. Böyle olsaydı Doğu Roma da Feodalizme geçerdii. Feodal düzende üretime katılmadığı halde üretimden pay alabilmek için asilzadeler askerliği kendi tekellerine aldı. Batı'nın fiziki benliğini koruyan feodal beylerin yanında bu işi manevi alanda yapan ruhbaniler sınıfı da yönetici kadroya dâhil oldu. Katolik kilisesi bu ortam ve koşullarda doğacaktır.³⁰⁴

Roma İmparatorluğu'nun son döneminde Batı'da yayılan Hristiyanlık Roma'nın yapı ve kuruluşunu kendisine örnek alarak teşkilatlanmıştır. Roma zamanında dünya egemenliğinin merkezidir. Orta Çağ'da da Batı Avrupa'nın merkezi olmayı sürdürmüştür. Katolik kilisesi evrensellik iddiasını benimsemiş ve Bizans'a karşı Batı Avrupa'nın sözcülüğünü yapmıştır. Hristiyanlık zamanla Batı'nın dönüştüğü feodal yönetim biçimine uygun bir örgütlenmeye gitmiştir. Kilise örgütü siyasi örgütlenmenin bir benzeridir. Daha önceki tapınakların bir devamı sayılamaz. Orta Çağ kilisesi Tanrı'nın sevgili kulları saydığı Hristiyanların asla bölünmemesi

³⁰³ Sezer, Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı, s.120-121

³⁰⁴ Sezer, Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı, s.121-126

gerektiğini ve galip geleceklerini sürekli işledi. Yabancıya karşı katı ve acımasız bir hoşgörüsüzlüğü benimsedi. Hatta bu hoşgörüsüzlük kendi öz evlatlarını engizisyonlarla yıkmaya kadar vardırdı.³⁰⁵

Avrupa bölünmeye rağmen zamanla kendi içinde bir denge kuracaktır. Bizans Doğu halklarının Batı için olan tehdidini önlediği için görmezden gelinmiyordu. Ancak Normanların gelişi ile Batı Avrupa Bizans'ın gücüne gerek kalmadan Doğu ile savaşabileceğine inanmıştır. Normanlar daha önceki barbarların aksine kimliklerinden soyutlanarak sistem içinde asker olarak görev alabiliyorlardı. Batı bu güçle Arap ve İslam egemenliğindeki Sicilya'yı geri alabilmişti. Bu olay Vatikan'ı Bizans'ın gerekliliği hakkında tereddüde düşürdü. Bu sebeple Haçlı Seferleri başlatıldı. Batı Avrupa Doğu ile doğrudan ilişki kurma çabasına girecek, Bizans çökecek, yerine Osmanlı İmparatorluğu kurulacaktır. Katolikliğin ileri karakolu olan Avusturya-Macaristan İmparatorluğu Osmanlı, dolayısıyla Doğu tehlikesini Viyana önlerinde durdurarak tarihteki yerini almıştır.³⁰⁶

Rönesans ve coğrafi keşiflerden sonra Batı, Doğu ile ilişkilerinde Osmanlı İmparatorluğu'nu aşmayı, arkasından dolanmayı başardı. Bu olaylar Katolik merkezlerin Batı dünyasındaki önemini yitirilmesine yol açtı. Yeni ticaret yollarına öncülük yapan İspanya ve Portekiz gibi ülkeler Katolik olduklarından yeni ilişkilere uyamadıkları için yerlerini Hollanda ve İngiltere'ye bırakmak zorunda kaldılar. Katolik kilisesi Rönesans dönemi dışında tutucu bir tutum sergileyecek ve Protestanlığın doğuşuna zemin hazırlayacaktır.³⁰⁷

Görüldüğü gibi Sezer, toplumsal, ekonomik ve siyasal gelişmelerin tarih içinde dini alanın değişmesine neden olduğunu izah etmektedir. Sezer'e göre din sebep değil sonuçtur diyebiliriz. Sezer, Weber'in aksine Protestanlık bahsinde Protestanlığı sebep değil sonuç olarak değerlendirir.

Katoliklik Doğu ilişkilerinde çıkarı olan Batı merkezlerinde yayılırken Ortodoksluk Avrupa'nın Asya'ya karşı ileri karakolluk görevini sürdüren ülkelerde yayılmıştır. Ortodoks kilisesi bağlı bulundu toplumla birlikte farklı özellikler gösterir. Avrupa batısında nasıl küçük birliklere bölünerek feodalizmle varlığını sürdürmeye çalıştıysa

³⁰⁵ Sezer, Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı, s.126-130

³⁰⁶ Sezer, Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı, s.130-131

³⁰⁷ Sezer, Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı, s.131-132

doğusunda da Asya'dan gelen tehlikeye karşı tek bir ordu ile ve merkezi yönetimle karşı koymaya çalıştı. Bizans Doğu'da olduğu gibi bir ordu devlet olarak teşkilatlanmıştı. Baykan Sezer, görüşlerinde görülen genel eğilime uygun olarak bir sınır devleti olan Bizans'ta dinin de farklı olacağını izah eder. Katolikler Haçlı Seferleri ile geldikleri Doğu'da bir kolonide yaşar gibi yaşadılar. Buralar Batı Dışı yerlerdi ve buralardaki yabancı unsurları Avrupalılaştırmak mümkün değildi. Bu yüzden peygamberlerine meydan okuyan bir dinin gelişmesine izin vereceklerdir. Oysa Bizans her fetih hareketinde Asya sınırlarını geriletmek, elde ettiği yerleri topraklarına katmak düşüncesi ile hareket etti. Elde ettiği topraklardaki halkları da Hristiyanlaştırdı. Doğu Avrupa ülkelerinde devlet dini gözetleme hakkına sahipti, din bir devlet diniydi. Fethedilen yerlerdeki insanların Hristiyanlaştırılabilmesi için din adamlarının aynı zamanda devlet adamı olması gerekiyordu. Din adamları diplomatlık, beşinci kol ve casusluk görevlerini yerine getiriyordu. Doğu kilisesi Asya karşısında devamını siyasi iktidara borçlu iken Batı'da dini ve siyasi otoriteler birbirinden ayrılır. Bizans Orta Çağ karanlığında Avrupa'nın korunması rolünü üstlenirken gittikçe Hristiyanlığı koruyan bir müze bekçiliğine evrilecektir. Bu müze bekçiliği dogmalara saplanmaya ve Batı kilisesindeki gelişmelere ayak uyduramamasına yol açmıştır.³⁰⁸

Sezer, Hristiyanlıkta üçüncü önemli mezhep olan Protestanlık konusunu birçok bakımdan ilginç bulur. Modern Batı toplumu ile Protestanlık arasında ilişki kurulduğunu, giderek modern Batı toplumunun bununla açıklanmak istendiğini belirterek tahlillerine başlar. Ona göre Protestanlık ile kapitalizm arasında bir bağlantı kurmak mümkündür. Kapitalizmle Batı toplumu yeni özellikler kazanınca bu yeni kimliğini din ile ifade etmesini olağan karşılamak gerekir. İnsanla insan arasındaki ilişkileri düzenleyen bir dünya görüşü olan Protestanlığın kapitalizmi doğurduğu iddia ediliyor. Oysa aynı şekilde Yahudilik ile kapitalizm arasında bir neden sonuç ilişkisi iddia etmenin önünde hiçbir engel yoktur. Yine XIX. yüzyıl Fransız edebiyatı burjuva ahlakının Katoliklikle uyuşabileceğine dair örneklerle doludur.³⁰⁹

Sezer, dinlerin ekonomik gelişmeyi yönettiği görüşünü yanlış bir yargı olarak değerlendirir. Kapitalizmin getirdiği toplumsal ilişkiler kapitalizmin evrensel

³⁰⁸ Sezer, Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı, s.133-136

³⁰⁹ Sezer, Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı, s.136-137

kanunlarına uyarak bütün ülkelere yayılma eğilimi gösterirken Protestanlık aynı hızda yayılamamış, diğer din ve mezhepler kapitalizmin sınırlarını genişletmesine engel olamamışlardır. Batı sömürgeciliği bütün dünyada güçlendirmeye çalışırken Protestanlar Katoliklerden daha az bir etkiyle Doğu halkları nezdinde bunu meşrulaştırmaya çalışıyorlardı. Max Weber ilerlemiş toplumlarda dinin ve büyüünün ekonomik hayatı etkileyerek nasıl kapitalizmi doğurduğunu izah ederken Sezer hiçbir biçimde modern kapitalizmin dinden çıkmasının mümkün olmadığını savunur. Ancak Sezer kapitalizmle Protestanlığın kaynağının aynı olduğunu kabul ediyor. Her iki olay da aynı tarihi koşullar sonucu doğacaktır. Kapitalizmle Protestanlık aynı ülkelerde doğmuştur. Bu iki olay arasında iddia edilen bağlantı Batı dışı, dolayısıyla Hristiyan olmayan ülkelerin kapitalizm alanında geri kalmışlığa mahkûm edilmesine yol açtığı iddia edilecektir çünkü Batı, kapitalizmi kendi inançlarına, dünya görüşüne dolayısıyla kendi üstünlüğüne bağlayacaktır. Aslında din ile modern endüstri arasında ilişki kurma çabaları İslam ülkelerini suçlamayı amaçlıyordu. Dünya çapında çok önemli gelişmelere ve toplum ilişkilerinde köklü gelişmelere yol açan kapitalizm Batı inançlarıyla açıklanamaz. Kapitalizm Doğu-Batı çatışması içine yerleştirildiği zaman bir aydınlığa kavuşabilecektir.³¹⁰

Batılı bilim adamları Sezer'i daima haklı çıkarır. Weber kapitalizmi över, yüceltir ve doğuşunu Batı tarihi içerisinde bir nedene, Protestan ahlakına bağlar. Weber'in izahatında olumlu gördüğü her gelişme gerçek manada Batı'da ortaya çıkmıştır. Bilimin ortaya çıkışını izah ettiği gibi zaman zaman Uzak Doğu'ya atıfta bulunur ancak diğer toplumlarda ortaya çıkan gelişmeler gerçek bilim sayılmazdı. Weber'in Protestanlıkla ilgili görüşlerine yukarıda yer verildiği için burada tekrarlanmayacaktır. Batılı düşünce adamlarının Batı lehine bir kayırmacılık yaptıklarını iki örnekle temellendirelim.

Weber bilimin, geçerli saydıkları bir gelişme düzeyinde yalnızca Batı'da olduğunu iddia etmektedir. İslam'da ve bazı Hint kabilelerinde ilk örnekleri bulunsa da *"Deneyisel bilgiler, dünya ve yaşam sorunları üzerine düşünme, en yüksek düzeyde felsefi bilgelik ve Hellenizm'in etkisiyle Hristiyanlıkta tam bir gelişme göstermiş"* tir. Hindistan, Çin, Babil ve Mısır'da teolojik bilgelik ve gözlem biçimleri olsa da mesela buralarda gelişen astronomi matematiksel temelden yoksundu. Bu temeli Eski

³¹⁰ Sezer, Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı, s.137-139

Yunanlılar sağlamıştır. Hint'te geometri vardı ama ussal kanıtlamadan beri idi. Bu ussal kanıtlanma da Eski Yunanlıların eseridir. Hint doğa bilimlerinde gözlem gelişmiş olsa da deney yoktu.³¹¹

Çağdaş düşünürlerden Huntington da modernitenin Batı toplumlarının özel bir başarısı olduğunu ve köklerinin Batı Hristiyan geleneğinde yattığını iddia etmektedir. Huntington medeniyetler çatışması kavramını ortaya atar. Ona göre Çatışma farklılıklardan kaynaklanır. Hristiyanlık Batı medeniyetinin kimliğinin oluşmasında önemli katkı sağlamıştır. Kilise devlet ayrılığı Batı modernliğinde önemli rol oynamıştır. İslamiyet, Konfüçyüsçülük ve Doğu Ortodoksluğunda bu ayırım yoktur. Bu yüzden modernliğe ulaşamazlar.³¹² Sezer ise Batı'da laikliğin daha çok din adamları sınıfının bazı devlet işlerinden el çektilmesi şeklinde gerçekleştiğini Türkiye'de Tanzimat'ın etkisiyle Devletin ve kişilerin diğer dinlere özgürlük sağlaması şeklinde anlaşıldığını ifade etmektedir.³¹³

Sezer'in tahlillerine devam edecek olursak o bu aşamada bir tür Marksizm eleştirisi yaparak ilginç sonuçlar çıkarıyor. Yeni Çağ başında Batı Avrupa'da gerçekleşen sınıf çatışması serf-senyör çatışması idi. Marksizme bakılırsa eğişimin buradan başlaması gerekiyordu. Hâlbuki aralarında serf-senyör çatışmasında olduğu gibi bir sömürü ilişkisi olamayan senyör-burjuva çatışması geleceği belirlemiştir. Sermayenin de sömüren sınıf olan senyörler elinde birikmesi gerekiyordu. Sermaye burjuvalar elinde toplandı ve senyörler beş parasız kaldı. Gerçekte feodal-burjuva çatışması, Doğu-Batı ilişkileri bağlamında İstanbul'un fethiyle ortaya çıkan yeni gelişmelerin ürünüdür.³¹⁴

Doğu'nun Hindistan ticaret yollarına hâkim olması Avrupa'nın küçük üretim birimleri halinde örgütlenmesine böylece feodalizmin doğmasına neden oldu. Feodalizm, Orta Çağ'da Batı'nın Doğu'ya karşı aldığı o zamanın koşulları açısından en iyi tutumdur. Feodal düzen bunu sağlayan senyörlere büyük çıkarlar sağlıyordu. Yeni Çağ'da coğrafi keşifler ve sömürgecilikle şartların değişmesine senyörler uyum sağlayamadı, değişimi engellemeye çalıştılar. Bu da feodal düzenin getirdiği bütün ilkelerin doğruluğunun sorgulanmasına neden oldu. Bu ilkelerin herkesçe araştırılıp

³¹¹Weber Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu, s. 13

³¹² Fahri Çakı, Uygarlık- Modernlik Söylemlerinde Alternatifler ve Baykan Sezer, Sosyologca Dergisi, 2022, Sayı 24, S.98

³¹³Sezer, Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı, s.201

³¹⁴ Sezer, Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı, s.140

sorgulanabilmesi isteği dinde reformlara yol açtı. İlkeleri değerlendirmek ve dayatmak yetkisini tekelinde feodal sınıfın tekelinde bırakan Latince yerine İncil'in yerel dillerde kullanılabilmesi taraftar kazandı. Doğu ülkeleri ile Osmanlı dolanılarak elde edilen yeni ilişkiler kapitalizmi ve bu ilişkilere yeni bir dünya görüşü sunan Protestanlığı doğurdu. Yeni tartışma Doğu ile ne tür bir ilişki kurulması olduğu için ana çatışma feodaliz-burjuvazi çatışmasına dönüşecektir. Yeni ilişkilere daha iyi cevap verebildiği Doğu karşısında Batı'ya daha büyük bir üstünlük getirebildiği için servet burjuvazinin elinde toplanacaktır.³¹⁵

Feodalizmin oluşmasında kuzeyden gelen barbar istilalarının etkisi Sezer tarafından burada es geçilmiştir. Sezer'in toplumsal oluşum ve değişimleri çok sebeplilikle açıklayan bir sosyolog olduğunu düşünürsek, onun gözünde feodalizmin oluşmasında Doğu saldırılarının yanında barbar istilalarının da iki sebepten biri olarak etkili olduğunu tespit etmek mümkündür.

3.8. İslamiyet ve Dünya Egemenliği

Hristiyanlık Doğu halklarının Batı'ya karşı bir başkaldırı girişimi olarak başlamış, günün koşullarının elverişsizliği nedeniyle başarılı olamamıştır. Zamanla Roma'nın dünya egemenliğinin sürdürülmesi için bir araca, Doğulu halklar için de boyun eğmeye dönüşmüştür. Hristiyanlık tabii tutulduğu değişmelerle Doğu'nun istek ve çıkarlarına cevap verir bir din olmaktan çıkmıştır. Doğu'da kurulu dünya düzeninin bozulmasını sağlayacak bir din gerekliydi. Bu imkân bir yanağına vurana öbür yanağına uzatmak yerine göze göz dişe diş bir kavga yani cihat öneren İslamiyet'le mümkün olacaktır. Bu dinle Doğu, Batı'ya karşı kendisini yeniden tanımlayacaktır.³¹⁶

İslamiyet Doğu-Batı arasında yüzyıllarca süren çatışmada Doğu'nun bir savaş başarısı olmuştur. Bunun yanında Doğu için yeni bir dünya egemenliği ve yeni bir dünya görüşü getirmiştir. Doğu daha önce Asur ve Pers İmparatorlukları ile bu dünya egemenliğini gerçekleştirmişti. İslamiyet yepyeni bir din ve dünya görüşü olarak bütün Doğu âlemini sarmıştı. Sezer İslamiyet konusunu ele aldığı bölümlerin hemen başında üç soruya karşılık arayacağını belirtmektedir. İslamiyet'in doğuşunu

³¹⁵ Sezer, Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı, s.141-142

³¹⁶ Sezer, Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı, s.145

hazırlayan koşullar nelerdir? İslamiyet uygarlık tarihi kadar eski Doğu-Batı çatışmasına yenilik olarak hangi unsurları kattı? Dünya egemenliğinden ne anlıyoruz ve egemenliğin temelleri nelerdir?³¹⁷

Doğu-Batı arasında Yunanlılıkla başlayan çatışmanın birincil sebebi bu iki dünya arasındaki ticaretti. Ticaret yollarının denetimini elinde tutan taraf elde ettiği ticari üstünlüğün yanında, canlılık ve gelişme yolunda cesur adımlar atabilecektir. Bu imkândan yoksun taraf ise yarınlarını planlayıp düzenleyemeyecektir. Ticaret yollarını elinde tutan taraf karşı tarafı ortadan kaldırarak bünyesine katmayı amaçlamamaktadır. İslamiyet Doğu için yeni bir dünya egemenliği ideolojisi getirmenin yanında Doğu-Batı ilişkisine yeni bir düzen getirmiştir. İslamiyet diğer taraf olan kâfirlerle sınırı kesin çizgilerle çizerken Doğu-Batı ilişkisini daha adil bir biçimde düzenlemek iddiasındadır. Kâfirle savaşta tek mümkün ilişki olarak kâfirin Müslüman olmasını dayatmamış, kâfirlerin İslamiyet'in himayesine sığınmalarını da seçenekleri arasına koymuştur.³¹⁸

Sezer Protestanlık-kapitalizm ilişkisinde Protestanlığın sebep durumunda bir etken olmasını kesin bir dille reddetmektedir, Protestanlığı daha çok sonuç olarak görmektedir. Olsa olsa bu ikilinin aynı toplumsal ve tarihi koşullarda birlikte ortaya çıktığını benimsemektedir. Sezer'in İslamiyet söz konusu olduğunda onun tesirlerinden geniş geniş bahsettiğini görmekteyiz.

Sezer ele aldığı tüm konularda olduğu gibi İslamiyet söz konusu olduğunda da çözümlemelerini tarihi, coğrafi zemin üzerinden yapmaktadır. Ona göre İslamiyet'in doğuşunu hazırlayan birinci sebep Arabistan'ın dünya ticareti açısından önem kazanmasıdır. İran ve Bizans arasında Doğu ve Batı'nın temsilcileri olarak ticaret yollarının hâkimiyeti büyük önem taşıyordu. İran'ın bu yollara hâkim olmasından sonra Bizans Kuzeyde, Orta Asya'da Türkler ile anlaşarak Uzak Doğu'ya ulaşmayı başarmıştı. Güneyde de Habeşistan ile işbirliği yaparak Kızıldeniz etrafında kendi hesabına yeni bir deniz ticareti doğmasına uğraşıyordu. Bu İran-Bizans rekabetinin Hint okyanusuna taşınmasına ve Arabistan'ın önem kazanmasına neden oldu.³¹⁹

³¹⁷ Sezer, Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı, s.146

³¹⁸ Sezer, Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı, s.146-148

³¹⁹ Sezer, Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı, s.147-148

İslamiyet’i hazırlayan koşullardan ikincisi İran ve Bizans’ın rekabetleriyle ellerindeki bütün imkânları tüketmelerine rağmen kesin bir sonuca ulaşamamalarıdır. Bu iki imparatorluğun Doğu-Batı sınırlarında birkaç kilometrelik ilerlemelerden başka yapacakları bir şey kalmamıştı. Bu durumda İslamiyet’le Araplardan gelecek daha ileri bir çözüm karşısında önemlerini kaybedeceklerdir. Söz konusu rekabet uygarlık sınırların Araplara kadar genişletmiş ve Arapların tarihte rol oynayabilmelerine imkân hazırlamıştı. İslamiyet’in getirdiği üstünlüğün ne olduğunu Sezer şu şekilde izah ediyor. İslamiyet’le birlikte Doğu halkları ve devletleri arasında gerçek bir birliğin ve birlik bilincinin mümkün olduğu anlaşılmiş Araplar ve Türkler dâhil göçebe halklar Doğu-Batı çatışmasında Doğu’ya aktif ve olumlu katkıda bulunmuşlardır. Artık Orta Asya Türkleri için hedef Çin değil Yakın Doğu’dur.³²⁰

Sezer dünya ticaret yollarının kavşağında bulunan Arapların tarih sahnesine çıkarak büyük gelişme göstermelerinde İslamiyet’i hem bir sonuç hem de bu gelişmeyi hızlandıran bir sebep olarak görmektedir. Ayrıca ona göre Arabistan’ı tek düze bir çöl ve insanların deve çobanı olarak görmek yanlıştır. Güneyde tarihte büyük yerleşik uygarlıklar, Kuzeyde İran ve Bizans İmparatorluklarının hizmetinde uç beylikleri kurulmuştur. Bu beylikler Araplar için dünya siyasetini öğrenmelerinde bir okul görevi görmüştür.³²¹

Arap Yarımadası’nın büyük bir kısmını çöl ve burada yaşayan bedeviler işgal ediyordu. Bedevilerin çok zor şartlar altında yaşamaları doğal olarak güçsüzlerin elenmesine, kalanların dayanıklı savaşçılar olmasına neden oluyordu. Binek hayvanlarına sahip olmaları ve hareketlilikleri yerleşik halklar karşısında bedevilere üstünlük sağlıyordu. Vahalardaki ve çöl sınırındaki çiftçiler diğer bedevilere karşı taraftarı oldukları bedevilere haraç ödeyerek güvenliklerini sağlıyordu. Arap Yarımadası’nda bazı imtiyazlı ve yönetici kabileler etrafında savaşçı siyasi birlikler oluşmuştu. Göçebe savaşçıların bir gelir kaynağı da Arabistan yarımadasından geçen ticaret kervanlarına kılavuzluk etmek ve güvenliklerini sağlamakla elde ettikleri gelirdi. Burada kervanların güvenliğini büyük devletler değil bedevi savaşçılar sağlıyordu. Göçebeler ticari ve siyasi alanda büyük önem kazanmışlardı.³²²

³²⁰ Sezer, Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı, s.148-149

³²¹ Sezer, Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı, s.149

³²² Sezer, Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı, s.150

Tarihte Arabistan'ın güneyinde en önemlisi Seba Krallığı olan çiftçilikle meşgul devletler kurulmuştu. Çiftçiliğe uygun olan bu topraklarda ancak devlet organizasyonu ile kanallar açarak sulama yapmak mümkündü. Araplar burada sulu tarıma alışkın oldukları için daha sonra elde ettikleri Mısır ve Mezopotamya'da yeni ortamlarını yadırgamadılar. Yemen dünya ticaretine de ileri düzeyde erişebiliyordu. Tarihi gerçeklere uymasa da Seba Kraliçesi Belkis ile Hz. Süleyman arasında geçtiği ileri sürülen hikâye Seba'nın Doğu Akdeniz ticaret sistemine dâhil olduğunu gösterir.³²³

Arap Yarımadası'nın kuzeyinde kurulan uç beylikleri Bizans-Sasani çekişmesi sonucu ortaya çıkmıştır. Savaşlarla imkânlarını tüketen bu devletler asker ihtiyaçlarını buradaki savaşçılardan karşılıyorlardı. Bu beylikler hizmetlerinin karşılığını aldıkları için gönüllü olarak büyük devletlerin yanında yer alıyorlardı. Bu savaşlarda kazandıkları başarılar Arapları niçin kendi hesaplarına savaşmadıklarını sorgulamaya itmiştir. Sonuçta ne Bizans ne de İran Araplar karşısında yenilmez değildi. İslamiyet'le Araplar kendi başlarına dünya egemenliğine giriştiler. Buna İran ve Bizans orduları engel olamadı.³²⁴

Dünyada Doğu-Batı çatışmasının ulaştığı gelişmeler yeni bir dinin doğmasına izin veriyordu. Doğu'nun silkinişinin bir ifadesi olan İslamiyet, Arabistan yarımadasında bütün Doğu'ya yayılmıştır. Sezer Arabistan'ın dünya üzerinde önem kazanmasının yeni bir dinin doğuşunu açıklamakta yetersiz olduğunu kabul etmektedir. Ahmet Cevdet Paşa'nın görüşünü de benimsemektedir. Ahmet Cevdet Paşa, Arapların dünyaya yayılmış fenalıklara bulaşmadıklarını ve Romalıların çirkin adetlerine alışmadıklarını belirtmektedir. Araplar Roma karşısında Doğululuğu tam olarak bünyelerinde taşıyorlar ve Roma ile ilişkileri olmadığı için Doğu çıkarlarını koruyabilecek bir kavim olarak ortada duruyorlardı. Hz. Muhammed böyle bir ortamda eski Yunan sitelerine veya Rönesans devri İtalyan şehir devletlerine benzeyen bir ticaret şehri olan Mekke'de dünyaya geldi. Mekke Hint Okyanusu ile Akdeniz ticaretinin başlıca uğrak yerlerindendi. Buradan düzenli ticaret kervanları her zaman hareket etmekteydi. Şehrin siyasi hayatına büyük aileler hâkimdi. Şehirde bulunan önemli ziyaretgâhlar burasını Arabistan'ın önemli toplantı ve ticaret merkezi yapmaktaydı. Mekke, ticaret aracılığıyla Arabistan'ın dışarı açılan penceresi ve

³²³ Sezer, Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı, s.151

³²⁴ Sezer, Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı, s.152

yabancılarla ilişkilerin düzenlendiği bir merkezdi. Bu Mekkelilere ideolojik bir üstünlük kazandırıyordu.³²⁵

3.8.1. Hz. Muhammed

Baykan Sezer, Hz. Muhammed'in Mekke ticareti üzerine düşünceleri olduğu ve kendisini bu yolda geliştirdiği kanısındadır. Ona göre böyle olmasaydı bir ticaret şirketi sahibi dul bir kadın olan Hz. Hatice'nin kendisini işlerinin ve servetinin başına geçirmesi başka türlü açıklanamazdı. Akabinde evlenmeleri de Hz. Muhammed'in yönetiminde işlerin başarıya ulaştığını gösterir. Hz. Hatice ile bu evlilik ve iş birliği Hz. Muhammed'in hayatında önemli sonuçlar doğuracaktır. Kervanların başında Suriye içlerine kadar gidecek, oradaki düşünceleri ve iki büyük dini tanıma olanağı bulacaktır. Sezer Hz. Muhammed'i ve getirdiği dini vahyi dikkate almadan tarihi belgeler ışığında değerlendirmeye girişmektedir. Sezer yine de Suriye'de Hristiyan keşişlerle konuşmasının Hz. Muhammed üzerinde bıraktığı izi kestirmenin güç olduğunu itiraf etmektedir. Sezer'e göre başlangıçta sistemli ve yeni bir din ortaya koymasa da bazılarının ileri sürdüğü gibi ilk zamanlar Arabistan'da Hristiyanlığı yaymaya çalıştığı iddiasının ileri sürülmesi güçtür. Kendisine ve düşüncelerine Mekke'de gösterilen muhalefet Hz. Muhammed'i düşüncelerini yeni bir din içinde sistemleştirmeye itecektir.³²⁶

Hz. Muhammed'in düşünceleri Mekke için yeni imkânlar taşıyordu. Bu nedenle Mekkeliler onun sözlerine tümüyle ilgisiz kalmamıştır. Hz. Muhammed'in şehrin inançlarını yıkmaya çalışması Mekke'nin Arabistan içindeki imtiyazlı yerini tehdit ediyordu. Mekke konumunu koruma endişesiyle henüz sonucu belli olmayan bir tasarının peşinden gitmek istemeyerek Hz. Muhammed'e karşı cephe aldı. Hz. Muhammed'i zengin bir ticaret şirketinin başında bulundurmak güçlü kılarken Mekke'nin ticaretini elinde bulunduran ailelerden olmaması onun için bir olumsuzluk doğuruyordu. Mekke kendisine cephe alınca dinine ilgi gösteren ve Mekkelilerle rekabet halinde olan Medine'ye 622 yılında hicret edecektir. Hicret İslam tarihinde takvim başlangıcı olacak kadar önemli sayılmıştır. Hicretle birlikte İslamiyet, artık yalnızca kurulu inanç sistemine bir karşı çıkış, sınırlı bir dünya

³²⁵ Sezer, Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı, s.152-154

³²⁶ Sezer, Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı, s.155-156

görüşü olmaktan çıkmış kendisine bağlı bir toplumun siyasi, ticari hayatını düzenler olmuştur.³²⁷

Hristiyanlığın aksine İslamiyet daha doğuş yıllarında siyasi iktidarı elde etmiş, yeni bir devlet düzen ve geleneği oluşturabilmiştir. Bütün bunlar Hz. Muhammed'in Medine'ye hicreti ile mümkün olabilmıştır. Onun gelişi Medine'de köklü değişikliklere yol açmıştır. Çok değişik bölünelere tabi toplulukları bir birlik içinde birleştirmeye, kabile ve çıkar ayrılıklarını geride bırakmaya muvaffak olmuştur. Arabistan'da insanlar arasında ilk kez kan bağı yerine din birliği kurulabilmiştir. Bu durum İslamiyet'te mevcut mahalli çıkarları aşan bir birlik bilincinin daha da güçlenmesini kolaylaştırmıştır. Böylece İslamiyet kolayca evrensel bir din niteliği kazanabilmiş ve bütün Doğu'nun birlik ideolojisi haline dönüşmüştür. İslamiyet'in kendi hizmetinde bir dünya iktidarı kurmayı başarması, Hristiyanlıkta olduğu gibi siyasi yönünün kısır tartışmalara sürüklenmesini engellemiştir.³²⁸

Putperest Arapların aksine Arabistan'daki Yahudiler ve Hristiyanlar çıkarlarını bağlandıkları dünya siyasi bloklarından sağlıyorlardı. Hz. Muhammed yaymak istediği yeni dinin öbür büyük dinlerle aynı ilham ve kaynaktan geldiğini kanıtlamaya çalışırken Yahudiler de başlangıçta kendilerine ek kuvvet sağlayabileceği düşüncesiyle işbirliği yaptılar. Ancak Hz. Muhammed'in dininden vazgeçmeyeceğini anlayınca üstünlüklerini evrensel bir dine bağlı olmalarından dolayı elde ettikleri siyasi ve ticari alandaki çıkarlarını kaybedecekleri düşüncesiyle yeni dine karşı çıktılar. Hz. Muhammed, sonuçta kurduğu birliği tehlikeye sokan Yahudileri çözüm olarak şehirden çıkardı. İbadette kible Kudüs'ten Kâbe'ye çevrildi.³²⁹

İslam cemaatinin Medine'de güvenlik ve huzur içinde yaşaması yeterli değildi. İslam birliğinin Arabistan'da mümkün öbür birliklere üstünlüğünün ispat edilmesi gerekiyordu. Bir yandan Mekkeliler birçok savaşa rağmen ticari üstünlüklerini sürdürürken bir yandan da diğer büyük dinlerle işbirliği yerine bütün Arapların İslam bayrağı altında toplanmasının daha uygun bir siyaset olduğu görülmüştü. Bu nedenle Mekke'nin direnci kırılmaya çalışıldı. En zayıf yönleri olan ticaret kervanları hedef alındı. Bedir zaferi güvenli sayılan Mekke ticaretine önemli bir darbe indirdi,

³²⁷ Sezer, Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı, s.156-157

³²⁸ Sezer, Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı, s.158-159

³²⁹ Sezer, Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı, s.159-160

Mekke'nin zenginliğine ve imtiyazlı mevkiine gölge düştü. Mekkeliler peygamberle anlaşmak zorunda kaldı. Mekke alındı ve Kabe putlardan temizlendi. Bu başarıdan sonra Hz. Muhammed gelecek nesillere İslamiyet'in genişleme alanlarını işaret etti. Onun sağlığında İslam orduları Suriye içlerinde görülmeye başladı. İslamiyet'in ana çizgileri ve eğilimleri Hz. Muhammed'in sağlığında belirlenmesine rağmen gelişmesi ve şekillenmesi onun ölümünden sonra da devam etmiştir. İslamiyet'in inanç ve dünya görüşüne dayalı bir birliğin mümkün olduğunu ispatlaması ve bu birliğin emrine siyasi bir iktidar ve ordu sağlayabilmesi ileride Doğu halklarına Batı ile çatışmalarında yeni imkânlar getirecektir. Hz. Muhammed'in hayatında güttüğü siyasi başarısı halk gözünde İslamiyet'in ilerideki başarısının da teminatı olacaktır.³³⁰

3.8.2. İslamiyet'in Kaynakları

Batı Hristiyan dünyasında ilk olarak Bizanslılar İslamiyet'le karşılaşacaklar, İslamiyet'i yeni bir din değil kendi bakış açılarına göre sahte bir mezhep olarak değerlendirecekler, Kur'an'ı belli bazı konularda Hristiyan bakış açısına göre çürütmeye çalışacaklardır. Hz. Muhammed'in Suriye'ye geldiğinde bazı Hristiyan keşişlerle konuştuğu, başlangıçta Hristiyanlık propagandası yaptığı söylentileri de Bizans kaynaklıdır.³³¹

Batı'nın İslamiyet'e ikinci büyük ilgisi yine bir Hristiyanlık İslamiyet çatışmasının yaşandığı diğer bir yer olan İspanya'dır. Batılılar bu çatışmayı da yine bir Haçlı Seferi anlayışı ile sürdürecektir. İslamiyet'le ilgili tam ve eksiksiz bilgi yerine işlerine elverişli seçme çevirilerle yetineceklerdir. Hristiyanlar ancak Yeni Çağ'la birlikte, o da Doğu toplumlarına daha iyi sızabilmek için Doğu hakkında doğru bilgiye ihtiyaç duyacaklardır. Bundan sonra Kur'an'ın eksiksiz, gittikçe yanlışsız çevirileri yapılacaktır. Kur'an bilgisi Batı'da İslam toplumlarına karşı bir savaş ve sızma aracı olarak kullanılırken Doğu toplumlarında Kur'an öğretisi Batı'ya karşı bir savaş ve direnme unsuru olarak ortaya çıkacaktır. İslam âlemi açısından Kur'an siyasi bir rol oynamıştır. Hz. Osman döneminde Kur'an'ın toplanması da Şiiilerin Hz. Ali'nin hilafeti ilgili bahislerin atlandığı iddiaları da siyasidir.³³²

³³⁰ Sezer, Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı, s.160-161

³³¹ Sezer, Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı, s.162

³³² Sezer, Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı, s.163

Baykan Sezer genel olarak din söz konusu olduğunda objektif davranmaktadır. Ancak nadir de olsa inanç ifadelerine rastlanmaktadır. Şu ifadeleri buna örnek oluşturabilir: "*Kur'an-ı Kerim, İslamiyet'in kutsal kitabıdır ve Hz Muhammed'e inen vahiyleri ifade eder.*"³³³ "*Kur'an'ın metnini Hz. Muhammed'in 40 yaşlarında Mekke civarındaki bir dağdaki mağarada düşünmeye koyulduğu sıralarda kendisine Cebrail tarafından ileilmeye başlanan Allah'ın kelamı oluşturmaktadır.*"³³⁴

Zaman zaman bir mümin olarak Kur'an'dan bahseden Sezer, bazen da vahyi dikkate almadan tarihi bir kitaptan bahseder gibidir. Ona göre Kur'an'da üç kaynaktan bilgi olduğu görülmektedir. Birincisi Yahudi ve Hristiyan kaynaklarda da bulunan bilgilerdir. Hz. Muhammed kendisini önceki peygamberlerin takipçisi saymış, kendisine ayırdığı tek üstünlük son peygamberlik şerefi olmuştur. Ona göre Kur'an'da peygamberlerle ilgili bilgilerin daha çok Yahudi kaynaklarından olduğu gibi alındığı göze çarpmaktadır. İkinci kaynak İslamiyet'ten önce Arabistan'da hüküm süren cinler, Kâbe'nin kutsallığı gibi inançlardır. İslamiyet eski inanç ve toplumsal kimliklerin yeni bir inanç sistemi içinde kaynaşmasına özen gösterecektir. Böylece Kâbe İslam'ın öz unsurlarından biri haline gelecektir. Üçüncü kaynak ise İslamiyet'in kendisidir. Kur'an Hz. Muhammed'in hayatına, mücadelesine sık sık atıflar yapmaktadır. Kur'an peygamberin günlük tasalarını cevaplandırın metinler olmaktan çok genel bir dünya görüşü sunmaktadır. Canlılığını bugüne kadar sürdürebilmesinin nedeni de budur. Sureleri kesin bir tarih sırasına koymak imkânsızdır. Ancak Mekke'de ve Medine'de inenler ayrılabilir.³³⁵

Mekke sureleri putperest Araplara önce Tanrı'nın birliği fikrini aşlamak amaçındadır.³³⁶ Tanrı'nın birliği fikrine bağlı olarak ölümden sonraki hayat, diriliş ve hesap günü konuları işlenir. Heyecanlı ve zengin bir dil kullanılır. Yahudilerden çok az, Hristiyanlardansa hiç bahsedilmez. Mekke surelerinde insanlar ikiye ayrılır. Halkı uyarmaya çalışan fakat seslerini duyuramayan peygamberler ve zenginlik ve refah içerisinde kaybolup Tanrı yolundan ayrılan milletler. Medine surelerinde Hz. Muhammed hem bir din hem de bir devlet başkanıdır. Yeni görüş ve düşünceler yeni kavramlar ile ifade edilirken üslup da değişmiştir. Çoğu kere siyasi hayata, askeri çatışmalara atıflar yapılmaktadır. Değinen olaylar hikâye yönü ya da kronoloji

³³³ Sezer, Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı, s.162

³³⁴ Sezer, Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı, s.163

³³⁵ Sezer, Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı, s.164-166

³³⁶ Sezer, Tanrı kelimesini kullanmayı tercih ediyor

ihmal edilerek bir öğreti, alınacak bir ders olarak işlenir. Bir müminler cemaati oluşturmak kastıyla uyarıların yanında yasaklar da getirilir. Öteki dinlere mensup olanlar, putperestler ve göçebelerle ilişkiler düzenlenir. Kabile örgütü yerine kurulacak yeni toplum hiyerarşisi belirlenir. Böylece Kur'an bir inanç ve ibadet kitabı olmanın yanında bir cihat kitabı olacaktır. Kur'an aynı zamanda günlük yaşamı düzenleyen bir şeriat kitabıdır. Hz. Muhammed ilk yıllarda karşılaştığı zorluklara rağmen başarılı olması ve kısa süre içerisinde öbür dinlerle çatışmaya girmesi Doğu'nun genel cihadı için Kur'an'ı bir savaş aracı kılacaktır. İç çatışmalarda tarafların davalarını daima Kur'an'a dayandırmaları geniş bir tefsir alanı doğuracaktır. Bütün bu nedenlerle Kur'an bugün hala canlı kalabilmiş ve İslam toplumlarının dünya görüşünün temelini oluşturmuştur.³³⁷

Sezer'in Kur'an'ın kendi cemaatini oluşturduğu yönündeki görüşünü Durkheim bütün dinler için geçerli sayar. Durkheim'a göre tarihte kilisesi/ cemaati olmayan hiçbir din yoktur. Dinin aslı inançlardır. Her zaman bu inançları benimseyen ve pratikte uygulayan bir grup söz konusudur. Bu inançlar grubun birliğini sağlar ve grup bilinci oluşturur.³³⁸

Kur'an bir kanun düzenleyici olduğundan İslam toplumunun hayatına yön verdi. Karşılaşılan bütün sorunlarda mutlak doğru sayıldığı için Kur'an'a müracaat edildi. Hz. Muhammed'in ölümünden sonra Müslümanlar bütün sorularına Kur'an'da karşılık bulamadılar. Peygamber hayatta olmadığından ona danışmak da mümkün değildi. İslam'da karşılaşılan sorunların çözümü ile ilgili çözüm Kur'an'da yoksa üç yola başvuruldu.³³⁹ Birincisi peygamberin hayat ve davranışlarından meydana gelen örneklere bakmak yani sünnet, ikincisi Hz. Muhammed'in de hayatında sık sık yaptığı gibi Medine'nin eski örf ve adetlerine bakmak, üçüncüsü bu şekilde çözüme ulaşılamıyorsa soru sahiplerinin kendi kanaatlerine veya hâkimin kanaatlerine başvurmak.³⁴⁰

Sünnet Hz. Muhammed'in yolunu izlemek, onu taklit etmektir. İslamiyet'in ilk yıllarında Kur'an ve sünnet başlıca iki kaynak iken İslam toplumlarında zamanla rey'e daha çok başvurulmuştur. Sünnet kısa zamanda Kur'an'ın tamamlayıcısı

³³⁷ Sezer, Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı, s.133-168

³³⁸ Durkheim Dini Hayatın İlkel biçimleri, s. 64

³³⁹ Sezer, Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı, s.170

³⁴⁰ Sezer, Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı, s.171

olmuştur. Sünnetin İslam yaşayışında önem kazanması Hz. Muhammed'in yaşayışına ait bütün bilgilerin Hadis başlığı altında toplanmasını sağlamıştır. Hadis sünnetin kaynağını teşkil eder. Hadis rivayetinde ilk nesil sahabeler, ikinci nesil tabi'un ve üçüncü nesil tabiu'l-tabi'in önem kazanmıştır. İslamiyet'in yayılması ile birlikte hadislerin sayısının birden bire artması gerçek hadislerin sahtelerinden ayrılmasını zorunlu kılmıştır. Raviler zinciri olan senet ve metin ayrı ayrı incelenmiştir.³⁴¹

Baykan Sezer gerçek olmayan hadislerin de rivayet yıllarının doğru tespit edilmesi koşuluyla bilim adamları için o çağlardaki İslam toplumlarının cevap aradıkları sorunlarını, kaygılarını göstermesi bakımından ilginç bulmaktadır. Ona göre hadislerin toplanmasında ana kaygı peygamberin hayatını bütün yönleri ile saptayan tarihi belgeleri toplamaktan çok günlük kaygılara cevap aramak olmuştur. Ancak buradan günün koşullarına uygun hadis uydurulduğu sonucunu çıkarmak doğru olmaz. Başlangıçta ihmale uğrayan bazı hadislerin koşulların değişmesiyle anlam kazandığı söylenebilir.³⁴²

3.8.3. Cihat

Baykan Sezer tüm dinleri toplumların kimlik ve kişiliklerinin ifadesi olarak gördüğü gibi İslamiyet'in de Doğu-Batı çatışması bağlamında Doğu halklarının kendi kişilik ve benliklerinin bir ifadesi olarak ortaya çıktığı ve tarihteki yerini kazandığı görüşündedir.³⁴³

Doğu halkları daha önce de benliklerini başka dinlerde bulmuşlardır. Keza İslamiyet daha önce gelen dinleri tanıyarak süregelen geleneği kabullenmiştir. Ancak Sezer, İslamiyet'i Doğu dinlerinin basit bir yeniden dirilişi saymamakta onun değişen koşullara uygun zenginleştiğini, geliştiğini savunmaktadır. İslamiyet Doğu dünya görüşünün sınırlarını Batı'yı da içine alacak şekilde genişletmiş, Doğu'ya kendi aleyhine kurulan Batı cephesi karşısına bir birlik olarak çıkma imkânı vermiştir. İslamiyet'le Doğu dünya görüşü sınırlarını genişletmiş ve savaşçı bir nitelik kazanmıştır. Bu özellikler İslamiyet'in temel kurumlarından olan cihat müessesinde kendini mükemmelen gösterir. Kutsal savaş anlamına gelen cihat Müslümanların

³⁴¹ Sezer, Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı, s.171-172

³⁴² Sezer, Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı, s.173-174

³⁴³ Sezer, Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı, s.174

Tanrı'nın adını yüce tutmak için kâfirlere karşı sürdürmeleri gereken savaş demektir.³⁴⁴

Sezer, Cihadın zorunlu olmasına karşın İslamiyet'tin şartları arasında sayılmamasının, şartların beş ana prensiple sınırlandırılmasının tereddütle karşılandığını belirtmektedir. Bu tereddütten kurtulmak için şu açıklamayı uygun bulmaktadır: Cihat kişisel değil toplumsal bir sorumluluktur. Bu nedenle kişisel sorumlulukların ifade edildiği beş şart arasında sayılmamıştır.³⁴⁵

Cihat bir devlet görevidir. İslam Devletlerinin mutlaka yerine getirmesi gereken bir görev, göttükleri ana amaçlardan biridir. Bütün Müslümanların bu göreve eşit şekilde katılmamaları istenmeyebilir. Ömrü boyunca hiç cihat etmemiş bir Müslüman da beş şartı yerine getirirse Müslüman kabul edilecektir. İslamiyet yayılırken Arapların diğer Doğu ülkelerine yayılmasını sağlayan olumsuz bir din olarak görülmemiş, gücünü ve gelişmesini Doğu'nun önemli uygarlık merkezlerini kendi sistemine kattıktan sonra bulmuştur. Bu aşamada Doğu ülkeleri İslamiyet'i kendilerini tanımlayabilecekleri bir din olarak benimsemişlerdir. Araplar İslamiyet'le birlikte yabancı uygarlıklara karşı aktif bir siyaset olan cihadı önermişlerdir. Böylece Araplar Doğu halklarına kişiliklerini hatırlatacak yeni bir din, yeni bir siyaset önermiş oluyorlardı.³⁴⁶

İslamiyet Doğu uygarlığının kişiliğinin ifadesi olarak doğmuştur. Bu çaba öncelikle bir devlet işidir. Araplar yeni bir dinin temsilcisi olmanın yanında yeni bir siyasetin güdücüsü ve yeni bir devlet anlayışının da kurucularıydılar. Bu devlet ve siyaset en büyük direnci bölgede birer siyaset güdücüsü olan İran ve Bizans'tan görmüştür. Araplar Doğu halklarına Batı karşısında bir birlik bilinci ve savaş gücü getirmiştir. Siyasetlerinin üstünlüğü buradadır. Bu üstünlüğü getiren cihat kurumunu herkesle paylaşmak istemeyeceklerdir. Savaş işleri karşımıza Devlet işi olarak çıkacaktır. Zira Doğu devletleri ilk baştan beri toplum üstü nitelikler taşımaktadır. Devletler imtiyazlarını ve görevlerini halkla paylaşmak istemeyecektir. İslam'ın beş şartının kişisel olması cihadın toplumsal oluşu, devlet işi oluşu Baykan Sezer'in izahında aydınlık kazanıyor. İslam devletleri savaş işlerini, cihadı tekellerinde tutmaktan ancak zayıf düştükleri zamanlarda vazgeçmişlerdir. Tarihte Abbasi Halifeliğinin

³⁴⁴ Sezer, Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı, s.175

³⁴⁵ Sezer, Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı, s.175-176

³⁴⁶ Sezer, Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı, s.176-177

zayıflaması savaş işlerinde Türklere alan açmış ancak bu Abbasi Hilafetinin gözden düşmesine yol açmıştır.³⁴⁷

İslamiyet Batı'ya karşı savaşta ülkeleri iki ayrı cephede ele almıştır. İslam ülkeleri Dar'ül İslam, kâfir ülkeleri ise Dar'ül Harptir. Bu ikisinin arasında Dar'ül sulh denilen topraklar bulunur. Bu sonuncusu henüz İslam topraklarına katılmadığı halde anlaşmalarla İslamiyet'e bağlanmış, koşulları kabul etmiştir. İslamiyet kendi dışındaki ülkelerle ancak iki türlü ilişki kabul etmektedir. Ya anlaşmalarla İslam Devletlerinin şartlarını kabul ederek İslam'ın hoş görürlüğünden yararlanmak ya da savaşmaktır.³⁴⁸

3.8.4. Hilafet

Sezer'in İslamiyet'i incelerken önemle ele aldığı kurumlardan biri de hilafettir. Sezer İslamiyet'in başarı sağlayarak daha başlangıçta devletleşerek yoluna devam ettiğini, Hristiyanlığın ise tarihi seyrine yenilgi ile başladığını bu nedenle farklılaştıklarını ifade eder. İslamiyet mücadeleciler bir dindir ve mücadele için bütünlük kurma bilincine sahiptir. Bunu hilafet kurumunun kuruluş ve işleyişinde görebiliriz. Bu kuruma diğer dinlerde rastlanmaz. Hilafet İslam dünyasında belli bir siyasetin yürütme organıdır. Yurdumuzda hilafeti dışarıda bırakan bir siyasetin başarı kazanması onun hakkında doğru bir yargıda bulunmayı güçleştirmektedir.³⁴⁹

Sezer hilafetin ilahi anlamını tartışmaz, bu kurumu yalnızca bir teolojik konu olarak görmez. Hilafet aynı zamanda siyasi bir konudur, bu nedenle İslamiyet'in özü söz konusu edilmeden aleyhinde bulunmak mümkün olabilmektedir. Sosyologumuz hilafetin tarih boyunca değişen yapısını ve günümüz koşullarında gerekliliğini tartışır.³⁵⁰

Hilafet Hz. Muhammed'in ölümünden sonra İslam âleminde işlerin yürütülmesi ve Müslümanlara başkanlık etmekle yükümlü bir makamdır. Hilafet yalnızca ibadet ve inançlarla ilgili bir makam değildir. Hilafet Müslümanların dinlerinin gerektirdiği yeni görüşleri bu dünyada gerçekleştirebilecek imkânları sunar. Bu amaçla emirlerinde bir devlet vardır. İktidarda imamet ve hilafet kurumları birleşmiştir.

³⁴⁷ Sezer, Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı, s.177-178

³⁴⁸ Sezer, Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı, s.178-179

³⁴⁹ Sezer, Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı, s.179

³⁵⁰ Sezer, Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı, s.180

İslamiyet'in evrensel dinler arasında yer alabilmesi ilk İslam devletlerinin siyasi ve askeri alanda dünyanın çehresini değiştirecek başarılar elde edebilmeleri ile mümkün olmuştur. İslam devletleri bölge halklarının dileklerine zamanın koşulları içinde en iyi karşılıkları verdiği için de büyük destek görmüştür.³⁵¹

Doğu-Batı çatışmasına yeni bir siyasetle öncülük eden Müslüman Araplar bu siyasetlerini hilafetle kurumsallaştırmışlardır. Bu siyasette tam bir devlet ve din işleri birliği görülmektedir. İslamiyet Devletin ideolojisini oluştururken Devlet de bu ideolojinin yürütme organı olmuştur. Doğu toplumları geleneğine uygun olarak yönetim işlerini tekellerinde tutmuş, devlet görevlileri ve üretici halklar arasında bir ayrılık söz konusu olmuştur. Zamanla üretici halklar Araplaşmış, askeri işler Türklere devredilirken hilafet makamı üretici güçleri temsille görevli bir kurum haline gelmiştir. Bu yeni yapı Gaznelilerle başlamış Selçuklularda kurumlaşmıştır. Fetihnamelerle askerlik görevini yerine getiren devletler başarılarını ilan ederek hilafete bağlılıklarını bildirirken halifeler de muhabbetnamelerle bu başarıları takdir etmişlerdir.³⁵²

Osmanlı İmparatorluğu da bir asker devlet olarak kurulmuştur. Osmanlılar kuruluş ve yükseliş dönemlerinde hilafete ilgi duymamışlardır. Yavuz, halifelik alametlerini İstanbul'a taşırken İran gibi Osmanlı siyaseti etkisiyle imtiyazlarını kaybeden unsurların eleştirilerini karşılamayı amaçlamıştır. Böylece Osmanlı hanedanının İslamiyet'ten sapmış ilan edilmesinin önüne geçilmiş oluyordu. Osmanlılar İmamet ile askeri ve siyasi görevleri uhdelerinde topladıklarında Abbasi hilafetinin aksine askeri görevleri tercih ettiler. Ancak en yüksek makam kendilerine ait olduğu halde Şeyh'ül İslamlık makamını korudular. Güttükleri siyasetin bütün İslam âleminin çıkarlarına uygun olduğunu ispat etmek için bu makamdan fetva aldılar. Kutsal emanetler 1517'de İstanbul'a getirildiği halde hilafet ünvanı ilk kez Kaynarca Antlaşması'nda kullanıldı çünkü Rusya'nın Hristiyan halklar üzerindeki hak iddialarına bir karşılık verilmek istendi. Hilafetin ilgası ile Doğu halkları ile ilişkilerimizden, Doğu'nun savunuculuğu ve önderliğinden vazgeçmemiz söz konusu olmuştur.³⁵³

³⁵¹ Sezer, Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı, s.180-181

³⁵² Sezer, Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı, s.182-183

³⁵³ Sezer, Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı, s.183-184

3.8.5. İslam'da Mezhepler

Genel olarak İslamiyet siyasi gelişmelerle yakından ilgili olduğu gibi İslam'da mezhepler de siyasi olaylarla yakından ilgilidir. Arapların İslamiyet'le Yakın Doğu'da yayılmaları Doğu-Batı çatışmasını başlatan bir akım olmamış ancak Doğu'ya yeni imkânlar getirmiştir. İslamiyet'in yayılması ile birlikte Batı'ya karşı savaşta yer alan veya Batı ile ilişkileri olan diğer Doğu dinlerine yer kalmadı. Buna rağmen ortodoks İslam karşısında belli dönemlerde güç kazanan mezhepler de hep olagelmıştır.³⁵⁴

Sezer, mezheplerin İslamiyet'in özünü açıktan tartışma konusu yapmadıklarını, yeni bir din görüşüne bürünmediklerini belirtmektedir. Tartışma kişiler ve uygulamalar üzerinden yürümüştür. Her yeni seçim ve tutum bazı siyasi grupları öbürlerine göre üstün bir konuma getirmiştir. İran'ın fethedilmesi Araplara önemli bir rol kazandırırken İran tarihteki yerini kaybetti. Fakat hiçbir zaman Doğu'da eski önem ve yerini elde etmekten vazgeçmedi. İslamiyet'in Doğu'da kurduğu düzene karşı çıkan her hareket kendisini eski İran'ın devamcısı sayarak İran'ın tarihteki prestijinden yararlanmak istemiştir.³⁵⁵

Sezer'e göre İslamiyet'teki bütün ayrılıklar Hz. Ali'nin kişiliği ve hikâyesi ile ilintilidir. Hz. Ali siyasi iktidarın başka gruplar elinde tutulmasından hoşnut değildir. İktidar savaşında başarısız olmuş ve kısa sürede Doğu'daki tüm başarısız iktidarı ele geçirme çabalarının sembolü haline gelmiştir. Hz. Ali'nin efsanesi oğlu Hüseyin'in hikâyesi ile güç bulmuştur. Hüseyin İran İmparatorluğu'nun varisi olduğunu iddia eden bir kadınla evlenmiştir. Böylece Hz. Ali ve İran davası birleşmiştir. Şiiilikteki Mehdi inancı da Hz. İsa'nın geri geleceği inancıyla benzerlik göstermektedir. Her ikisinde de yenilginin geçici olduğu, umuttan vazgeçilmemesi gerektiği işlenmektedir.³⁵⁶

İslamiyet'te yeni gelişmelerle yerini kaybetmeyen veya bu gelişmelerle önemli ve imtiyazlı mevkiler kazanan grupların ortodoks İslam'ı yani Sünniliği tercih ettiği görülür. Anadolu'ya gelen Türkler başlangıçta çeşitli mezheplerin savunuculuğunu yaptıkları halde Osmanlılar Sünniliği tercih etmişlerdir. Anadolu'ya ilk gelen Türkler

³⁵⁴ Sezer, Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı, s.184-185

³⁵⁵ Sezer, Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı, s.185-186

³⁵⁶ Sezer, Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı, s.186

merkezi otorite tarafından tehlike olarak görülerek Bizans sınırına sürüldü. Böylece merkezle aralarında kader ayrılığı olan Türkler resmi siyasetin dışında hareket eden tarikatları hızla benimsediler.³⁵⁷

Osmanlılar başlangıçta Anadolu tarikatlarıyla yakın olduğu halde dünya siyasetinde kendilerine bağlı bir denge kurduktan ve İslam âlemini bu dengeye bağladıktan sonra ortodoks İslam'ı benimsemiş ve Anadolu'daki Türkler sorununu çözmüştür. Osmanlılar Sünniliği benimserken tarikatlar bu gelişmeyle ters düşmüş, muhalefet merkezlerine dönüşerek varlıklarını sürdürmüşlerdir. Sünni mezhebi genellikle İslam âleminde aktif rol oynayan unsurlarca benimsenmiş, hoşnutsuzlar Hz. Ali ve İran'ın özellikleri nedeniyle Şiiliğe yatkın görünmüşlerdir.³⁵⁸

3.8.6. Anadolu Türklüğü ve İslamiyet

Sezer Türklerin tarih boyunca çeşitli ülkelere sızmalarına rağmen ana topraklarının dışında nasıl olup da kimliklerini koruyabildikleri sorusuna cevap aramıştır. Sezer Azerbaycan'da da benzeri bir durum olduğundan söz etmektedir. Bu durumu Anadolu'nun Azerbaycan'nın doğal bir uzantısı olmasına bağlamaktadır. Türkler Anadolu'ya yerleşirken ilk kez kendi varlıklarını koruyabilecek bir uygarlık kurarken aynı zamanda Roma'nın elindeki Doğu ülkelerini bütünüyle İslam âlemine katmıştır.³⁵⁹

Sezer Türklerin ele geçirdikleri ülkelerde kimliklerini kaybetmelerini yabancı dinlerin etkisine bağlarken Anadolu'da kişiliklerini koruyabilmelerini eski dinleri olan Şamanizm'in izlerini koruyabilmelerine bağlanmasını tartışma konusu yapmaktadır. İslamiyet'in Yakın Doğu'da yayılması beraberinde Araplaşmayı getirmiştir. İran ve Anadolu bunun dışında kalmıştır. Meseleyi ancak XIX. yüzyılda görülen millet kavramıyla açıklamak doğru değildir. Peki İslamiyet'in yayıldığı çağlarda Türk, Arap ve İran neyi ifade etmektedir. Bu kavramlar Doğu devletleri dikkate alındığında öncelikle bir siyasi görüşe işaret etmektedir. İran İslamlaşmaya rağmen varlığını koruyabildi çünkü Batı'ya karşı belli bir siyasi görüşü temsil ediyordu. Böylece genel tanımlarıyla İslamiyet'i kabul ettiler ancak kendi çıkar ve üstünlüklerini koruma çabasına girdikleri için kimliklerini koruyabildiler. Aynı

³⁵⁷ Sezer, Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı, s.187

³⁵⁸ Sezer, Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı, s.188

³⁵⁹ Sezer, Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı, s.188-189

şekilde Türkler de Arapların siyasetlerini aşarak yeni bir siyaset ortaya koydular ve Araplaşmaktan kurtuldular. Sezer bu siyasetin Osmanlılıkta gerçekleştiği görüşündedir.³⁶⁰

Sezer bu tezin yeni bir soruna yol açtığı farkındadır. Batıcılığa ile birlikte Osmanlılıktan vazgeçilmesine rağmen Türkler yeni bir atılım gerçekleştirmişler ve boşlukta kalmamışlardır. Bu sorunu Ziya Gökalp ve başka bazı sosyologlar Türklükle Osmanlılığı ayırarak aşmaya çalışmıştır. Sezer Türklerin Anadolu'da varlıklarını sürdürebilmelerini Şamanizm izlerinin korunmasına bağlanmasını kabul etmemektedir. Ona göre Türkler Anadolu'ya gelmeden önce yakın Doğu'ya katılmışlardır. İslamiyet'i kabul etmekle üstün bir kültür temsilcisi olma sıfatını kazandıkları için Anadolu'da varlıklarını Bizanslaşmadan koruyabilmişlerdir. Oysa İslamlaşmadan Bizans'la ilişki kuran Türkler, kısa sürede Peçeneklerde olduğu gibi eriyip gitmiştir.³⁶¹

Sezer, Batı ve Batı-dışı toplumların karşılaştırılmasında bazı yakıştırmaların yapıldığından bahsetmektedir. Bu yakıştırmalar bazı kargaşalıklara yol açmaktadır. Bu kargaşalıklar arasında toplumların geçirmek zorunda olduklarının iddia edildiği "ümme dönemi" ve "millet dönemi" ayrımı da vardır. XIX. yüzyılda görülen ulusçuluk akımı günümüz Batı toplumlarını açıklayan bir özellik olarak görülmüştür. Sosyolojimiz Türk gerçeğini açıklamak yerine Batı aktarmacılığını seçerek Osmanlı İmparatorluğu ümme dönemi sayılmış ve terk edilerek ulus devlete geçiş önerilmiştir. Böylece Batılılaşmanın yolu geçmişimizle bağımızın koparılması olarak teklif edilmiştir.³⁶² Sezer, her üst birlikte alt birlikleri içeren ve zenginleştiren bir yapı bulunduğunu, insan birliklerinin kimliklerinin belirlenmesinde çeşitli yöndeki zenginleşmeyi gözden kaçırmamak için toplum altı birimlere başvurulmadığı tespitini yapmaktadır. Ümme'nin günümüzde aşılmış olabileceğini ancak bunun yerine uygarlık kavramının kullanışlı bir kavram olduğunu iddia etmektedir.³⁶³

İslamiyet'in ortaya çıkışıyla Doğu'nun Batı'ya karşı savunması değişikliğe uğrayarak ağırlık merkezi İran'dan Araplara kaymıştır. Türkler İran'ın arada ezilmelerinden yararlanarak kolayca Yakın Doğu'ya inebilmişlerdi, oysa önceki gelişlerinde

³⁶⁰Sezer, Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı, s.190-191

³⁶¹ Sezer, Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı, s.192

³⁶² Sezer, Türk Sosyolojisinin Ana Sorunları, s.43

³⁶³ Sezer, Türk Sosyolojisinin Ana Sorunları, s.123

bozguncu olarak görülüyorlardı. Zamanla Arapların başladıkları işi sürdüremeyecek kadar nefesten kesilmeleri ve İran'ın yeni bir şey önerememesi Türklere Araplara yardım ederek önem kazanmalarının yolunu açmıştır. Böylelikle Türkler İslam ortodoksluğunun şampiyonu olabilmıştır. Türkler Anadolu'yu fethederek Roma egemenliğindeki son Doğu topraklarını da İslam âlemine katmıştır. Türkler Anadolu'ya Müslüman olarak geldiler, Müslümanlıklarını korudular ve İslam'ın öncüsü, imtiyazlı Müslümanlar olarak var oldular. Selçuklular İranlılaşırken Anadolu Türkleri kimliklerini koruyabildiler.³⁶⁴

Anadolu Türk'ü buranın İslamlaştırılması, dar'ül İslam haline getirilmesi ve öyle kalması sonucunda Doğu'nun savunulmasını Büyük Selçukluların elinden aldı. Sezer'e göre Anadolu Türkleri halifelige ve Büyük Selçuklulara karşı Şamanizm etkisi taşıyan tarikatlar kurarak, siyasete egemen düzen savunucularını geri planda bırakmayı başardılar. Haçlı Seferleri de Anadolu Türklerine İslamiyet'in gerçek savunucularının kimler olduğunu ve Doğu'nun savunucularının kimler olduğunu gösterme imkânı verdi. Böylece Araplara ve İranlılığa dini planda bir bağlılık borçları kalmadı. Kişiliklerini koruyarak İslamiyet'in savunmasında önemli bir rol oynadılar.³⁶⁵

Sezer bir başka çalışmasında da Türklerin nasıl olmuş da İran ve Yakın Doğu'da, mesela Mısır'da Memlukularda olduğu gibi Müslümanlaşarak kimliklerini koruyamadıkları halde Anadolu'da kimliklerini korumaları sorununa eğilmektedir. Türkler Anadolu'da Bizans'ı yenerek ilk kez Doğu topraklarında birliği sağlamışlardır. İslam âleminin kaderini Haçlı ordularını yenerek değiştirmişler böylece kendi güç ve imkanlarıyla yeni bir siyaset oluşturabilmişlerdir. Bu yeni siyasetle hem İslam âlemine katılmışlar hem de eski benliklerini koruyabilmişlerdir. Anadolu'ya gelmeyip bu siyasete ortak olamayan Türkler ise benliklerini koruyamamışlardır. Sezer'e göre bu siyasetin sonuçlanması Türk tarihinde çok önemli bir yeri olan Osmanlı İmparatorluğu ile mümkün olmuştur. O Osmanlı ile ilgili değerlendirmelerin bilimsel olmaktan çok siyasi olduğu, övgü ya da sövgüye dönüştüğü görüşündedir.³⁶⁶

³⁶⁴ Sezer, Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı, s.192-193

³⁶⁵ Sezer, Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı, s.194-195

³⁶⁶ Sezer, Türk Sosyolojisinin Ana Sorunları, s. 143-144

Baykan Sezer Anadolu Türklerinin kişiliklerini koruyarak varlıklarını koruma imkânlarının nasıl olup da bir devlete yani Osmanlı Devleti'ne dönüştüğünü açıklamaya çalışır. Kuruluş döneminde Osmanlılar bütün Anadolu'yu kaplayan tekke ve tarikatlardan geniş ölçüde yararlandılar. Çünkü bu dönemde tarikatlar eskimiş bir siyasete karşı gelmeyi ifade ediyordu. Eskimiş bu siyaset ve yenisi neydi? Osmanlılar Haçlı Seferleri ve Moğol istilasının yol açtığı karışıklıklardan kurdukları yeni sistem içinde Doğu'yu yeni baştan örgütlemiş ve İslam bayrağını yeniden açmıştır. Geleneksel siyasette çözüm üretilemediği için Moğol hanlarına yüklüce haraçlar verilerek ve Batılı tüccarlara yeni ayrıcalıklar tanınarak ayakta kalınmaya çalışılıyordu.³⁶⁷

Sezer'e göre uç boyu savaşçıları giderek Hilafetin merkezi otoritesinden uzaklaşarak ve İslam dogmalarını kendi görüşlerine göre yorumlayarak yeni bir siyaset üretmeye yönelmiştir. Anadolu birliğinin sağlanamadığı yıllarda tarikatlar sahaya hâkim unsurlar olarak kendi görüşlerini, kâfire karşı sürdürülebilecek savaş anlayışını yaymaya çalışmışlardır. Ortodoks merkezi idare savaşın gereksizliğine inanırken kâfire karşı savaşı savunan Anadolu Türklerinin başarısızlığı İslamiyet'in başına birçok işler açabileceği anlamına geliyordu. Osmanlı Beyliği gerekli desteği sağlayabilmek için bir yenilik olarak İslamiyet'i bir misyoner dine çevirecektir. Anadolu'nun her yerinden gelen dünyanın İslamlaştırılması ve Bizans'a karşı savaşı savunan din adamlarını topraklarına kabul ettiler. Bir serüveni değil gerçekçi bir siyaseti yürüten Osmanlılar karşısında Halifeliğin temsil ettiği Ortodoksluk gittikçe silinecektir.³⁶⁸

Sezer, Gökalp'in aksine Türk tarihinin kesintisiz birliğinden bahsetmektedir. Bilindiği gibi Gökalp, kültür ve medeniyeti birbirinden ayırmış, Osmanlıyı medeniyet, Türklüğü hars saymıştır. Böylece medeniyet sayılan Osmanlı kolayca terk edilerek Batı medeniyetine geçiş sağlanabilecekti. Sezer, Orta Asya Türk kültür ve medeniyet unsurlarının dünyanın en mükemmel devleti olan Osmanlı Devleti'ni doğurduğunu tespit etmektedir. Bozkır halkları kolayca büyük birlikler oluşturarak devlet kurabilmiş, bu özellikleriyle adeta ATÜT devletlerinin devlet adamı ihtiyacını karşılamışlardır. Göçebelerin bozkırların ve çöllerin bir ucundan at koşturabilmeleri dünya çapında ticareti mümkün kılabilmiş, Yakın Doğu'yu Çin'e bağlamıştır. Aynı

³⁶⁷ Sezer, Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı, s.195-196

³⁶⁸ Sezer, Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı, s.196

zamanda milli dinler yine göçebelerin hareketliliği sayesinde evrensel dinlere dönüşüp bütün Doğu'ya yayılmıştır. Arabistan'da bedeviler arasında doğan İslamiyet kısa zamanda yeryüzünün en yaygın dinleri arasında yer almıştır.³⁶⁹

Ufuk Özcan, Sezer'in kaynakları ve Türklerin İslamlaşmasına rağmen Araplaşmaması hakkında bazı değerlendirmeler yapmaktadır. Sezer'in seküler bir bakış açısıyla dinin gelişimi boyunca çeşitli roller ve görünümler kazandığını ileri sürdüğünü tespit etmektedir. Özcan'a göre Sezer, dini ideal bir olgu olarak değil toplumlar arası ve tarihsel boyutlarıyla ele alır. Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı adlı eserinde "... Durkheim, Weber, Sombart, Freyer gibi sosyologların din konusundaki tezleri hakkında eleştirel değerlendirmelerde bulunduğu gibi, Challaye, Freud, Grousset, Childe gibi sosyal bilimcilerin metinlerine de şerh düşmektedir."³⁷⁰

fSezer Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk zamanlarında İslam'ı misyoner bir din olarak değerlendirdiğini ancak İslam dini yayılcılığında çok çabuk vazgeçtiğini savunmaktadır. Osmanlı'nın girdiği her yerde insanları Allah yoluna sokmanın değil fetihlerin izleri görülür. Mesela Ayasofya'da minberin altında Hristiyanların ve Yahudilerin yenilgisini vurgulamak için iki yeşil bayrak bulundurulur. İmam hutbeye yine fetih işareti olarak yalın kılıçla çıkar. Bununla beraber Osmanlı kimseyi dinini değiştirmeye zorlamamış, kâfirlere karşı hoşgörülü davranmıştır.³⁷¹

Baykan Sezer bir lokma bir hırka tarzını bir tercih olmaktan ziyade bir zorunlulukla açıklamaktadır. Osmanlı İmparatorluğu tarihi boyunca tekke ve tarikatların faaliyetlerine belli sınırlar içinde izin vermiştir. Tekke müritleri üretici olmadıklarını bilerek azla yetinmelidirler. Bu felsefe bütün Osmanlıları kapsamamaktadır. Yine müritlerin siyasete karışmamaları, dünya işlerinden el etek çekmeleri istenecektir. Osmanlı tekkelerin ilk sermayelerini karşılamış devamının vakıflar yoluyla sürdürülmesini istemiştir. Aynı zaman da tekkenin günlük işleri de müritlerce yapılacaktır. Bu sebeple ahi ve esnaf teşkilatlarının başlangıçta kaynaştıkları görülecektir. Osmanlılar Balkanlar'da ilerledikçe Anadolu Türkleri, dolayısıyla tarikatlar geri planda kaldı. Bu sefer tarikatlar Osmanlı halifeliğinin görüşlerine karşı çıkmışlardır. Tarikatların bu tavrı Osmanlı'yı kâfir karşısında geriletme, yani ihanete

³⁶⁹ Baykan Sezer, Asya Tarihinde Su Boyu Ovaları ve Bozkır Uygarlıkları, Doğu Kitapevi, İstanbul, 2021, s. 151

³⁷⁰ Ufuk Özcan, Baykan Sezer Sosyolojisinin Başlıca İlgileri, Kaynakları Ve Kapsamı Üzerine, Sosyologca Dergisi, 2022, Sayı 24, s. 12

³⁷¹ Sezer, Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı, s.197

kadar varacaktır. Bazı tarikatlar İslam'ın savaşı yönünü unutturmaya uğraşırken bazıları da Osmanlı'yı aşarak Batı'yla anlaşma yollarına girecekler ve Hristiyanların da kabul edebilecekleri bir din görüşü öne sürmek isteyeceklerdir. Batı'yla savaş cephesinin gerisine düştükleri için İslam ülkeleri yağma hedefi olarak seçilecektir.³⁷²

Sezer bu eğilime örnek olarak Şeyh Bedrettin ve ayaklanmasını gösterir. Diğer bir örnek de Şah İsmail tarikatıdır. Bir Doğu Anadolu tarikatı olan Şah İsmail'in hareketi ve benzeri hareketler Osmanlı'yı Anadolu'nun doğusuna kadar geriletmeyi ve İran'ı kâfirle karşı karşıya getirerek İran'a eski saygınlığını kazandırmayı hedeflemiştir. Bu durumda Anadolu'daki asi göçebe Türkmen aşiretleri de İranlılığın Batı karşısındaki öncüleri olacaktır. Şah İsmail Osmanlı İmparatorluğu'nu Batı ile işbirliği içinde yok etmek için İran İmparatorluğu'nun hizmetine kendisini adamıştır. Pir Sultan Abdal bu eğilimin en meşhur sözcüsüdür. Ancak Batıcılaşma döneminde tarihte Batı yayılcılığının önünde en büyük engel olan Osmanlı, Marksist jargon kullanılarak despot bir devlet sayılmış, bu tarikatlar hürriyet aşığı sayılarak tarihte görülmüş en zalim despotizm örneği olan Şah yönetimine övgüler dizilmiştir.³⁷³

Sezer, Türk tarihinin Osmanlı İmparatorluğu'nu da kapsayacak şekilde beş aşamalı (a. Orta Asya Türk uygarlığı, b. Anadolu'nun Türkleşmesi, c. Osmanlılık, d. Osmanlı'nın Batıcılaşması e. Günümüz Türkiye'si) bir planla incelenebileceği yönünde bir öneride bulunmaktadır. Sezer, Osmanlı'nın çok uluslu olduğu ve ümmet yapısı içerdiği gerekçesiyle Osmanlı'nın devre dışı bırakılarak Anadolu köylüsünün bin yıllık durgunluğu iddiasının ve Orta Asya Türklüğü ile bağ kurma çabalarının yanlışlığına dikkat çekmektedir.³⁷⁴

Baykan Sezer dinler konusundaki bu ayrıntılı açıklamalarının yanında bazı genel değerlendirmeler de yapmaktadır. Ona göre din, toplum içinde, tarih boyunca çeşitli görünümeler kazanmış, çeşitli görevler üstlenmiştir. Bunlar dinler tanımlanırken ve dinlerin ortak yönleri belirlenirken bir tarafa itilebilir ancak dinlerin bilim gibi alanlarla ilişkileri derinlemesine incelenirken dinlerin görevlerine ve çeşitli görünümelerine geri dönmek gerekir. Çoğumuz için yeryüzünün ve insanlığın başlangıcı ile ilgili bazı soruların karşılıkları günümüzde bile hala dindedir. Dinin alanı sayılan konular bilimce henüz karşılıkları bulunamayan sorulardır. Sezer

³⁷² Sezer, Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı, s.198-199

³⁷³ Sezer, Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı, s.199-200

³⁷⁴ Sezer, Türk Sosyolojisinin Ana Sorunları, s. 130-131

ilkelerin mantıklı açıklamasını bulamadıkları tüm konuları kutsal saydıkları kanısını tartışmalı görmektedir. Bilimin gelişmesiyle din alanının daralmasına karşın dinin alanını insanların bilim düzeyinde karşılık getiremediği bir alan saymak doğru değildir. Mısır ve Mezopotamya gibi bölgelerde bazı bilimlerin din adamlarının tekelinde oluşu bu izlenimi güçlendirmiştir. Bu durumu dinin kendi yapısından ziyade tarihi ve toplumsal koşullarda aramak gerekir. Doğu'da ilk devletlerin oluşumu sırasında üretici halkla Devlet farklılaşacak, Devlet kutsallaşırken krallar da Tanrılaşacaktır. Kafa ve el emeği ayrışacak Devlet görevleri ve görevlileri dini bir nitelik kazanacaktır. Bu durum kural değildir. Nitekim bütün dinlerde rastlanmaz.³⁷⁵

Dinin günümüzde geçirdiği büyük sarsıntı bilimin ulaştığı seviyeden çok yeni toplum anlayışlarının güç kazanmasından kaynaklanmıştır. Din toplumların kendilerini tanıma ve tanıtma aracı olduğuna göre dinin çağımızdaki daralmasının nedenini bilim ile ilişkileriyle değil ideolojilerle ilişkilerinde aramak gerekir. En basit din örneği olan totemizmde totem, hem başka toplumlardan farklılaşmayı hem de bireyin toplumuna bağlılığını sembolize ediyordu. Dinin bu işlevi günümüzde de özellikle Yahudilik ve İslamiyet'te devam ediyor. Bir dine mensup olmak bugün de dünyadaki çeşitli ilişkiler içinde birey için belli bir yeri ifade ediyor. Din toplumların kimliklerinin bilincine varmalarını sağlayan ilk ve en uzun süreli etkendir.³⁷⁶

Dinler bütün evrensellik iddialarına ve bütün insanlığı kavrama isteklerine rağmen içinden çıktıkları toplum türlerine sıkı sıkıya bağlıdır. Totemizmde dıştan evlenme kuralı onu benimseyenlerin kendilerini ve dış dünyayı ikiye ayırmaları gibi İslamiyet'te de ülkeler Dar'ül Harp ve Dar'ül İslam diye ikiye ayrılmıştır. Toplumların kendilerini ve diğerlerini açıklamak istemeleri din gibi karmaşık bir olayı ortaya çıkarmıştır. Din toplumlar arası farklılıkların doğurduğu benliklere anlam getirmektedir. Bir dine bağlı olmak olaylar karşısında o dine bağlı yorum ve tutumlar getirmektedir. Bu farklılıklar ve olaylara anlam verme çabası neticede siyasi bir nitelik kazanmıştır.

Din Tanrı ile kul arasında kişisel bir ilişki olarak gösterilmek istense de gerçek anlamını cemaatle bulabilmektedir. Din yine gerçek anlamını bazı din adamlarının bütün inceliklerine rağmen büyük halk kitlelerince anlaşılabilir biçimiyle var

³⁷⁵ Sezer, Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı, s.201

³⁷⁶ Sezer, Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı, s.201

olabilmiştir. Din toplumu ilgilendiren olayların yorumu olduğu için siyasetin alanı içine girmektedir. Ancak siyaset tarih boyunca belli kesimlerin imtiyazı olarak kalmıştır. Yine de savaş gibi durumlarda cemaatin yani büyük halk kitlelerinin katkısı gerekmiştir. Bu nedenle din birçok suçlamaya uğramıştır. Atılı suçlamalarda iddia edilen özellikler dinin özünden değil toplum ilişkilerinin tarihi koşullar sonucu kazandığı niteliklerden kaynaklanmıştır. Din imtiyazlı sınıfların imtiyazlarını korumakla suçlandığı için toplum yapısını dinin etkisinden kurtarmak kastıyla ümmetin yerine millet fikri öne sürülmüştür. Ancak millet kavramı da en az ümmet kavramı kadar soyuttur ve toplumda mevcut imtiyazları en az ümmet yapısı kadar pekiştirmektedir.³⁷⁷

Din toplumsal olayların bir yorumu olduğu gibi bu olaylar karşısında belli bir tutumu da getirir. Sezer bu tutumlar arasında yaygın olanlarla, toplumun kendi benliğinin ve genel çıkarlarının söz konusu olduğu alanlarla ilgilenmektedir. Din kişilerin özel yaşantılarındaki kişisel davranışlarını belirlemekle kalmamakta kişiye toplum içindeki ilişkilerinde de yol göstermektedir. Günümüzde dinin toplum içindeki önemli yeri ve görevi devam etmektedir. Her ne kadar Batı örneği tek ve mutlak model olarak gösterilmeye çalışılsa da Doğu-Batı ayrımı ve çatışması devam etmekte ve dinler bağlı buldukları toplumların ayrılık içindeki yerini ifade etmektedir. Doğu uygarlığından Batı uygarlığına geçmeye karar verilmesine rağmen günümüzde hala İslamiyet Doğu'nun, Hristiyanlık ise Batı'nın kimlik ifadesi olarak karşımıza çıkmaktadır.³⁷⁸

Sezer ideolojileri belli bir çıkar yönünden toplum olaylarının çözümlerini ve takınılması gereken tutumları içeren yorumlar olarak tanımlamaktadır. Din de bu özellikleri taşıdığı için ideolojilere benzer. Dinler Batıcılığa taraftarlarının ileri sürdüğü görüşlere göre değil ancak dinin kendi bünyesinde ifade ettiği çelişkilerin çözümlenmesi ya da bu çelişkilerin daha açık ve geniş bir açıklaması bulunduğu zaman daha az taraftar bulacaktır. Oysa Batı örneğini ve Batı iç çelişkilerini tarihin ana açıklayıcı nedeni saymak başta İslamiyet olmak üzere dinlerin getirdiği açıklamalardan daha dar bir yorum sunmaktadır. İslamiyet'in çağdaşlaşmaya engel olduğu görüşü çağdaşlaşmaktan maksat Batı taraftarı olmaksızın doğrudur. Çağdaşlaşma sürecinde yönetici kadrolar Batı'ya yanaşmaya çalışınca bunda hiçbir

³⁷⁷ Sezer, Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı, s.201

³⁷⁸ Sezer, Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı, s.201

çıkarı olmayan halk kitleleri İslamiyet'e bağlı kalmış, yönetici kadrolar İslamiyet'ten uzaklaşmıştır.³⁷⁹

Laiklik Batı'da belli tarihi koşulların eseridir dolayısıyla kendi başına işleyen kendi kanunlarını içinde taşıyan bir kurum değildir. Laiklik Türkiye'de de değişik koşulların sonucunda ortaya çıktığı için farklı nitelikler taşır. Tanzimat geleneğinin bir sonucu olduğu için Devlet'in ve kişilerin diğer dinlere hoşgörüsü olarak anlaşılmıştır. Hristiyanlık Batı'nın içinden çıkan bir din değildir, ithal edilmiştir. Koşullar değişince Batı, Doğu üzerinde kesin bir egemenlik elde edince dine değişik-olumsuz gözle bakılmıştır. Batı'da laiklik sanıldığı gibi kişilerin dini inançlarına hoşgörü demek değildir. Bazı kurum ve görevlerin ruhban sınıfının elinden alınmasıyla sınırlıdır. Din toplumlar arası farklılıkların ifadesidir. Bu farklılıklar savaş durumunda kendini gösterir. Batı laiklik konusunda kendi içinde ve Doğu'da birbirine karşıt iki tutum izler. Kapitalizmin kuruluşunda hatta laikliğin taraftar bulunduğu dönemlerde bile Batı Doğu'da Hristiyan dünya görüşünü yayma çabası içinde olmuştur. Hristiyanlık Batı sömürgeciliğine ilk elden destek olmuştur. Ancak Batı Doğu üzerinde kesin bir üstünlük elde edince bu işten bir çıkarı kalmayınca Hristiyanlık davasının taşıyıcısı olmaktan vazgeçmiştir. Artık Batı üstünlüğünü laik bir tutumla, bilim, akıl ve mantıkla desteklemeye çalışacaktır. Doğu, Batı sömürgeciliğine din ile karşı çıkıp benliğini din ile ifade edince bu sefer Batı din ile bilimi birbirine karşıt göstermeye koyulacaktır. Batı propagandası artık dini değil Birleşmiş Milletler gibi laik kurumlarca yürütülecektir.³⁸⁰

Batı Doğu'da laikleştirme çabası güderken zamanla kendi içinde, XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Hristiyanlaştırmaya dönecektir. Marksizmin aksine Batı proletaryasının sömürgelerin soyulması konusunda burjuvazi ile işbirliği içinde olduğu görülecektir. bu işbirliğini ise ancak din birliği, Hristiyanlık dile getirebilir. Batı kendi iç çelişkileri ile Doğu-Batı çatışmasını aşamamıştır. Doğu sömürgesinden payını alan işçi sınıfı için Hristiyanlık cennet vaadiyle bugünkü acıların kabullenmesini öğütleyen bir kurum değildir artık. Batı kendi içindeki gelişmelerin

³⁷⁹ Sezer, Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı, s.201

³⁸⁰ Sezer, Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı, s.201

aksine Doğu'da dinsizliği yaymaya alışıyor. Batı'nın dünya egemenliğini sarsacak bir g olarak gösterilen sosyalizm ne hikmetse Doğu'ya taşınmaya çalışılıyor.³⁸¹

Her din mensubu diğer toplumu farklı değerlendirecektir. Ne İslamiyet'in ne de Hristiyanlığın özünde laiklik yoktur. Hz. İsa "Sezar'ın hakkı Sezar'a, Tanrı'nın hakkı Tanrı'ya" sözünü kışkırtıcıların oyununa gelmemek için söylemiştir. Hz. İsa'nın bu konudaki gerçek görüşü, iki efendiye birden hizmet edilemeyeceğidir. Hristiyanlıkta Tanrı bizzat yeryüzüne incek kadar dünya işleriyle ilgilidir. Batı, Doğu'nun kimliğini belirleyebilmesini engellemek için laikliği ortaya çıkarmıştır.³⁸²

³⁸¹ Sezer, Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı, s.201

³⁸² Sezer, Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı, s.201

SONUÇ

Hazırladığımız bu tezle ülkemizin yetiştirdiği ve yerli sosyolojinin önemli simalarından olan Baykan Sezer'in sosyolojisi içerisinde din kurumu ve din olgusunu nasıl irdelediğini ele almaya ve din konusundaki bakış açısını çözümlenmeye çalışılmıştır. Baykan Sezer yerli bir Türk sosyolojisi kurulmasından yanadır. Çünkü ona göre Batı tüm ürettiği bilgilerde olduğu gibi sosyolojiye de kendi çıkarlarını kodlamıştır.

Baykan Sezer Batı sosyolojisinin verilerini tümünden reddetmemekte, bu verileri tarihe başvurarak yoğun bir eleştiri süzgecinden geçirmektedir. Sezer'in tezlerinin bel kemiği Doğu-Batı çatışması tezidir. Doğu, tarihte ATÜT ile beslenme sorununa kendi içerisinde bir çözüm bularak uygarlığın başlatıcısı olmuştur. Batı ise Yunanlılıkla kendisini Doğu karşısında bir konuma oturtmuş, Doğu ticaretini kontrol etmek ve Doğu'da elde edilen ürün fazlasını ele geçirmek amacıyla bir sömürü ilişkisine girmiştir. Doğu-Batı çatışması buradan başlar çünkü Doğu da kendisini savunacaktır. Doğu-Batı ilişkisi ticarete, maden alışverişinde olduğu gibi karşılıklı rıza ve iyi ilişkiler şeklinde ama daha çok savaş biçiminde cereyan etmiştir.

Sezer olayların ve kurumların tarihi ve toplumsal koşullar içerisinde oluşup şekillendiğini savunmaktadır. Sosyoloji de bir toplumsal olaydır. Sosyoloji XIX. yüzyılda beliren toplumsal koşulların bir ürünüdür. Halk kitlelerinin kendi kaderlerini belirleme konusunda kazandıkları bilinç, Batı sömürgeciliği, fen bilimleri ile doğanın kontrol altına alınması yönünde kat edilen yol sosyolojinin doğuşuna neden olmuştur. Sosyolojinin ülkemize tez zamanda aktarılması da tarihi toplumsal koşulların bir ürünüdür. Dağılma sürecinde olan Osmanlı'yı kurtarmak isteyen aydınlar sosyolojiyi bir çare olarak görmüştür. Türkiye'de sosyoloji aktarmacı bir anlayışla benimsenmiş, kurucu Batılı sosyologlar bizde temsilcilerini bulmuştur.

Sezer bu durumu eleştirir, Doğu toplumlarının özede de Türk toplumunun Batı'dan farklılığını vurgular. Toplumumuz Batı'dan farklı bir tarihi gelişim çizgisi izlemiştir. Yapısı Doğu-Batı çatışması çerçevesinde oluşmuştur. Doğu uygarlığında bireyin topluma ve doğaya uyumu esas alınırken Batı uygarlığında birey toplum ve doğayla savaş halindedir. Batı uygarlığı kişisel çözümler ürünüdür. Doğu toplumsal çözümler üretir.

Yapılması gereken tarihin sosyolojiye sağladığı imkânlar sayesinde toplumumuzu çözümlenektir. Sosyolojide deney imkânı yoktur. Tarih sosyolojiye derli toplu veriler sunar, sosyolojide geliştirdiği kuramlarla tarihe teorik bir çerçeve imkânı getirir. Batı sosyolojisi Batı'nın XIX. yüzyılda elde ettiği üstünlüğü ve sömürü ile elde ettiği sonuçları sorgulamamaktadır. Sosyoloji, Batı sorununun sınıf çatışması türünden iç çelişkilerinden kaynaklandığını, bu çelişkilerin aşılması ile çözüme ulaşılacağı iddiasındadır. Toplumsal oluşum ve değişimleri sağlayan toplumların iç çelişkileri değil toplumlar arası ilişkilerdir. Bu ilişkiler daha çok çatışma biçiminde gerçekleşmiştir. Sezer, bizim de kendi toplumumuzun çıkarları doğrultusunda sorunlarımıza bir açıklama ve çözüm getirebileceğimiz kanısındadır. Bilimsel yansızlığın mümkün olmadığını ancak bilim adamının bilimsel dürüstlük gösterebileceğini belirtir.

Sezer günümüzde kuramın önemsenmeyerek alan araştırmalarına yönelişi şiddetle eleştirirken aslında her ikisinin birlikte yürüdüğü, birlikte zenginleştiği bir yaklaşım geçerli yaklaşım olduğunu vurguluyor. Kuram bize araştırmalarımız sırasında yol gösterirken araştırmalarımız sırasında yeniden sınanacak ve elde edilen bilgilerle zenginleşip gerektiğinde değişikliklere uğrayacaktır.

Sezer, sosyologlarımızın yöntem konusunda yalnızca bir iki bilgi toplama tekniği ile yetinemeyeceğini, Türk toplumunu bütünü ve çıkarlarıyla açıklayabilecek bir kurama ihtiyaç olduğunu tespit eder. Çıkarlarımızın doğru saptanmasından sonra ancak bizim çıkarlarımıza elverişli bir bilgi toplama tekniğinin ne olduğu konusunda bir karar verebiliriz. Sezer açıklama ve çözümleneleri ile adeta sosyolojimize yön tayin etmiştir.

Baykan Sezer, sorun sahibinin söz hakkı olmadığı bir çözümün geçerliliğini tartışmalı sayar. Ancak farklı tarihi gelişme çizgileri farklı dünyalar anlamına gelmez. Dünya tarihi birdir ve toplumlar arası ilişkiler bu birliği oluşturmuştur. Tam bir ayrılıktan söz etmek Batı'nın günümüz sorun ve dengesizliklerinde hiçbir rolü ve suçu olmadığı anlamına gelecektir. Bir yandan dünya tarihinin birliğini savunurken diğer yandan bu dünya tarihi birliği içinde kendi yerimizi ve kendi sözümüzü gün ışığına çıkarma çabası içinde olmamız gerekir.

Sezer toplumsal oluşum ve değişimlerde çok nedenlilikten bahseder. Bu dedenlerden biri temel etkidir. Ancak o temel etkenin değişmez olmadığını, tarihi koşullara göre

değiştirdiğini savunur. Sezer sosyoloji tarihinde Marks'ı çok önemser ancak Durkheim ve Weber'i de yabana atmaz. Her üçünü de eleştirir. Sezer'e göre Marks ekonomiyi temel etken olarak görmüştür. Oyda ATÜT toplumlarında beslenme sorunu, su kanallarının açılması, fazla ürünün korunması ve toplumun dış saldırılara karşı savunulması işinde çözüm devlet tarafından üretilmiştir. Yani çözüm ekonomik değil siyasidir.

Bilim adamı içinden çıktığı toplumun ve tarihi koşulların etkisindedir. Sezer, Durkheim, Marks ve Weber'i ele alırken bu bilim adamlarının bilimsel tutumları ve görüşleri ile içinden çıktıkları toplum arasında bağlar kurmaktadır. Bu bakış açısıyla sosyologumuz Baykan Sezer ile içinden çıktığı toplum ve tarihi koşullar arasında görüşlerine tesir etmesi açısından bağ kurulabilir. Sezer doktor bir babanın ve öğretmen bir annenin çocuğudur. Ebeveynleri onun çok iyi bir okur, iyi bir gözlemci ve araştırmacı bir kişiliğe sahip olmasında etkili olmuş olmalıdır. Sezer Cezayir Bağımsızlık Savaşında Fransa'dadır. Batıların kendi çıkarları söz konusu olduğunda insan hakları açısından nasıl bir çifte standart geliştirdiklerini yakından görmüştür. Türk sosyolojisinin Türk toplumunun tarihine bakarak ve çıkarları doğrultusunda oluşturulması gerektiği görüşünü ısrarla vurgulaması bundan olsa gerektir.

Baykan Sezer din konusunu Batılı sosyoloji ustaları tarafından ilgi gösterildiği, Batı sosyolojisinden dersimizi aldığımızdan, öğrendiğimizi kanıtlayabilmek için din konusuna eğilmemektedir. Sezer'in görüş açısı farklıdır. Sezer, dini endüstri devrimi ile yeryüzünde kurulan toplumlar arası yeni ilişkileri kavrayabilmemize yardımcı olabilecek en önemli kesit olarak görmektedir. Batı'nın bize verdiği yerin dışında bu ilişkiler içerisindeki gerçek yerimizi kavrayabilmemize yardımcı olması açısından din konusu üzerine eğilmektedir.

Sezer, sosyolojide egemen olan, toplumların, paralelinde dinlerin basitten karmaşığa doğru evrimleştiğine dair görüşleri izlemektedir. Sezer için toplumlar arası farklılaşmalarda din önemli bir etkidir çünkü kimlik ve kişilik belirtisidir. Din kabileler, sonra da göçebelerle yerleşikler arasındaki farklılaşmaların göstergesidir. İslamiyet'in ilk peygamberden itibaren gelen ve bozuldukça ilahi vahiyle doğrultulan din görüşü bir tarihçi sosyolog olan Baykan Sezer için bir dayanak değildir. Sezer zaman zaman bir mümin olarak Kur'an'dan bahsederken, bazen da vahiy dikkate almadan tarihi bir kitaptan bahseder gibidir.

Sezer'e göre İslamiyet üzerine yapılacak araştırmalarda karşılaşılacak güçlüklerden biri de İslamiyet'in dinler tarihine dair bir görüşünün olmasıdır. Hristiyanlıkta dinler tarihi ikinci elden kaynaklarda ele alındığı için bu konu üzerine Hristiyanlık öğretilerine ters düşmeden araştırma yapmak mümkün olabilmektedir. Bizde ise bu konudaki araştırmalar İslamiyet'in dinler tarihi konusundaki öğretisi eleştirilmekle başlanabilir. Sezer'e göre yine de bizim bir üstünlüğümüz var. Batı sosyolojisi tanımlama ve kavramlaştırma çabaları Hristiyanlık çerçevesinde tamamlandığı için en doğru, en mükemmel dini araştırma çabasına girmiştir. Türk sosyologlarının araştırma konusu ise dindeki toplumsal gerçeğin bulunup gün ışığına çıkarılmasıdır.

Sezer'e göre din de toplumları oluşturan önemli faktörlerden biridir. Din toplumsal ve tarihi koşullar içerisinde oluşur. Diğer tüm faktörlerde olduğu gibi din olayında da toptancı bir yaklaşım hatalıdır. Sezer din olayını yerine göre sebep, yerine göre de sonuç olarak izah eder. O din olayını bağımsız bir eserinde ele alacak kadar din olgusuna önem vermektedir.

Türk sosyolojisinde çığır ačan bir sosyolog olduğu halde hakkında yapılan çalışmalar, özellikle din üzerine görüşlerinin çözümlendiği çalışmalar oldukça sınırlıdır. Sezer üzerine yapılan çalışmalarda onun din olgusuna bakışı onun temel tezi olan Dođu-Batı çatışması içerisinde tam oturtulamamıştır. Baykan Sezer İslam dinini Dođu-Batı çatışmasında Dođu için bir imkân olarak görmektedir. Tarihin temel motorunun toplumlar arası çatışma olduğunu savunduğu için İslamiyet'i, İslamiyet çerçevesinde cihat ve hilafet kurumlarını önemsemektedir.

Sezer'e göre dinde toplumun temel siyasetinin yansımalarını aramak zorundayız. Aksi durumda gündelik hayattaki değişmelere rağmen dinlerin nasıl olup da asli biçimleriyle varlıklarını sürdürebilmelerini açıklayamayız. Doğu'da Batı lehine kurulu dünya düzeninin bozulmasını sağlayacak bir din gerekiydi. Bu imkân bir yanağına vurana öbür yanağını uzatmak yerine göze göz dişe diş bir kavga yani cihat öneren İslamiyet'le Doğu, Batı'ya karşı kendisini yeniden tanımlayacaktır.

İslamiyet'in getirdiği üstünlüğün ne olduğunu Sezer şu şekilde izah ediyor. İslamiyet'le birlikte Doğu halkları ve devletleri arasında gerçek bir birliğin ve birlik bilincinin mümkün olduğu anlaşılmış, Araplar ve Türkler dâhil göçebe halklar Doğu-

Batı çatışmasında Doğu'ya aktif ve olumlu katkıda bulunmuşlardır. Artık Orta Asya Türkleri için hedef Çin değil Yakın Doğu'dur.³⁸³

Arabistan'da insanlar arasında ilk kez kan bağı yerine din birliği kurulabilmiştir. Bu durum İslamiyet'te mevcut mahalli çıkarları aşan bir birlik bilincinin daha da güçlenmesini kolaylaştırmıştır. Böylece İslamiyet kolayca everensel bir din niteliği kazanabilmiş ve bütün Doğu'nun birlik ideolojisi haline dönüşmüştür. İslamiyet'in kendi hizmetinde bir dünya iktidarı kurmayı başarması, Hristiyanlıkta olduğu gibi siyasi yönünün kısır tartışmalara sürüklenmesini engellemiştir.³⁸⁴

Kur'an bilgisi Batı'da İslam toplumlarına karşı bir savaş ve sızma aracı olarak kullanılırken Doğu toplumlarında Kur'an öğretisi Batı'ya karşı bir savaş ve direnme unsuru olarak ortaya çıkacaktır. İslam âlemi açısından Kur'an siyasi bir rol oynamıştır. Hz. Osman döneminde Kur'an'ın toplanması da Şüilerin Hz. Ali'nin hilafetiyle ilgili bahislerin atlandığı iddiaları da siyasidir.³⁸⁵

İslamiyet Doğu dünya görüşünün sınırlarını Batı'yı da içine alacak şekilde genişletmiş, Doğu'ya kendi aleyhine kurulan Batı cephesi karşısına bir birlik olarak çıkma imkânı vermiştir. İslamiyet'le Doğu dünya görüşü sınırlarını genişletmiş ve savaşçı bir nitelik kazanmıştır. Bu özellikler İslamiyet'in temel kurumlarından olan cihat müessesinde kendini mükemmelen gösterir. Kutsal savaş anlamına gelen cihat Müslümanların Tanrı'nın adını yüce tutmak için kâfirlere karşı sürdürmeleri gereken savaş demektir.

Sezer, Cihadın zorunlu olmasına karşın İslamiyet'tin şartları arasında sayılmamasının, şartların beş ana prensiple sınırlandırılmasının tereddütle karşılandığını belirtmektedir. Bu tereddütten kurtulmak için şu açıklamayı uygun bulmaktadır: Cihat kişisel değil toplumsal bir sorumluluktur. Bu nedenle kişisel sorumlulukların ifade edildiği beş şart arasında sayılmamıştır.

Hilafet Hz. Muhammed'in ölümünden sonra İslam âleminde işlerin yürütülmesi ve Müslümanlara başkanlık etmekle yükümlü bir makamdır. Hilafet yalnızca ibadet ve inançlarla ilgili bir makam değildir. Hilafet Müslümanların dinlerinin gerektirdiği yeni görüşleri bu dünyada gerçekleştirebilecek imkânları sunar. Bu amaçla

³⁸³ Sezer, Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı, s.148-149

³⁸⁴ Sezer, Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı, s.158-159

³⁸⁵ Sezer, Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı, s.163

emirlerinde bir devlet vardır. İktidarda imamet ve hilafet kurumları birleşmiştir. İslamiyet'in evrensel dinler arasında yer alabilmesi ilk İslam devletlerinin siyasi ve askeri alanda dünyanın çehresini değiştirecek başarılar elde edebilmeleri ile mümkün olmuştur. İslam devletleri bölge halklarının dileklerine zamanın koşulları içinde en iyi karşılıkları verdiği için de büyük destek görmüştür.

Sezer'e göre genel olarak İslamiyet siyasi gelişmelerle yakından ilgili olduğu gibi İslam'da mezhepler de siyasi olaylarla yakından ilgilidir. Arapların İslamiyet'le Yakın Doğu'da yayılmaları Doğu-Batı çatışmasını başlatan bir akım olmamış ancak Doğu'ya yeni imkânlar getirmiştir. İslamiyet'in yayılması ile birlikte Batı'ya karşı savaşta yer alan veya Batı ile ilişkileri olan diğer Doğu dinlerine yer kalmadı. Buna rağmen ortodoks İslam dini karşısında belli dönemlerde güç kazanan mezhepler de hep olagelmıştır.

Sezer'de din toplumlar arası farklılaşmaların en önemli belirtisi, onların kimlik ve kişiliklerinin bir ifadesidir. Din günümüzde Batı sömürsünün ve yıkıcılığının karşısında en önemli direnç noktalarından biridir. İslamiyet daha doğuş yıllarında bir devlete ve yönettiği bir toplumsal düzene kavuşmuştur. Çabucak Doğu'da benimsenmiş, Doğu'nun birlik bilinci haline gelerek Batı'ya karşı birliği sağlamıştır. Laiklik Batı'da din adamlarının etkinliğinin sınırlanması olarak anlaşıldığı halde Türkiye'de Tanzimat'ın etkisiyle diğer din ve inançlara hoşgörü olarak algılanmıştır.

Sezer sosyolojiye, sosyolojide yöntem konusuna, tarihe bakış açısıyla bir Türk sosyolojisi kurulma çabasının kilometre taşlarındandır. Onun İslamiyet ve diğer dinlerle ilgili tarihi ve toplumsal koşullarla bağlantılı değerlendirmeleri önem verilmeyi hak ediyor.

Bize göre Sezer'e Doğu devrimcisi, seküler gibi yakıştırmalar yapması Sezer üzerine çok oturmuyabiliyor. Çünkü Sezer, belli şablonlara veya akımlara sokulabilecek bir sosyolog değildir.

KAYNAKLAR

- Abdullah Toğcuoğlu, Yasin Aktay. Postmodernizm İslam Küreselleşme ve Oryantalizm, Vadi Yayınları, Konya, 1996
- Arnold Toybee, Tarihi açısından Din, Ç. İbrahim Canan, Kayihan Yayınları, İstanbul, 1978
- Aydın Usta, Sorunsaldan Sonuçlara Bilimsel Araştırma Süreci: Bir Araştırma Raporu Model Örneği, ODÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, Sayı 5
- Ayhan Vergili, Baykan Sezer'in Metinlerinde Emile Durkheim Eleştirileri, Sosyoloji Konferansları, No:53 2016-1
- Ayşe Azman, Hocam Baykan Sezer Ve Düşünsel Gelişimim, Sosyologica Dergisi, 2022, Sayı 24
- Baykan Sezer, Kemal Tahir Türk Sosyolojisi ve Doğu-Batı Çatışması, Sosyologica Dergisi, 2023, Sayı 26
- Baykan Sezer, Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı, İÜ edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1981
- Baykan Sezer'e Armağan Baykan Sezer ve Türk Sosyolojisi İ.Ü. Sosyoloji Yıllığı 11, İstanbul, Kızılelma Yayıncılık
- Baykan, S. Asya Tarihinde Su Boyu Ovaları ve Bozkır Uygarlıkları(2021), İstanbul, Doğu Kitapevi
- Baykan, Sezer Batı Dünya Egemenliği ve Endüstri Devrimi (2018). İstanbul, Doğu Kitapevi
- Baykan, Sezer Doğu-Batı İlişkileri Açısından Batı Tarımı (2018), İstanbul, Doğu Kitapevi
- Baykan, Sezer Sosyolojide Yöntem Tartışmaları (2022), İstanbul, Doğu Kitapevi
- Baykan, Sezer Türk Sosyolojisinin Ana Başlıkları (2015), İstanbul, Doğu Kitapevi
- Baykan, Sezer Türk Sosyolojisinin Ana Sorunları (2017), İstanbul, Doğu Kitapevi
- Baykan, Sezer Türk Sosyolojisinin Tarihle İlişkileri (1991), İstanbul, Doğu Kitapevi

- Baykan, Sezer Türkiye’de Sosyolojinin 75. Yılı (2004), İstanbul, İstanbul Ü. Sosyoloji Yıllığı
- Ejder Okumuş, “Yerli sosyolog” Baykan Sezer’de Dine Sosyolojik Yaklaşım-Bir Giriş Denemesi, Journal of İslamicResearch 2017;28(3):372
- Emile Durkheim, Dini Hayatın İlkel Biçimleri, Fuat Aydın, Ataç Yayınları, 2005,İstanbul
- Emile Durkheim, Toplumbilimsel Yöntemin Kuralları, Ç. Cemal Bali Akal, B/F/S Yayınları, İstanbul,1985,
- Emine Öztürk Niyazi Akyüz, Din Sosyolojisi, akademisyen Kitabevi, 2020,
- Ertan Eğribel, Doğu-Batı Çatışmasında Tarihi Eksen Kayması Ve Güncelliği Üzerine Bir Çerçeve, Sosyologca, 2022, Sayı 24,
- Ertan Eğribel, Türk Toplum Düşüncesinde Batıcı Üç Tarz Siyaset Anlayışı: Kemal Tahir Ayrımı Ve Osmanlı/Doğu Devrimciliği, Sosyologca Dergisi, 2023, Sayı 26
- Ertan Eğribel, Ufuk Özcan, Baykan Sezer Bibliyografyası, Sosyoloji Konferansları, Sayı 28, 2003
- Ertan Eğribel, Yüksel Yıldırım, Baykan Sezer’in 20. Ölüm Yıldönümü Anısına: Tarihte Doğu-Batı Çatışması Ve Yöntem, Sosyologca Dergisi, 2022, Sayı 24
- Fahri Çakı, Uygarlık- Modernlik Söylemlerinde Alternatifler ve Baykan Sezer, Sosyologca Dergisi, 2022, Sayı 24, S.102
- Gökhan Köktürk, Baykan Sezer’in Türk Sosyolojisindeki Yeri (HÜ Sosyoloji B. Dergisi, 2000)
- Gökhan V. Köktürk, Baykan Sezer ve Niyazi Berkes’in Osmanlı Toplum Yapısı ve Batılılaşma İle ilgili Görüşlerinin Karşılaştırılmalı bir Değerlendirilmesi, Hacettepe Ü. Türkiyat araştırmaları Dergisi,2004 Sayı 1
- Gökhan V. Köktürk, Baykan Sezer’de Doğu Batı Sorunu, İstanbul, Doğu Kitapevi, 2013,
- H. Bayram Kaçmazoğlu, Baykan Sezer’de Yöntem Tartışmaları, Sosyologca Dergisi, 2022, Sayı 24

- Hayati Tüfekçioğlu, Mehmet Genç - Baykan Sezer İlişkisi Ve "Osmanlı İktisadi Dünya Görüşünün İlkeleri" Üzerine, Sosyologca Dergisi, 2023, Sayı 26
- Hayati Tüfekçioğlu, Turk Sosyolojisinin Ana Sorunları'nın Rusça Baskısı Üzerine Önsöz, Sosyoloji Dergisi, 3. Dizi, 22. Sayı, 2011
- İbrahim Aksakal, Kafkas Ü. Sosyal Bilimler E. Dergisi, 2021, Sayı 28
- JoachimWach, Din Sosyolojisi, M.Ü. İlahiyat Fak. Yayınları, İstanbul,1995
- Kenan Çağan, Sosyal Bilimler Dergisi / Cilt: IX, Sayı: 2, Aralık 2007
- Kızılçelik, S. Batı Düşün Kalıplarının Dışında, Takım Anlayışından Hareket Edenlerin Karşısında Bir Yerli, Yerli Olduğu Kadar Evrensel Bir Sosyolog: Baykan Sezer" Doğubatu Dergisi, Sayı:16
- Kurtuluş Kayalı, Baykan Sezer'in Sosyoloji Anlayışı, (200),İstanbul, Anı Yayıncılık
- Kurtuluş Kayalı, Türk Sosyolojisinin 80'lerde Yeniden Biçimlenişi" (CDT Ansiklopedisi, XV, 1289-1300, 1995)
- MaxWeber, Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu, Ç.ZeynepGürata, Ayraç Yayınevi,1999
- MaxWeber, Sosyoloji Yazıları, Hürriyet Vakfı Yayınları, Ç. Taha Parla, İstanbul, Mart 1986
- Önder Bozkurt, Baykan Sezer'in Sosyoloji Anlayışı, Türk İdare Dergisi, Sayı 485
- Önder Bozkurt, Baykan Sezer'in Sosyoloji Anlayışı, Türk İdare Dergisi, Sayı 485
- Recep Ertürk, Ölümünün 1. Yıl Dönümünde Baykan Sezer, Sosyoloji Konferansları, 2002, Sayı 28
- Sezgin Kızılçelik, , Baykan Sezer'in Sosyoloji Anlayışı, Anı Yayıncılık, Ankara, 2000
- Ufuk Özcan, Baykan Sezer Sosyolojisinin Başlıca İlgileri, Kaynakları Ve Kapsamı Üzerine, Sosyologca Dergisi, 2022, Sayı 24
- Ünlü Fikir ve Kültür Adamları (Türkiye Ünlüleri Ansiklopedisi, C. 3, 2013)
- Yumni Sezen, Sosyolojide ve Din Sosyolojisinde Temel Bilgiler ve Tartışmalar, Marmara Ü. İlahiyat F. Vakfı Yayınları, İstanbul, 1990

Yüksel Yıldırım, Baykan Sezer Düşüncesinde Batıcılışma Olgusu Sosyologca
Dergisi, 2023, Sayı 26

Yümni Sezen, Sosyoloji Açısından Din, Marmara Ü. İlahiyat F. Vakfı Yayınları,
İstanbul, 1988

